

О. Генри
ТАНДАЛГАН ЧЫГАРМАЛАР

O. Henry
SELECTED STORIES

Бишкек 2015

УДК 821.111 (73)
ББК 84.7
Г 34

Которгон *Т. Абдиев*

О. Генри

Тандалган чыгармалар. Англисчеден кыргызчага которулду
Г 34 / Сүрөтчүсү Б. Жайчибеков, – Б. Мага, 2015. – 150-б.

ISBN 978–9967–11–508–8

О. Генринин окурмандарга сунушталган ушул «Тандалган чыгармалары» анын 1906–1911-жылдары жарык көргөн айрым китептеринен тандалып алынган. Карапайым америкалыктарды сүрөттөгөн юморлуу новеллалары америкалык турмуштун мозаикалык эпопеясын түзөт. Чыгармалары кызыктуу сюжети, парадокстуу чечилиши менен айырмаланат.

Г 4703040100–15
ISBN 978–9967–11–508–8

УДК 821.111 (73)
ББК 84.7

О. Генри
Тандалган чыгармалар.

O. Henry
Selected stories

© «Мага» басмасы, 2015. Китептин Кыргызстандагы басылмасын Америка Кошмо Штаттарынын Элчилиги каржылаган.

САТЫККЕ ЭМЕС.

О. Гёнри, чыныгы аты Уильям Сидни Портер – америкалык жазуучу, аңгеме жазуунун таанылган чебери. 1862-ж. 11-сентябрда Гринсборо шаарында (Түндүк Каролина) врачтын үй-бүлөсүндө туулган. Үч жашында энесинен ажырап, эжесинин колунда тарбияланган. Фармацевттин окуусун бүтүп, Техаста ар кандай жумуштарда иштеген. Адабий чыгармаларды 1880-жылдан жаза баштаган. Андан кийин банкта иштеп, акча жетпей калгандыгы үчүн соттолгон (1898–1901). Түрмөдө Портер аңгемелерди жазып, О. Генри деген псевдоним менен чыгара баштаган. Анын «Королдор жана капуста» деген жалгыз романы (сатиркалык икаясы) 1904-ж. жарык көргөн. Андан кийин «Төрт миллион» (1906), «Батыштын жүрөгү» (1907), «Тандалмалар» (1909) сыяктуу көптөгөн аңгемелер жыйнагы чыккан. О. Генри 273 аңгеме жазган, чыгармаларынын толук жыйнагы 18 томду түзөт. Портер 1910-ж. 5-июнда Нью-Йорк шаарында 47 жашында каза болгон. Сөөгү Түндүк Каролинанын Эшвилл шаарына коюлган.

*«Төрт миллион»
жыйнагынан,
1906*

ОЛУЯЛАРДЫН БЕЛЕГИ

Бир доллар сексен жети цент. Болгону ушул. Мунун да алтымыш центи бир центтик тыйындар. Булардын ар бири үчүн бакалчылар, жашылча саткандар, касапчылар менен кызыл кекиртек болуп соодалашканын, алардын унчукпай жийиркене карагандарын ойлогондо, жети өмүрү жерге кирет. Делла кайра-кайра үч жолу санады. Баягы эле бир доллар сексен жети цент. Эртең болсо – Рождество.

Эски диванга отура калып, буркурап ыйлагандан башка айла жок. Делла да ушундай кылды. Жашоо дегениң көз жаш менен үшкүрүктөн жана да күлкүдөн турат, бирок үшкүрүгү көбүрөөк деген бүтүм аргасыздан эске түшөт.

Үй айымы көз жаштан үшкүрүккө өткөнчө, үйгө көз чаптыралы. Жумасына сегиз доллар төлөй турган эмеректүү чакан батир. Итке минген кедейлик деп айта албайсың, бирок аны жашырганга да болбойт. Төмөндө кире бериште кат аттуудан бири кирбей турган кат кутусу жана пенде аттуудан бири чала албай турган электр конгуроосу бар.

Буга «Мистер Жеймс Диллингхем Юнг» деген жазуу кошумча болуп турат. Жазылган аттын ээси аптасына отуз доллардан алып турчу жыргал заманда «Диллингхем» деген ат бадырайып батпай турчу. Эми ал жыйырма долларга түшкөн соң, «Диллингхемдеги» тамгалар өзүнөн өзү корунуп, кичирейип, «Д» болуп эле кыскарып алсакпы дегендей түрү бар. Бирок мистер Жеймс Диллингхем Юнг үйгө келип, экинчи кабатка чыкканда, сөзсүз «Жим!» деген жароокер үн чыгып, сизге азыр эле Делла деген ат менен тааныштырган миссис Жеймс Диллингхем Юнгдун назик кучагында калар эле. Мындан өткөн жыргал барбы.

Делла ыйлап бүтүп, бетине упу сүрттү. Терезеге барып, бозоргон короону бойлой кеткен боз дубал менен бараткан боз мышыкты карап турду. Эртең Рождество болуп калды, анын болсо Жимге белек алайын деген бир доллар сексен жети гана центи бар! Айлар бою ар бир центти үнөмдөп жүрүп, чогултканы ушул болду. Жыйырма доллар менен бир жума жыргап жашаш кыйын. Чыгымдар ал ойлогондон ашып түштү. Чыгым деген дайым ушундай болот эмеспи. Эми болсо колунда Жимге белек алам деген бир доллар сексен жети гана центи турат. Анын жанындай жакшы көргөн Жимине! Рож-

дестводо эмне белек кылсам деп кыялданып, канча бактылуу сааттарды өткөрдү. Сейрек жолуга турган, башкалардан өзгөчө, Жимге кичине да болсо жага турган бир белек берсе, атаганат!

Терезелердин ортосунда трюмо бар эле. Сегиз долларлык эмеректүү батирдеги трюмодон каранып көрдүңүз беле? Абдан арык, чапчан кыймылдаган киши тар суурмалардан өзүн улам көрө берип, өзүнүн кандай экенин так элестетип калат. Арык чырай келген Делла бул өнөрдү алда качан эле үйрөнүп алган.

Ал бир маалда терезеден күзгүгө чуркап барды. Көздөрү жанып, өңү кубара түштү. Кыпчыгычтарын сууруп алды эле, чачы жайылып кетти.

Айта кетчү нерсе, жубайлардын сыймыктана турган эки кымбат нерсеси бар эле: бири – Жимдин чоң атасы менен атасынан калган алтын сааты, экинчиси – Делланын чачы. Эгер Сава канышасы маңдайкы үйдө жашаса, башын жууп, терезеде чачын жайып кургатып отурган Делланын жанында канышанын кийим-кечеси менен жасалгалары шоона эшпей калмак. Эгер Сулайман падыша ошол үйдө швейцар болуп, казынасын жертөлөгө катып жүрсө, ары-бери өткөн сайын алтын саатын карамыш болгон Жимди көрүп, ичи күйгөндөн сакалын жулмак.

Мына эми Делланын ошол айтылуу чачы каракүрөң тартып кубулуп, төгүлүп турду. Тизесинен ылдый түшүп, бүт денесин жаап калды. Бирок ал шашып-бушуп чачын кайра жыйды. Анан олку-солку болгонсуп бир аз туруп калды эле, эскирген кызыл килемге эки-үч тамчы жаш түштү.

Көөнөргөн күрөң жакетти ийинине салып, эски күрөң шляпасын кийди да, юбкасын буластатып, жашы кургай элек жалооруган көзү менен көчөгө чыкканы ылдый түштү.

«M-me Sophronie. Чачтан жасалган буюмдар» деген көрнөккө барып токтоду да, анан экинчи кабатына атып чыгып, энтигип туруп калды.

– Менин чачымы аласызбы? – деп сурады ал мадамдан.

– Чач алам, – деди мадам. – Шляпаңызды алсаңыз, мен адегенде көрүшүм керек.

Баягы кара-күрөң кайран чач кайра төгүлүп кетти.

– Жыйырма доллар, – деди мадам, көнгөн колу менен коюу чачты салмактап көрүп.

– Анда тезирээк болуңуз, – деди Делла.

Кийинки эки саат көз ачып жумганча өттү. Делла дүкөндөрдөн Жимге белек издеп желип-жортуп жүрдү.

Акыры тапты. Шек жок, бул Жим үчүн, ошол үчүн гана жаралган экен. Башка дүкөндөрдөн канча издесе да мындай неме жок болчу. Бул платинадан жасалган чөнтөк саат чынжыры эле, жылтыр-жултур эмес, жөнөкөй көрүнгөнү менен сапаты бир көргөндө билинип турат. Жакшы буюмдар өзү ушундай болот эмеспи. Муну айтылуу алтын саатка ылайыктуу десе да болот. Делла бир көргөндө эле чынжыр Жимдики болуш керек экенин түшүндү. Жимдин дал өзүндөй экен. Жөнөкөйлүк жана асылдык – экөө ушул эки сапаты менен айырмаланып турат. Кассага жыйырма бир доллар төлөш керек болду. Анан чөнтөгүндө сексен жети центи калган

Делла үйүн көздөй учуп-күйүп келатты. Мындай чынжыр менен Жим ар кандай чөйрөдө саатын тартынбай карай берсе болот. Ал сааты мыкты болгону менен көбүнчө уурданып карачу, анткени анын кайыш боосунун эчак эскилиги жеткен эле.

Үйгө келген соң учуп-күйгөнү басылып, ойлонуп калды. Анан чач тармалдаткычын алып келип, газды күйгүздү да айкөлдүк менен сүйүүнүн айынан кесилген кайран чачын оңдоп-түздөгөнгө киришти. Мунун өзү оңой иш эмес, кымбаттуу достор.

Кырк мүнөт өтүп-өтпөй эле башында кичинекей тармалдар жайнап кетти да, сабактан качкан өспүрүм балага окшоп калды. Ал өзүн күзгүдөн бир топко кунт коюп, сынап карап турду.

«Жим мени дароо өлтүрүп салбаса, – деди өзүнө өзү, – экинчи ирет карайт да, Кони-Айленддеги хордо ырдаган кызга окшошуп калыпсың деп айтат. Анан эми болгону бир доллар сексен жети центим болсо, башка эмне кылмак элем, кудай ай!»

Саат жетиде кофе кайнап, газ плитасындагы кызыган таба кой этинен жасалган котлеттерди зарыга күтүп турду.

Жим эч качан кечикчү эмес. Делла платина чынжырды кыса кармап, үстөлдүн четине, эшикке жакыныраак отурду. Көп өтпөй эле тепкичтен анын келатканы угулуп, купкуу боло түштү. Анын күндөлүк турмуштагы майда-чүйдө нерселер үчүн жаратканга жалынып иймей адаты бар эле. Азыр да шашкалактап шыбырады:

– О жараткан, жакпай калбасам экен.

Эшик ачылып, Жим кирип келди. Арык, чаалыккандай түрү бар. Жыйырма эки жашында үй-

бүлөлүү болуш оной бекен! Пальтосу алда качан эскирген, мээлейсиз колдору да үшүгөн.

Жим бөдөнөнү сезген машке иттей эшиктин жанында катты да калды. Делла анын көз карашынан эч нерсени аңдай албай, жүрөгү опколжуй түштү. Күткөн сезимдердин бири да – ачууркануу да, таң калуу да, айыптоо да, жүрөк түшүү да жок. Ал болгону көзүн албай тиктеп тура берди, таң калыштуусу жүзү да өзгөргөн жок.

Делла ордуна учуп туруп, жетип барды.

– Жим, алтыным, – деп кыйкырды ал, – мени минтип карабачы. Мен чачымы кестирдим да, сатып ийдим, анткени сага Рождестводо белек бербей коё алмак эмесмин. Чачым тез эле өсүп калат. Мага жиниң келген жок да, чынбы? Башкача кыла албадым. Менин чачым абдан тез өсөт. Кел эми, мени куттуктап койчу, Жим, анан майрамдайлы. Мен сага ушундай бир сонун белек алып койдум дейсиң!

– Сен чачыңы кестирип таштадыңбы? – деп сурады Жим, дагы эле өзүнө келе албай. Ал дагы эле жакшы аңдай албай турду.

– Ооба, кестирдим да, сатып ийдим, – деди Делла. – Бирок сен мени баары бир сүйөсүң да? Чачым эле кыска болбосо, мен баягы эле менмин да.

Жим эч нерсени түшүнбөгөндөй бөлмөнү тегерете карады.

– Издебей эле кой, баары бир таппайсың, – деди Делла. – Айтпадымбы сатып ийдим: кестирдим да сатып ийдим. Эртең майрам, Жим. Мени эркелетип койсоң, анткени муну сен үчүн жасадым да. Балким, менин башымдагы чачтарымы санап чыгыш мүмкүндүр, – деп баратып анын назик үнү олуттуу

боло түштү, – бирок менин сага болгон сүйүүмү эч ким ченей албайт! Котлеттерди куурайынбы, Жим?

Жим өзүнө келе түштү да, Делланы кучагына кысты. Эми бир аз башка бир өңүттөн карап көрбөйлүбү. Кайсынысы көп: жумасына сегиз долларбы же жылына миллион долларбы? Математик же акылман сизге жаңылыш жоопту берет. Көзү ачыктар кымбат баалуу белектерди алып келишкен, бирок алардын арасында бир нерсе жок болчу. Эми бул бир аздан кийин түшүнүктүү болот.

Жим пальтосунун чөнтөгүнөн орогон бир нерсе алып чыкты да, үстөлгө койду.

– Мени туура түшүн, Делла, – деди ал. – Эч кандай чач менин сага деген сүйүүмө жолтоо боло албайт. Муну ачып көрсөң: менин эмне үчүн дендароо боло түшкөнүмдү аңдайсың.

Эпилдеген апакай манжалар орогон кагазды ачып ийди. Ушуга удаа таң калган кыйкырык чыкты да, анан аялдын буркураган көз жашы менен улутунган үшкүрүгүнө айланып кетти. Үй ээси болгон айла-амалын жумшап атып эптеп жубатты.

Мунун себеби үстөлдө тарактар, Бродвейдин витринасындагы Делла суктанып карачу, бири артын, экөө капталын тарачу баягы айтылуу тарактар жаткан эле. Накта таш баканын сөөгүнөн жасалып, четтерине жалтылдаган асыл таштар чегерилген татынакай тарактар. Өңү да анын кара-күрөң чачына бап болчу. Баасы абдан кымбат эле... Делла муну билгендиктен, ой жеткен менен кол жетпей турганын ойлоп, жүрөгү сыздап кетчү. Мына эми, тарактар өзүнүкү болду, бирок эми муну көркүнө чыгара турган баягы кара-күрөң кайран чач жок.

Бирок болбой эле тарактарды көкүрөгүнө кысып турду да, бир маалда жаш аралаш:

– Менин чачым абдан тез өсөт, Жим! – дегенге жарады.

Анан чок баскандай секирип, кыйкырып ийди:

– Иий, унутуп калган турбаймынбы!

Жим анын сонун белегин көрө элек да. Шашкалактап алаканындагы чынжырды сунду. Асыл металл анын кубанычын коштогонсуп нурданып турду.

– Сонун бекен, Жим? Бүт шаарды кыдырып жүрүп араң таппадымбы. Эми саатыңы күнүнө жүз карасаң да болот. Саатыңды берсең. Кандай келер экен, көрөйүн.

Бирок Жим аны укпай, диванга эки колун жазданып жата кетти да, жылмайып койду.

– Делла, – деди ал, – азырынча белектерибизди ката туралы, бир аз жата турсун. Азыр алар экөөбүзгө ашыкчалык кылат. Саатты мен сага тарак алайын деп сатып ийдим. Азыр болсо котлет кууруй турган кез келди.

Жалпыга маалым, бешиктеги ымыркайга белек алып келген олуялар акылман, абдан акылман адамдар болушкан. Рождестводо белек берүү салтын ошолор башташкан. Алар акылман болгондуктан, алардын белектери да жөнөкөй болуп, жарабай калса, алмаштырып алганга мүмкүн болгон. Мен азыр эң кымбат нерселерин аңкоолук кылып бири-бири үчүн курмандыкка чалып коюшкан сегиз долларлык квартирадагы эки апендинин жоругун баяндап бердим. Бирок азыркы акылмандардын кулагына күмүш сырға: белек бергендердин эң акылдуусу

ушул экөө. Белек берип, белек алгандардан ушулар сыяктангандарын гана чыныгы акылман десек болот. Кайсы жерде, кайсы заманда болбосун. Олуялар мына ошолор.

САРЫ ИТТИН ЭСКЕРҮҮЛӨРҮ

Силер, адамдар, жаныбардын көркөм чыгармасын окуп, таң калбайт деле болушуңар керек. Мистер Киплинг жана башка көптөгөн жазуучулар айбанаттар англисче жакшы сүйлөшөрүн далилдеп беришкен соң, азыр бир да сүрөттүү журнал айбанаттын аңгемеси жок чыкпай калды. Албетте, окурмандарына мурункудай эле Брайандын сүрөттөрү менен Пело тоосундагы үрөй учурган окуяларды шыкап берип жаткан айына бир чыкчу эски журналдар буга кирбейт.

Бирок мен эми жаңгел китептериндеги аюу Беару, жолборс Тамману жана жылан Шеку сыяктуу тил безеп сүйлөй албайм, андайды менин баяныман издебей эле коюңуз. Өмүрүнүн көбүн Нью-Йорктун арзан баа батиринде өткөрүп, бурчтагы эски сатин юбкада (ага биздин айым леди Лоцшоременин банкетинде портвейн төгүп алган) жатчу сары иттен чечендикти күткөнгө болобу.

Мен бир сары күчүк болуп туулупмун: качан, кайсы жерде туулганым, ошондой эле ата-тегим менен салмагым да белгисиз. Эсимде калганы: Бродвей менен Жыйырма үчүнчү көчөнүн бурчунда бир кемпир мени себетке салып алып, бир толук айымга сатып аткан. Ал желмогуз кемпир мени жерге-сууга тийгиз-

бей мактап, бул деген таза кандуу померан-гамблтондук кызыл ирланд кохинхин фокстерьери деп жаткан. Тиги толук айым сумкасын аңтарып жатып, чүпөрөк-чапырактарынын арасынан беш доллар таап чыгып берген. Ошондон баштап мен сүйүктүү ит – айымдын сүймөнчүк күчүгү болуп калдым. Айтыңызчы, урматуу окурман, дайыма сыр менен «Эспан» атыры жыттанып, салмагы эки жүз фунт келген көлкүлдөгөн семиз аял сизди көтөрүп алып, өөп-жыттап: «Ананайын быйтыгыйым, бойтогом, тойтогом, кенедейим», – деп жалынып эркелетти беле?

Анан баягы асыл тукум сары күчүк чоңойгондо эле ангор мышыгы менен бир баштык лимонду кошо койгондой сапсары ит болуп калса болобу. Бирок биздин айым буга капа болгон деле жок. Анткени Нух пайгамбар кемесине салган байыркы эки күчүк менин кыйыр бабаларым экенине абдан ишенчү. Бир жолу Мэдисон-сквер-гардендеги Сибирь лайкаларынын көргөзмөсүнө мени киргизип жибере жаздап, эки полиция араң алып калган.

Эми жанагы батир тууралуу айтып берейин. Үй кире беришине мрамор, экинчи кабаттан баштап таш плита төшөлгөн Нью-Йорктогу кадимки үйлөрдүн бири болчу. Биздин батирге жетиш үчүн үчүнчү кабатка чыгыш... жок, жөрмөлөп чыгыш керек эле. Биздин айым аны эмерексиз киреге алып, ага эл катары эски, миң тогуз жүз үчүнчү жылкы жумшак гарнитур, Гарлем чайканасында чай ичип отурган гейшалар тартылган олеография, каучук жыгачын жана күйөөсү менен жасалгалап алган.

Кудай урсун, ага абдан боорум ооручу! Ал сары чачтуу, кулагы меникине окшоп кеткен, кичинекей

киши болчу. Дүйнө жүзүндөгү тукандар, фламинголор менен биргазандар чокуп кеткендей болуп турчу. Ал идиш-аякты сүртүп жатып, тыйын чычкан манто кийип керилген экинчи кабаттагы аял эскирип тамтыгы чыккан ич кийимдерин кантип кермеге жайганын саймедиреген айымдын сөзүн тыңдачу. Мындан тышкары, айым кечки тамак жасап жатканда, мени көчөгө жетелеп алып ойнотуп келгенге мажбур эле.

Аялдар жалгыз калганда эмне кылышарын билишсе, эркектер өлүп баратса да үйлөнүшмөк эмес. Лаура Лин Жиббинин романдары, жаңгак чагып жеш, мойнуна миндаль кремин сыйпоо (идиш-аяк жуулбаган бойдон тура берет), муз алып келген неме менен жарым саат баарлашуу, таңгакталган эски каттарды окуп чыгуу, эки пикуль жеп, артынан эки бөтөлкө мальц-экстракт ичүү, анан бозортулган айнектеги атайын жасалган тешиктен маңдайкы квартирада эмне болуп атканын бир сааттай аңдып отуруу – мына алардын кылган иши. Күйөөсү жумуштан келерине жыйырма мүнөт калганда, чачтарын оңдоп-түздөй калышат да, он мүнөттүк комедия ойной коюш үчүн чүпөрөк-чапырагын алып чыгып, бир нерсе тигимиш болуп калышат.

Мен болсо батирде итчилик жашоому өткөрчүмүн. Көбүнчө өз бурчумда семиз аялдын убакытты кантип өткөргөнүн карап жатчумун. Кээде көзүм илинип кетип, түш көрөм да, мышыктарды кууп жүргөн болом, алар болсо жөртөлөгө кире качышат, же болбосо кара мээлейчен кемпирлерге үрөм – кыскасы, өзүмүн иттик милдетими аткарам. Мындайда тиги мени ичи элжиреп кетип баса калат да, мурдунан өпкүлөп кирет. А мен эмне

кылмак элем? Ит сарымсак жеп коё албайт да.

Анын күйөөсүнө боорум ооруй турган болду (калп айтсам, мышык болуп калайын). Экөөбүздүн кебетебиз ушунчалык окшошуп калгандыктан, муну көчөдөгү эл да байкап калды. Ушундан улам Морган өтчү көчөлөрдү коюп, кедейлер жашаган көчөлөрдөгү былтыркы декабрдан калган кар дөбөлөргө чыкканды артык көрүп калдык.

Бир күнү кечинде сейилге чыгып, мен атактуу сенбернардай түр көрсөтүп, чал болсо Мендельсондун «Үйлөнүү маршын» ойногон шарманщикти муунтуп өлтүрбөй тургандай айкөл болумуш болуп келатканда, жогору карап, өз тилимде мындай дедим:

– Эмне эле ачыбаган камырдай болуп келатасың? Ал сени өпкөн жок го. Анын тизесинде отуруп, келжирегенин да укпайсың. Ага салыштырганда операдагы либретто маңызы жагынан Эпиктеттин учкул сөздөрүндөй эле болуп калат. Сен ит болуп калбаганыңа сүйүнүшүң керек. Өзүңө кел да, көп эле капа боло бербе.

Ал мени жогортон аңдай албай калган иттей болуп карады.

– Эмне болду, күчүк? – деди ал. – Сен жакшы күчүксүң. Сүйлөп жаткандай карайсың да. Эмне болду сага? Мышыкпы?

Мышык дейт тура, ооба, мышык!

Албетте, бул мени түшүнгөн жок. Адамдар айбандардай болуп сүйлөшө албайт. Алар көркөм чыгарма аркылуу гана баарлаша алышат.

Маңдайкы батирде карала терьери бар бир аял турчу. Күн сайын кечинде күйөөсү итин жетелеп алып чыгат да, үйүнө көңүлү куунак, ышкырып

кайтат. Бир күнү кечинде карала экөөбүз тепкичтен жытташа түштүк да, сурап калдым.

– Кулак салчы, Тентек, – дедим ага, – бир да эркек элдин көзүнчө ит багар болгусу келбейт, муну сен билесиң. Ит жетелеп баратып, өзүн карагандарды жутуп жибергиси келбеген бир да кишини көрө элекмин. Бирок сенин ээң күн сайын жумуртка оюну оңунан чыккан үйрөнчүк фокусчудай куунак кайтат. Ал кайдан жүрүп мындай болуп калган? Ит жетелеген ага жагат деп мени алдабай эле кой.

– Албы? – деди карала. – Ал табият берген нерсени кылат. Ышкырат! Башында көчөгө чыкканда уялчу. Бирок сегиз барга кирип чыккандан кийин, ит жетелеп баратабы, мышык жетелеп баратабы, баары бир болуп калат. Барлардагы айланма эшиктерден өтүп кетем деп жүрүп, куйругумун эки дюймдайынан кол жуудум.

Терьердин айтканын угуп, ойлонуп калдым.

Бир күнү кечинде саат алтыларда айым күйөөсүн Сүйгүнчүктү эшикке алып чыгып кел деп калды. Буга чейин айтпай жашырып атпадымбы: ал мени ушинтип чакырчу да! А тиги караланы болсо Чаңкылдак дешчү. Бул жагынан андан бир куйрук өйдөмүн деп эсептейм. Бирок тоодой-таштай болгон итке «Сүйгүнчүк» деп күчүктүн атын коюш анын куйругуна бош банке байлагандай эле кеп да.

Бир күнү бир тынч көчөнүн ыктоо жеринде жайгашкан азгырма барга жеткенде, жипти тартып, баспай туруп алдым. Анан эшигине чуркап барып, кичинекей Алиса гүл терем деп барып сазга тыгылып калганын үйүндөгүлөргө түшүндүрсөм деген иттен бетер тырмалап, кыңшылап ийдим.

– Көргөн көзүмө ишенбей турам! – деп жалжайды чал. – Бул лимон кептенген сары неме кирип ичип чыкса деп турат. Токточу, деги менин ичпегениме канча болду? Эми болбостур...

Эми мени таштап кетпей турганына көзүм жетти. Ал үстөлгө отурду да, ысык шотланд вискисин иче баштады. Вискилер бир саат бою биринин артынан бири келе берди. Мен болсо жанына отуруп алып, түгөнгөн сайын куйругум менен жер чапкылап, официантты чакырып коюп, кымбат ысылыктарды жей бердим. Буларды күйөөсү келерге сегиз мүнөт калганда дүкөндөн алып келе койгон биздин айымдын арзан тамагы менен салыштырып болобу.

Кара нандан башка шотланд тамактарынын баары түгөнгөн соң, чал мени үстөлдүн бутунан чечип, балык кармап алган немедей жипти алдына салып, мени алга коё берди. Көчөгө чыкканда, каргымы чечти да, ыргытып жиберди.

– Байкушум, – деди ал, – сен жакшы итсиң. Болду эми, ал сени өппөйт. Уят да ушул! Бар эми, чуркап барып трамвайга боюңду таштап жибер да, бактылуу бол.

Бирок мен кетпей койдум. Каминди бойлото салынган килемдеги күчүктөй болуп, аны тегерене чуркап, секирип ойной баштадым.

– Эх, чымчык уулаган осурак мергенчи, – дедим ага, – сен айды карап улуп, коён кууп, жумуртка уурдаганга гана жарайсың, а менин сени таштап кетким келбей турганымы көрбөйсүң. Биз экөөбүз токойдо адашкан күчүкпүз, ал эми айым – өгөй эне; ал сени идиш-аяк сүрттүрүп, мени болсо бүргө дары сүйкөп, куйругума кызгылт бантик тагып кууратат. Ушуну

кантип түшүнбөйсүң? Баарын таштап, акыреттик дос болуп, жер кезип кеткенге неге болбосун?

Сиз, балким, ал муну кайдан түшүнмөк эле дешиңиз мүмкүн. Талашпайм, балким, ошондойдур. Бирок ысык шотланд вискиси кылгылыкты кылды: тиги ойлонуп туруп калды.

– Күчүк, – деди ал акыры, – биз бул дүйнөгө бир келет экенбиз, анан калса үч жүзгө чыккан кишини да көрө элекмин. Эми ошол тозокко кайра барсам, мени кудай уруп кетсин, кайра барсаң, сени кудай уруп кетсин. Бүгүн Батыш Чыгышты жеңет деп мелдеше алам.

Мен жиби жок эле ээмди ээрчип, ойноктогон бойдон Жыйырма үчүнчү көчө менен паромго бардым. Жолдо кездешкен мышыктар курч тырмактарын мураска калтырган ата-бабаларына бир ыраазы болушту окшойт.

Паром менен аркы өйүзгө өткөн соң, чал вокзалда мейиздүү токоч жеп турган бир бейтааныш кишиге:

– Биз итим экөөбүз Аскалуу-Тоолорго кетип баратабыз, – деп койду.

Бирок баарынан да ал мени кулагыман кыңшылап ийгенче чоюп туруп, мындай дегенде жарылып кете жаздадым:

– Эх, маймыл баш, келемиш куйрук, сары ит десе, эми мен сенин атыңы эмне деп коём, билесиңби?

Баягы атымы эстеп, муңканып кыңшылап ийдим.

– Сенин атың эми Бөрүбасар болот, – деди ал. Атаганат, беш куйругум болсо, жакшы бир чимирилте булгалап белгилебейт белем.

ЧАТЫРДАГЫ БӨЛМӨ

Адегенде миссис Паркер сизге кабинети менен кабылдамасы бар батирди көрсөтөт. Анын сөзүн буза албай, бул батирдин артыкчылыктарын жана мында сегиз жыл жашап кеткен бир жентельмендин адамгерчилик сапаттарын бир топко угуп турасыз. Анан аягында кекечтенип атып миссис Паркерге доктур да, тиш доктур да эмес экениңизди эптеп айтасыз. Муну кандай кабыл алганын көргөндө, миссис Паркердин ушул кабинети менен кабылдамасына ылайык келчү кесипке окутуп койбогон ата-энеңизге таарыныч пайда болбой койбойт.

Анан терезеси короону караган сегиз долларлык батирди көрүш үчүн экинчи кабатка чыгасыз. Миссис Паркердин экинчи кабаттагы тону мындагы бөлмөлөр чынында он эки доллар турарына жана мистер Тузенберг Флоридадагы Палм-Бичке жакын жердеги агасынын апельсин плантациясын башкарганы кеткенге чейин ошондой төлөп жүргөнүнө, терезеси көчөнү караган, өзүнчө ваннасы бар бөлмөдө жашаган миссис Мак-Интайр да кышын ошол Палм-Бичте өткөрөрүнө ынандырат. Акырында чымырканып атып мындан арзынаагын көрсөм болобу деп күбүрөйсүз.

Миссис Паркердин жекире караганына эптеп чыдасаңыз, үчүнчү кабаттагы мистер Скиддердин чоң бөлмөсүн көрсөткөнү алып барат. Мистер Скиддердин бөлмөсү берилбейт. Ал өзү керээлден кечке пьеса жазат да, тамеки тартат. Бирок батир издеп келгендердин баарын ушул жерге алып келип, терезенин текчесиндеги жыгач оймолорду

көрсөтөт. Алар келип кеткен сайын мистер Скиддер кууп чыкпагай эле деп коркуп, карызынын бир бөлүгүн дароо төлөйт.

Анан ошондо чөнтөгүңүздөгү терден бири-бирине жабыша түшкөн үч долларды мыкчий кармап, кыркыраган үнүңүз менен кедей экениңизди эптеп мукактанып айтсаңыз, миссис Паркер кыдыртканын дароо токтотот. Ал «Клара!» деп чаңырат да, керсейип ылдый түшүп кетет. Ушул жерден ынды кара кызматкер аял пайда болот да, килемче салынган кууш тепкич менен төртүнчү кабатка алып чыгып, чатырдагы бөлмөнү көрсөтөт. Бөлмө үйдүн ортосундагы туурасы жети, узуну сегиз фут келген аянтты ээлейт. Эки жагында караңгы чулан менен кампа жайгашкан.

Бөлмөдө кууш темир керебет, жуунгуч жана отургуч бар. Үстөл менен шкафтын милдетин текче аткарат. Төрт жылаңач дубал табыттын капкагындай салаңдап турат. Колуңуз өзүнөн өзү кекиртегиңизге жакындап, аба жетпей баратканда, кудуктагыдай көктү карайсыз да, жеңилдей түшөсүз: шыптагы кичинекей терезеден учу-кыйырсыз көк асмандын бир үзүмү көрүнүп турган болот.

– Эки доллар, сэр, – дейт Клара, жийиркенгендей күлүмсүрөп.

Бир күнү мисс Лисон ушул жерге бөлмө издеп келип калды. Көтөргөн оор машинкасы чонураак аялдарга ылайыктап чыгарылса керек. Мисс Лисон болсо кибиреген кичинекей кыз, бакырайган көзү менен уюлгуган чачы «Бизден эмне калып калдың, өспөй!» деп тургандай туюлат.

Миссис Паркер ага кабылдамасы бар кабинетти көрсөттү.

– Бул дубалдагы шкапка, – деди ал, – скелет же дары-дармек, же болбосо көмүр койсо болот...

– Бирок мен доктур да, тиш доктур да эмесмин, – деди мисс Лисон ичиркенип.

Миссис Паркер адатта доктур да, тиш доктур да болбогондорду карагандай шылдыңдай тиктеп алган соң, экинчи кабатка алып чыкты.

– Сегиз долларбы? – деп кайра сурады мисс Лисон. – Коюңузчу! Мен миллионер эмесмин. Болгону конторадагы машинисткамын. Жогорку кабаттан арзаныраагын көрсөтүңүзчү.

Эшиктин кагылганын угуп, мистер Скиддер тура калды эле, тартылган тамекилердин түбү жерге жайнай түштү.

– Кечирип коюңуз, мистер Скиддер, – деди миссис Паркер, анан анын уяла түшкөнүн көрүп, шайтандай күлүмсүрөп койдү. – Сиздин үйдө экениңизди билбептирмин. Бул айымга жыгач ой-молорду көрсөтөйүн дедим эле.

– Алар абдан кооз экен, – деди мисс Лисон, периштедей жылмайып.

Алар чыгып кетери менен мистер Скиддер өзүнүн соңку (али жарык көрө элек) пьесасындагы узун бойлуу, кара чачтуу кызды көзү ойноктогон кичинекей шок кыз кылып оңдоп чыкты.

– Анна Хелд бул ролго жабышат, – деди мистер Скиддер, терезеге бутун асып. Анан уюлгуган түтүндөн көрүнбөй калды.

Анан эле «Клара!» деген ачуу чаңырык мисс Лисондун капчыгынын канчалык жука экенин за-

матта айгинелеп салды. Кара сөлөкөт келди да, баягы тозоктун тепкичи менен алып чыгып, шыбынан бүдөмүк жарык түшкөн үңкүргө киргизип туруп, «Эки доллар!» деген сырдуу сөздү айтты.

– Мен макулмун, – деп үшкүрдү мисс Лисон кыйчылдаган темир керебетке отуруп жатып.

Мисс Лисон күн сайын жумушка кетчү. Кечинде жазылуу кагаздарды алып келип, машинкага басчу. Кээде кечкисин жумушу жок болуп калганда, башка тургундар менен үйдүн тепкичинде отурчу. Табият мисс Лисонду чатыр үчүн жаратпаса керек. Бул шайыр кыздын башында дайыма ар түрдүү таң каларлык кыялдар удургуп турар эле. Бир жолу ал мистер Скиддердин «Ал бала эмес, же жер түбүнүн мураскору» деген улуу (али жарыялана элек) комедиясынан үч акты окуп беришине уруксат берди.

Мисс Лисон колу бошоп, бир-эки саат үйдүн тепкичинде отура калганда, үйдөгү эркектерге жан кире түшчү. Бирок шаардык мектепте мугалим болуп иштеген миссис Лонгнекер деген узун бойлуу сары аял жогорку тепкичке отуруп алып, эмне десе эле: «Ооба, чын эле!» деп чоёктой күлүп шылдыңдай берчү. Ал эми универмагда иштеп, жекшемби сайын Кони-Айлендге барып, жылма өрдөк буталарды атып келчү мисс Дорн төмөнкү тепкичке отуруп алып бышкырып күлүп, келекелеп отурчу. Ортонку тепкичте отурган мисс Лисонду тез эле эркектер тегеректеп калчу.

Өзгөчө чыныгы жашоодогу жеке романтикалык драмасынан (эч кимге айтыла элек) ага башкы рол-

ду ыйгарган мистер Скиддер. Айрыкча жашы кырк бешке барып калган, семиз, бай жана келесоо мистер Гувер. Өзгөчө жапжаш мистер Ивэнс, ал тамекини таштаңыз деп өтүнсүн деп, кара күчкө жөтөлө берер эле. Эркектердин баары мисс Лисонду «абдан күлкүлүү жана абдан жагымдуу жан» дешкени менен жогорку жана төмөнкү тепкичтегилер бышкырып шылдыңдай беришчү.

Сизден өтүнөм, эми хор рампага келип, мистер Гувердин кебетесин ырдап жаш төккөнчө күтө туралы. Сурнайлар, каргыш тийгир семиздиктин зыянын, трагедиясын чалгыла. Семиз Фальстафты сызгыrsa, балким, арык Ромеого караганда романтика көбүрөөк чыгар. Ашык болгон адам үшкүрсө болот, бирок ынтыкканга такыр болбойт. Семиз кишилердин энчиси – Момустун тобунда бийлөө. Дүйнөдөгү эң ишенимдүү жүрөк элүү эки дюймдук бел деп бекер эле дүкүлдөйт. Сен кет, Гувер! Кырк беш жаштагы бай, акылсыз Гувер Елена сулууну багындыра алмак; кырк беш жаштагы бай, семиз, кемчонтой Гувер түбөлүк азап тартат. Сен, Гувер, эч нерседен үмүт кылбай эле койгонуң оң.

Бир күнү жайкы кечте миссис Паркердин тургундары тепкичте отурганда, мисс Лисон асманды карап күлүп жиберди:

– А, тигине Уилли Жексон! Бул жерден да көрүнөт экен!

Баары асманды (бири көк тиреген үйлөрдүн терезесин, бири көктү) карап, жанагы Жексон айдаган

аба кемесин издеп калышты.

– Ал деген тээтиги жылдыз, – деп түшүндүрдү мисс Лисон, ичке сөөмөйү менен көрсөтүп, – бүлбүлдөп турган чоң жылдыз эмес, анын жанындагы көк жарык болуп балбылдап турганы. Ал түнү менин шыптагы тереземден көрүнөт. Мен ага Уилли Жексон деп ат коюп алгамын.

– Ооба, чын эле! – деди мисс Лонгнекер. – Мен сиздин астроном экениңизди билбептирмин, мисс Лисон.

– Ооба! – деди кичинекей эсепчи. – Мен күзүндө Марста кандай жең мода болорун ар кандай астрономдон кем билбейм.

– Ооба, чын эле! – деди мисс Лонгнекер. – Сиз айттып жаткан жылдыз Кассиопея топ жылдызындагы Гамма жылдызы деп аталат. Ал экинчи чондуктагы жылдыздарга кирет жана меридиан аркылуу өтүп...

– О, – деди жапжаш мистер Ивэнс, – менимче, ага Уилли Жексон деген ат ылайыктуураак.

– Ооба, – деп ынтыга катуу айтты мистер Гувер, мисс Лонгнекерди жактырбай, – менимче, мисс Лисон эски астрологдордой эле жылдыздарды каалагандай атаганга акысы бар.

– Ооба, чын эле, – деп койдү мисс Лонгнекер.

– Кызык, ал жылдыз түшөр бекен, – деди мисс Дорн. – Жекшемби күнү тирде менин атканыман тогуз өрдөк, бир коён түшкөн.

– Бул жерден жакшы көрүнбөйт экен, – деп айтты мисс Лисон. – Силер менин бөлмөмөн бир көрсөнөр болот эле. Билесиңерби, кудуктан жылдыздар күндүзү да көрүнөт. А менин бөлмөм болсо

көмүр шахтасынын өзөгүндөй эле бар, ошондуктан Уилли Жексон Түндүн кимоносун кооздоп турган чоң бриллиант төөнөгүчкө окшоп кетет.

Анан мисс Лисон басыш үчүн тартаңдата жазылган кол жазмаларды алып келбей калды. Эртең менен баягыдай жумушка жөнөгөндүн ордуна конторадан контора кыдырып, уятсыз жаш кызматкер балдардын айтып келген жок деген суз жообун укканда жүрөгү сыздачу болду. Көпкө ушундай болуп туруп алды.

Бир күнү кечке маал, адатта ашканадан шамшум этип келчү убакта ал миссис Паркердин тепкичи менен араң чыгып келатты. Бул жолу ал тамактанган эмес эле.

Кире бериштен мистер Гувер жолугуп калып, дароо эле учурдан пайдаланып кетти. Тоодой болгон неме ошол жерден колун сурап кирди. Мисс Лисон кетенчиктеп, дубалга жөлөнүп калды. Тиги колдон алмак болду эле, ал колун көтөрүп, жаакка акырын чапты. Анан периланы кармап эптеп жогору жөнөдү. Мистер Скиддердин бөлмөсүнүн жанынан өттү, ал (кабыл албай коюшкан) комедиясына Мэртл Делорм (мисс Лисон) үчүн кызыл сыя менен ремарка жазып отуруптур (ал «сахнанын сол жагынан Граф турган жерге чейин пируэт менен барат»). Анан тик тепкич менен араң дегенде чатырга жетип, бөлмөсүн ачты.

Чырак жагып чечингенге да алы келген жок. Темир керебетке кулап түштү эле, арыктыгынан эски пружиналар ийилип да койгон жок. Анан көзүн араң ачып, жылмайып койду.

Анткени шыптагы терезеден баягы Уилли Жексон балбылдап туруптур. Анын эми дүйнө менен байланышы жок эле. Караңгыга төнүп, кичинекей алкактагы өзү таң каларлык ат коюп алган жылдыз гана балбылдап жанат. Мисс Лонгнекер туура айткан болуш керек: бул Уилли Жексон эмей эле Кассиопея топ жылдызынын Гамма деген жылдызы болсо керек. Бирок баары бир анын Гамма болушун каалабайсың.

Чалкасынан жаткан кыз колун көтөргөнгө эки жолу аракет кылды. Үчүнчүсүндө эки арык манжасын оозуна эптеп алып барды да, Уилли Жексонду өпкөн болду. Анан колу шалак дей түштү.

– Жакшы кал, Уилли, – деп угулар-угулбас шыбырады ал. – Сен миң миля узактасың, бир жолу да көз кыскан жоксуң. Бирок капкараңгы түндө дайыма жарык берип жүрдүң, туурабы? Миллиондогон миля... Кош, Уилли Жексон.

Эртеси саат ондо ынды кара кызматкер Клара мисс Лисондун эшиги жабык экенин көрүп, ача албай, акыры сындырып киришти. Уксус да, ар нерсени сүртүү да, канат түтөтүү да жардам бербеген соң бирөө тез жардамга чуркады.

Бир маалда шаңгыраган коңгуроосу менен карета келип токтоду да, андан ак халатчан жапжаш доктур секирип түштү. Кебетесинен жигердүүлүгү, ишенимдүүлүгү, бир аз шайыр, бир аз калбаат экени көрүнүп турат.

– Карета кырк тогузунчу үйгө келди, – деди ал кыска гана. – Эмне болду?

– Ах, доктур, – деди миссис Паркер баарынан өзүнүн тынчсызданганы маанилүүдөй чоюлуп. –

Эмне болгонуна түшүнө албай турам. Эмне кылсак да өзүнө келбей жатат. Мисс Элси, ооба, мисс Элси Лисон деген бир жаш кыз. Менин үйүмдө эч качан...

– Кайсы бөлмө?! – деп айкырды доктур. Миссис Паркер мындай айкырыкты өмүрүндө уккан эмес.

– Чатырда. Ал...

Сыягы, тез жардамдан келген доктур чатырдагы бөлмөлөрдүн кайсы жерде экенин жакшы билет окшойт. Ал төрт тепкичти бир аттап чыгып баратты. Миссис Паркер да кадырыма доо кетирип албайын деп артынан созула басып жөнөп калды.

Биринчи эле аянтчадан астрономду көтөрүп келаткан доктур менен бетме-бет келип калды. Ал токтой калып, наштардай курч тили менен бир нерсе деп акырын айтты. Миссис Паркер бүктөлбөгөн кездемеден тигип, илип койгон көйнөктөй болуп ката түштү. Ошондон баштап ал чийки май жегендей болуп калды. Кээде кызыккан тургундар ошондо доктур эмне деп айтты эле деп сурай калып жүрүштү.

– Аны сурабай эле койгула, – деп жооп берчү ал. – Ошондой сөздү укканым үчүн кудай кечирсе, көңүлүм тынч өлөт элем.

Доктур жардап турган элдин жанынан өттү. Эң жакын кишисин көмө тургандай болуп бараткан анын түрүнөн алар да элейип, жол бошото беришти.

Анан жансыз денени каретада даяр турган замбилге салбастан эле айдоочуга «Тез айда, Уилсон!» деп кыйкырганын көрүштү.

Болгону ушул. Кандай аңгеме экен? Эртеси эртең менен гезиттин окуялар бөлүмүнөн кичине-

кей кабарды окуп калдым. Анын соңку сөздөрү, балким, сизге да окуянын соңун түшүнүүгө жардам берер.

Анда Чыгыш көчөсүндөгү 49-үйдөн Белвью ооруканасына ачкалыктан жүрбөй калган бир кыз түшкөнү айтылыптыр. Кабар мындай аяктаптыр: «Биринчи жардам көрсөткөн доктур Уильям Жексон оорулуу айыгып кетерин айтты».

*«Батыштын жүрөгү»
жыйнагынан,
1907*

РАНЧОДОГУ САНАТОРИЙ

Эгер ринг хроникасына көз салып жүрсөңүз, бул окуяны дароо эле эстейсиз. Токсонунчу жылдардын башында чек арадагы бир дарыянын аркы өйүзүндө чемпиондук таймаш болуп, ал болгону бир мүнөт, анан бир нече секундга гана созулган. Мындай кыска беттешүү сейрек болот жана муну алдамчылык десе да болот, анткени чыныгы спорт күйөрмандарынын үмүтү таш каап атпайбы. Кабарчылар жанталашып жатышты, бирок алардын айткандарын эске албаганда, беттешүү абдан эле кызыксыз болду. Чемпион атаандашын дароо эле сулаткан соң, бурула берип: «Билем, бул өлүк эми турбайт», – деп күңкүлдөдү да, мээлейин чечсин үчүн секундантка мачтадай узун колун суна берди.

Ушундан улам эртеси таң атпай модалуу жилетчен, ар түрдүү галстук тагынган кабагы салыңкы жентельмендер Сан-Антонио вокзалында Пульман вагондорунан чубуруп түшүп жатышты. Вагондон атып чыгып, ыкшып жөтөлүп жаткан «Чегиртке» Мак-Гайрдын ит ыйлагыдай абалына да бир чети ушул себеп болду. Мындай ыкшыган жөтөлгө санантониолуктар көнүп калышкан. Дал ушул учурда платформадагы таңкы күндүн бозомук нурларын аралап Нуесес аймагынан келген малчы Кертис Рейдлер бараткан эле.

Малчы таң атпай турган, анткени үйүнө шашып, түштүккө кетчү поездге үлгүрүп калайын деп келаткан. Тиги байкуш спорт күйөрманынын жанына келип, техас акценти менен боор тарта сурады:

– Эмне болду, тууганым, жаман болуп турасыңбы?

Мурунку жеңил салмактагы боксёр, жокей, ат чабыштардагы тыңчы, бар менен спорт клубдардан башы чыкпаган «Чегиртке» Мак-Гайр өзүн «тууганым» деген немени чакчая карады.

– Жогол, Телеграф Мамысы, – деп кыркырады ал. – Мен сени чакырган жокмун.

Кайрадан ыкшып жөтөлүп, ичеги-карды аралашып, алы кете түштү да, жүк ташыган кол арабага отура кетти. Рейдлер жөтөлү басылганча күтүп, тигинин ак шляпасын, кыска пальтосун жана жоон сигарасын карап турду.

– Сен түндүктөн окшойсуң, тууганым? – деп сурады ал, жөтөл кайтып калганда. – Бокс көргөнү бардың беле?

– Бокс? – деп бырс күлдү Мак-Гайр. – Куушмак

ойномой! Бир койду да, сулап, эсинен танып жатып калды. Бокс имиш! – Анан чакап кетип, кайра жөтөлгөн соң малчы менен сүйлөшкөнчө дартын айтып кирди. – Жок, эми мен алданбайм. Бирок мындайга Рокфеллер да алданмак. Корктон келген бала үч раундга чыдабайт деп акча сайгамын да! Болгон акчамы акыркы центине чейин коюп, Отуз жетинчи көчөдөгү Жим Диленден алмак болгон түнкү кабактын жыты мурдума келип калган. Анан мындай болуп калбадыбы. Жок дегенде сен айтчы, Телеграф Мамысы, кандай келесоо тиги эки акмактын урушуна колдо болгон байлыгын сайып салат?

– Туура айтасың, – деп күркүрөдү тиги заңкайган малчы. – Анын үстүнө акчанын баары кеткен турбайбы. Сен эми, тууганым, жакшысы мейманканага бар. Жөтөлгөнүң жаман экен. Канча болду?

– Өпкө, – деп так кесе жооп берди. – Тапканым ушу болду. Жарым жыл калды, өзүңү жакшы кармасаң, балким, бир жылга барасың дейт кара оозуна кан толгур доктур. Ошондон улам бир жерге отурукташып, кичине адам катары жашайын дедим эле. А балким, ошол үчүн акчамы сайып ийдим окшойт. Куруттай болгон миң долларым бар болчу да. Утуп калсам, Дилендин кафеси меники болуп калмак. Тиги келесоону биринчи раундда сулап калат деп ким ойлоптур?

– Ооба, жаман болгон экен, – деди Рейдлер, арабага сүйөнүп турган Мак-Гайрдын кедейген кебетесин тиктеп. – Тууганым, эми сен мейманканага бар да, эс ал. Бул жерде «Менжер», «Маверик»...

– Анан «Бешинчи авеню», «Уолдорф-Астория» деген да бар, – деди Мак-Гайр аны какшыктай туу-

рап. – Уккан жоксуңбу? Күйүп кеттим деп атпаймынбы. Азыр мына бул шымым менен он центтен башка эч нерсем жок. Мүмкүн, Европага кеткеним, же болбосо яхтам менен саякатка чыкканым жакшыдыр?.. Эй, гезит берчи!

Ал гезит саткан балага он центин берди да, «Экспрессти» алып, арабага жайланышып отуруп, көбүртүп-жабыртып жазылган өзүнүн Ватерлоо согушун окуганга киришти.

Кэртис Рейдлер чоң алтын саатын карады да, Мак-Гайрды ийинге түрттү.

– Жүр, тууганым, – деди ал. – Поезддин кетишине үч мүнөт калды.

Мак-Гайр, сыягы, табиятынан кераяк болсо керек.

– Эмне, менин байге утуп алганым көрдүңбү? Айтпадымбы мен жана сага, колумда кокон тыйыным жок деп. Бар, жолуна түш, досум.

– Сен менин ранчомо барасың да, айыкканча ошол жерде жашайсың, – деди малчы. – Жарым жылдан кийин ооруң сен көр, мен көр болот, тууганым. – Ал бир колу менен Мак-Гайрды тургузду да, поездге дегендетип алып жөнөдү.

– А анын акысын кантип төлөйм? – деп сурады Мак-Гайр, каршылык көрсөтүмүш болуп.

– Акысын? Эмненин акысын? – деп таң калды Рейдлер. Алар түшүнбөй тиктешип калышты. Ар биринин ою өз огунда, карама-каршы багытта чимирилип жатты.

Түштүккө бараткан поезддин жүргүнчүлөрү узун-кыска болгон бул экөөнү кызыга карап жатышты. Мак-Гайрдын бою болгону беш фут бир дюйм

эле. Кебетесине караганда дублиндик, а балким, иокогамалык деп айтышы да мүмкүн. Тикчийип караган, чап жаак, бетинде тырыктары бар, көптү көргөн тарамыш дене бул жигит урушчаак короз кейиптенип турат жана бул жакта мындайлар көп. Рейдлер болсо башка жердин кулуну эле. Бою алты фут эки дюйм, далысы бир кулач келип, Батыш менен Түштүктүн ширелишинен бүткөндөй болуп турчу. Бизде мындай кишилердин сүрөттөрү аз, анткени сүрөт галереяларыбыз кичинекей, ал эми кино өнөрү Техаска али жайыла элек. Рейдлер сыяктуу эбегейсиз зор адамды алкакка салынбаган, фреска сыяктуу кенен, бейпил, жөнөкөй нерсе гана чагылдыра алмак.

Экспресс аларды түштүккө карай алып учуп баратты. Көз жетпеген жашыл прериялар токойлорду салааланта жарып өтүп, ар кайсы жердеги топ-топ дарактарга айландырып салган. Бул ранчолордун өлкөсү, уй королдорунун ээликтери болчу.

Мак-Гайр бурчка жабышып, тигил малчынын кебин шектенип тыңдап келатты. Бу заңкайган неме кайда алып баратат, эмне кылайын деген ою бар? Анын жөн эле жакшылык кылайын деп атканы Мак-Гайрдын оюна да келген жок. «Бул фермер эмес, – деп ойлоду туткун, – алдамчы дейин десең, ага да окшобойт. Ким болду экен бул? Эми сак бол, «Чегиртке», мунун бир амалы бардыр, балким. Болору болду эми, эч кайда кете албайсың. Кургак учук алкымдап турса, чөнтөгүндө болгону беш центтиң болсо, тынч отургандан башка эмне кылмак элең. Былк этпей отур да, эмне кылар экен байкап тур.»

Сан-Антониодон жүз миля узактагы Ринконго келгенде, поездден түшүп калып, станцияда Рейд-

лерди күтүп турган арабага отуруп, жеткенче дагы отуз миля жол жүрүштү. Ушул жерге келгенде, ансыз да шек санап келаткан Мак-Гайр эмне үчүн туткундалып келатканын андагандай болду. Алар кеңирсиген саванна менен келатышты. Ойноктогон эки испан аты желип, кээде ээлиге түшкөндө дыр коюп келатат. Таза аба шарап сымал мас кылып, сергитип, жолоочулар дем алган сайын талаа гүлдөрүнүн буркураган назик жытын искешет. Бир маалда жол чөпкө сиңип кетти да, араба көк чөптө сүзүп калды. Бирок тажрыйбалуу Рейдлерге алыстан бүлбүлдөп көрүнгөн бадалдар, дөбөлөр жол көрсөтүп турду. Мак-Гайр болсо чалкалай отуруп, малчыдан шек санап, ээн талаадан башка эч нерсени көрө албай келет.

«Мунун эмне ою бар? – деген ой кетпей койду. – Бул дөө эмне кылайын деп турат?» Горизонт менен гана чектелген көз жеткис мейкин талаада келаткан Мак-Гайр ушинтип тар кварталда жашаган шаардыкча ойлоп барат.

Бир жума мурун Рейдлер прерияда атчан келатып, бададан адашып калып, мөөрөп турган бир оорулуу торпокту таап алган. Аны эңип алып, ээрге арта салып барып, ранчодогу ковбойлоруна бакканга берген. Эми болсо Рейдлердин көзүнө өзү да ошол торпоктой көрүнүп, оорулуу, жардамга муктаж жарым жан болуп турганын Мак-Гайр кайдан билсин. Рейдлер ага жардам бере ала турганын көрдү жана ушунун өзү ал үчүн жетиштүү болду. Анын ою боюнча, мунун баары жөндүү, демек, туура болчу. Мак-Гайр жетинчиси болду, Рейдлер буга чейин да Сан-Антонионун тар көчөлөрүндө

миндеген көк жөтөлдөрдөн алтоону алып келген. Бешөө Солитодогу ранчодо сакайып, тыңыганча жашап жүрүп, кийин меймандос малчы менен ыйлап коштошуп кетишкен. Алтынчысына өтө кеч болуп калган экен, бирок ал да кыйналып жүрүп аягында бактын бейпил бурчундагы көлөкөлүү дарактын түбүнөн жай тапкан.

Ушундан улам араба крыльцоого келип токтоп, Рейдлер оорукчан немени алып түшүп, верандага киргизгенде, ранчодогулардын эч кимиси деле таң калган жок.

Мак-Гайр айланасын таң калып карады. Солито ранчосундагы үй аймактагы үйлөрдүн мыктысы болуп эсептелчү. Жүздөгөн миля жерден ат менен алып келген бышык кирпичтен салынган бул үй бир эле кабат болчу, андагы төрт бөлмө «галерея» деп аталган веранда менен курчалып турчу. Аттар, иттер, ээрлер, арабалар, мылтыктар жана башка ковбойдун күндөлүк турмушундагы буюмдар шаардык бечара спортсмендин көзүнө бир башкача көрүндү.

– Мына, үйгө да келдик, – деп куунак үн катты Рейдлер.

– Жердин түбү турбайбы! – дегенге араң жараган Мак-Гайр верандага отура кетип, ыкшып жөтөлүп калды.

– Биз сени жакшыраак жайгаштырганга аракет кылабыз, тууганым, – деди үй ээси. – Албетте, үйүбүз ак сарай эмес, бирок ээн-эркин жүрөсүң, сен үчүн бул эң негизги нерсе. Мына сенин бөлмөң. Эмне керек болсо, тартынбай сурай бер.

Рейдлер Мак-Гайрды үйдүн чыгыш жагындагы бөлмөгө алып барды. Жылаңач пол таза жуулуптур.

Салкын жел терезедеги ак пардаларды делбиретет. Чоң өрмө кресло, эки отургуч, гезиттер, канжалар, тамеки, шпоралар, мылтыктын патрондору жайнап жаткан узун үстөл – булардын баары бөлмөнүн ортосунда экен. Бугунун жакшы катырылган бир нече башы жана бир килейген камандын башы дубалдан карап турат. Бурчта кендирден жасалган бүктөмө керебет. Тегеректегилер үчүн Солито ранчосундагы бул конок бөлмөсү кан сарайдай эле болчу. Мак-Гайр муну көрүп тишин көрсөтө жылмаймыш болду. Чөнтөгүнөн беш центин алып чыгып, шыпка ыргытты.

– Акчам жок деп алдап атат деп ойлосоң керек. Мына, эми кааласаң, тинтип да көр. Акыркы акчам ушул болчу. Кана, эми ким төлөйт?

Рейдлердин ачык боз көздөрү ак чалган каштарынын алдынан коногунун кара көздөрүнө тигилип калды. Бир аз унчукпай турган соң, жай айтты:

– Ушул акча тууралуу мындан ары кеп кылбай койсоң, мен сага ыраазы болот элем, тууганым. Айттылды – бүтү. Мен конокторумдан акы албайм, алар да адатта берели дешпейт. Кечки тамак жарым сааттан кийин даяр болот. Мына бу кумурада суу бар, а тигил галереядагы кызылында иче турган муздак суу болот.

– А коңгуроо кайда? – деп сурады Мак-Гайр, тегерете карап.

– Коңгуроо? Эмнеге?

– Бир нерсе керек болгондо чалганга. Бул жерде жок экен. – Анан ал айласы кетип жарылып кетти. – Мен сенден ушул жакка алып кет деп сурандымбы! Же сенден акча сурадымбы! Мен сага жалын-

ган жокмун, сен өзүң жабышпадыңбы! Мен деген оорулуу кишимин! Кыймылдаганга алым жок! А мында болсо элүү чакырым жерде бир кызматкер жок. Кайдан да келип калдым! – Мак-Гайр керебетке жата кетти да, солкулдап ыйлап кирди.

Рейдлер эшикке барып, кызматкерди чакырды. Келбеттүү, жыйырмалардагы мантайган кызыл бет мексикалык жигит бөлмөгө кирип келди. Рейдлер аны менен испанча сүйлөшө баштады.

– Иларио, мен сени күзүндө Сан-Карлостогу лагерге *vaquero* кылып жиберем деп айтсам керек эле?

– Si, Senor, ошондой дегенсиз.

– Анда кулак сал. Бул *Senorito* менин досум болот. Өзү абдан оорулуу. Сен буга кызмат кыласың. Жанында болуп, айткандарын аткарып тур. Буга камкордук, сабырдуулук керек, Иларио. Ал айыкканда же... ооба, айыкканда, мен сени *vaquero* эмес, де ля Пьедрас ранчосуна *mayordomo*¹ кылып дайындайм. *Esta bueno*?²

– Si, si, mil gracias, Senor!³ – Иларио ыраазы болгонунан тизелей калайын деди эле, Рейдлер аны тамашалай тээп:

– Болду, болду, балетинди кой... – деп койду.

Он мүнөт өтпөй эле Иларио Рейдлерге кайра келип калды:

– Кичинекей *Senor* сизге таазим кылып, салам айтты, – деди ал. (Рейдлер муну Иларио өзү кошуп айтып атканын билди). – Ал чагылган муз, ысык ванна, кытырак топоч, сельтер менен бир порция

¹ улук ат үйрөткүч (испан.).

² Макулсуңбу? (испан.).

³ Ооба, ооба, ыраакмат, сеньор (испан.).

джин, бир куту сигарет, Нью-Йорк геральдин» сурап, бардык терезелерди жаап, чач тарач чакырып, анан бир телеграмма жөнөтүп кой деп жатат.

Рейдлер шкафынан бир бөтөлкө виски алып чыкты да:

– Муну алып барып бер, – деп койду.

Солито ранчосунда кежир коноктун заманы ушинтип башталды. Алгачкы жумаларда Рейдлердин соңку табылгасын көргөнү алыскы жайыттардан келишкен ковбойлордун көзүнчө Мак-Гайр ооз көбүртө мактанып, менменсинип жүрдү. Мак-Гайр алар үчүн жаңылык эле. Ал бокс өнөрүнүн купуя сырларын айтып берип, коргонуу менен кол салуунун амалкөй ыкмаларын көрсөтүп берчү. Адис спортчулардын киши укпаган жашоосун айтып берип тигилердин оозун ачырчу. Алар болсо анын жаргонго толгон сөздөрүн тамшана угуп, черлери жазылчу. Анын ымдоо-жаңсоолору, жүрүм-туруму, жылаңач төөнү бучкакка чапкандай сүйлөгөнү тигилерди биротоло тартып алды. Алар үчүн Мак-Гайр башка дүйнөнүн кишиси болчу.

Бирок таң калыштуусу, өзү туш келген жаңы дүйнө Мак-Гайр үчүн жок сыяктуу эле. Ал кирпич менен акиташ дүйнөсүнөн чыккан өзүмчүл неме эле. Тагдыр ооз көптүрүп мактанганын таң калып тыңдаган бир нече угармандан башка эч ким жок ээн жерге таштап койгондой туюлуп жүрдү. Көз жетпеген күнөстүү талаалар, жылдыздуу түндөрдүн улуу жымжырттыгы анын жан дүйнөсүнө кенедей да таасир эте алган жок. Авроранын көз уялткан боёкторунан спорт журналынын кызгылтым беттерин артык көрдү. Анын урааны бекер жашоо,

эңсегени Отуз жетинчи көчөдөгү кафе болчу.

Эки ай өткөн соң Мак-Гайр ден соолугум начарлап кетти деп даттана баштады. Ушундан баштап ал Солито ранчосунун башына түшкөн бир балээ болду. Каардуу сыйкырчы чалдай же тажаал катындай болуп бир бурчка отуруп алып арыз-арманын айтып муңканат, ыйлактайт, баарын каргап-шилейт. Айтпай-дебей туруп ушул кудай урган ээн талаага алып келип таштап коюшту, кароосуз калып ушул жерде өлмөк болдум – анын болгон арыз-арманы ушул. Бирок күн өткөн сайын начарлап баратам деп даттанганы менен анын кебетеси такыр өзгөргөн жок. Кара көздөрү дагы эле шайтан көздөнүп жылтылдайт, үнү дагы эле чаңкылдайт, баягы сөөккө каптагандай бети жетер жерине жетип арыктап, андан ары арыктаганын токтотту. Кечкисин уркуйган бети кызарып (термометр коюп көрсө кандай болор эле), сүйлөгөнү бир өпкөсү менен дем алгандай туюлганы менен Мак-Гайрдын кебетеси эч өзгөргөн жок.

Иларио жанынан жылбай кызмат кылып жүрдү. Аны кожоюндун убадасы кармап турду, болбосо Мак-Гайрга киши чыдай алмак эмес. Бөлмөдөгү терезелердин баарын жаптырып, пардалардын баарын жылчыксыз түшүртүп койгондуктан, таза аба жок болчу. Тамекинин ачуу жытынан дем кыстыкчу. Мак-Гайрга ким кирсе да, түтүнгө тумчугуп, ушул кичинекей шайтандын ызы-чуулуу карьерасы жөнүндөгү апыртмаларын тыңдап отурганга мажбур болчу.

Баарынан кызыгы Мак-Гайр менен үй ээсинин ортосундагы мамиле эле. Оорулуу ага боорукер атасына ыгы жок эркелеген обу жок кежир баладай ма-

миле кылчу. Рейдлер бир жакка кеткенде, Мак-Гайр түнөрүп унчукпай отура берчү. Бирок ал келери менен кергиштеп, какшыктап кирчү. Рейдлердин ага жасаган мамилеси да киши түшүнгүс болчу. Сягы, ал өзү да Мак-Гайрдын айткандарына толук ишенип, өзүн каардуу эзүүчү, залым сезип кетчү. Коногунун ден соолугу үчүн өзүн жооптуу сезип, тигинин жемесин айыптуу немедей чыдап укчу.

Бир жолу Рейдлер Мак-Гайрга мындай деди:

– Таза абага чыгып көрбөйсүңбү, тууганым. Менин арабамды ал да, кааласаң күн сайын сейилде. Кааласаң, бир-эки жума балдар менен жайытка барып кел. Ал жакта шартынды жакшы кылып берем. Таза абада, талаада жүрсөң, тез эле оңолуп кетмесиң. Филадельфиялык бир бала (анын абалы сеникинен да жаман болчу) Гвадалупада эки апта койчулар менен талаада түнөп жүрүп, дароо эле айыгып кеткен. Таза аба менен жер-суу дары келет. Кааласаң, ат минип жүр. Менин бир жоош атым бар.

– Мен сага эмне кылдым эле? – деп чаңырды Мак-Гайр. – Мен сени алдап кеттим беле? Ушул жакка алып кет деп жалындым беле? Эми болсо жайытка барат экенмин да? Минтип кыйнаганча, бычак менен сайып сал мени! Ат минет имишмин! Мен бутумду араң сүйрөп жүрөм! Түшүндүңбү? Беш жашар бала сабаса, кол кайрый албайм азыр. Сенин кудаидын каарына калган ранчоң менин түбүмө жетмей болду. Жейин десең, тамак жок, көрөйүн десең, эч нерсе жок, сүйлөшкөңгө киши жок. Жанагы түркөйлөр болсо бокс кабы менен омар салатын ажырата алышпайт!

– Бизде чын эле көңүлсүз, – деп актана кетти Рейдлер. – Баары кеңири, бирок жөнөкөй. Эгер бир нерсе керек болсо, балдарды жөнөтөлү, алып келишет.

Серкл Бар малчыларынан келген Чед Мерчисон деген уйчу Мак-Гайр жөн эле анткор деген түкшүмөл оюн биринчи болуп ачык айтты. Чед ага отуз миля жерден ээринен байлап алып бир себет жүзүм алып келген эле. Түтүнгө ышталган бөлмөдө бир аз отуруп чыккан соң, кожоюнга шек санаганын айтты.

– Мунун колу алмаздан катуу, – деди Чед. – Баягыда «ичке түз урганды» үйрөткөндө, мени мустанг тепти го деп ойлогомун. Бул шайтан сизди алдап жүрөт, Керт. Мен кандай оорулуу болсом, бул да ошондой оорулуу. Айткандан уяласың, бирок бул айбан бекер жашаш үчүн эле сизди алдап жүрөт.

Бирок ак көңүл малчы Чеддин айтканын кулак сыртынан кетирди. Бир нече күндөн кийин Мак-Гайрды докторго көрсөткөндө, анын оюнда эч нерсе жок болчу.

Бир күнү түш ченде эки киши ранчога келип, арабадан түшүштү да, аттарын байлаган соң, үйгө кирип, дасторконго отурушту. Үйгө келген киши сөзсүз тамакка кошулат: бул аймактын салты ушундай. Коноктордун бири Сан-Антониодон келген атактуу доктор экен. Ок жаңылган бир бай малчыга келиптир. Эми болсо аны темир жол станциясына узатып баратышыптыр. Түшкү тамактан кийин Рейдлер аны четке алып чыгып, жыйырма долларды сунуп туруп, мындай деди:

– Доктор, бир жигитти карап бересизби? Ал ти-

гил эле бөлмөдө. Абалы кандай экенин, эмне кылсак болорун билейин дедим эле.

– А мен сиздин тамагыңыз үчүн канча төлөшүм керек? – деп нааразы болду доктор, көз айнегинин үстүнөн карап. Рейдлер жыйырма долларын кайра чөнтөгүнө салды. Доктор дароо Мак-Гайрдын бөлмөсүнө кетти да, малчы болсо галереянын бурчунда турган ээрге көчүк басып, доктордун бүтүмү жаман болсо эмне кылам деп кыжалат боло баштады.

Бир аздан кийин доктор Мак-Гайрдын бөлмөсүнөн шыпылдай басып чыкты.

– Бул жигиттин ден соолугу, – деди ал Рейдлерге, – меникинен жакшыраак экен. Өпкөсү жаңы чыккан доллардай болуп турат. Пульсу жакшы, температурасы менен дем алганы да жаман эмес. Дем чыгарышы төрт дюйм. Оорунун эч кандай белгилери жок. Албетте, бактериологиялык анализ жасаган жокмун, бирок кургак учуктун бациллалары жок деп кепил боло алам. Диагнозуна кол койгонго даярмын. Ал турсун тамеки менен сасыган аба да таасир эте албаптыр. Жөтөлүбү? Жөтөлүш милдеттүү эмес экен деп айтып коюңуз. Эми эмне кылсам деп турат окшойсуз. Менин кеңешим: муну телеграф мамыларын орноткону же мустанг үйрөткөнү жибериниз. Аттар да даяр болуп калды окшойт. Жакшы калыңыз, сэр. – Анан талаанын салкын желеңдей болгон доктор жол жүрүп кетти.

Рейдлер периланын жанындагы мескиттин жалбырагынан алды да, ойлонгончо чайнай баштады.

Малга тамга баса турган маал жакындап калган. Эртеси эртең менен малчылардын башчысы Росс

Харгис жыйырма беш чакты жигитин ранчонун короосуна чогултуп, Сан-Карлоско барып ишти баштай турган болуп калды. Саат алтыда аттар токулуп, азыктүлүк арабага жүктөлүп, уйчулар аттанып калганда, Рейдлер токтой тургула деди. Атчы бала дарбазага дагы бир токулуу атты жетелеп келди. Рейдлер Мак-Гайрдын бөлмөсүнө барып, эшигин ачты. Ал жылаңач бойдон керебетинде тамеки чегип жатыптыр.

– Тур! – деди малчы. Анын үнү кернейден чыккандай даана, өкүм чыкты.

– Эмне болду? – деп таң калып сурады Мак-Гайр.

– Тур да, кийин. Мен үйүмдө кара чаар жыланды багышым мүмкүн, бирок алдамчыга орун жок. Бол, канча жолу кайталашым керек! – Ал Мак-Гайрды желкеден алып, төшөктөн тургузду.

– Эй! – деп кутургандай чаңырды Мак-Гайр. – Сен эмне, кутуруп кеттиңби? Мен оорулуумун, көрүп турбайсыңбы! Кыймылдасам, өлүп калам. Мен сага деги эмне кылдым? Мен сага жалындым беле?.. деп ыйлактап баштады ал адатынча.

– Кийин! – деп өкүм айтты Рейдлер.

Кийимине чалынып-чулунуп, күңкүлдөп сөгүнүп, жинденген малчынын зор сөлөкөтүнөн көз албай калтыраган колу менен шымын, көйнөгүн эптеп кийди. Рейдлер аны кайра желкеден алды да, короо менен дыркыратып сүйрөгөн бойдон дарбазанын жанындагы токулуу атка алып барды. Атчан уйчулардын оозу ачылып калды.

– Муну ала кеткиле, – деди Рейдлер Росс Харгиске. – Иштеткиле. Айтылгандай иштесин, оң келген жерде уктасын, бергенди жесин. Билесиңер,

балдар, мен бул үчүн колумдан келгендин баарын жасадым. Кечээ Сан-Антонионун менмин деген доктору муну карап көрдү да, өпкөсү качырдыкындай, өзү букадан соо деп айтты. Кыскасы, муну сага тапшырдым, Росс.

Росс Харгис мыйыгынан күлүп койду.

– Аа, ушундай дечи! – деди Мак-Гайр, Рейдлерди карап жылмайып. – Карыган шайтан мени соо деген турбайбы, көрсө? Мени жөн эле анткорлонуп жатат деген экен да? Демек, сен аны атайын жиберген турбайсыңбы? Силердин оюңарча, мен алдамчы экемин да. Ооба, мен ороймун, билем, бирок... Менин ордумда болсоңор, көрөт элеңер... Ооба, унутуп калган турбаймынбы... Ооба, менин деним соо... Жанагы карыган доктор айткан турбайбы. Болуптур, тууганым, иштеп берейин. Ушинтип эсептешет турбайсыңбы!

Ал ээрге ыргып минди да, ээрге кыстарылган чыбык камчыны алып, атка камчы салды. Ошентип, Хоторндагы ат чабышта «Уланды» марага биринчи алып келип, элди байгеге марыткан «Чегиртке» кайрадан үзөңгүтө бут салды.

Мак-Гайр дарбазадан учуп чыккан атчандардын алдында эле, артта болсо ыраазы болгон уйчулар кыйкырык-ышкырык менен чаң аралаш келатты. Бирок бир миля өтпөй эле жайлап, анан атчандардын такыр эле артында калды. Бир бадалга кирди да, тизгин тартып, чөнтөгүнөн бетаарчысын алып чыгып, оозуна басты. Бетаарчы кыпкызыл канга боёло түштү. Аны бадалдын арасына ыргытып ийди да, кыркыраган үнү менен «Чү!» деген боюнча уйчулардын артынан кетти.

Кечинде Рейдлерге өзү өскөн Алабама шаарынан кабар келди. Туугандарынын бири каза болуп, мурас бөлүштүргөнгө келип кет дешиптир. Ал таң атпай арабасы менен станцияны көздөй жөнөп кетти.

Үйүнө эки ай дегенде келди. Үй ээн экен, аны карап жалгыз гана Иларио калыптыр. Жаш жигит кожоюнга иштер кандай болуп атканын айтып берди. Малга тамга басып бүтүшө элек экен. Ураган болуп, мал ар кайсы жакка чачылып кеткендиктен, тамга басыш кыйын болуп атыптыр. Лагерь азыр жыйырма миля алыстагы Гвадалупа өрөөнүндө имиш.

– Айткандай, – деди Рейдлер бир нерсени эстеп, – баягы мен балдар менен жиберип ийген жигит, Мак-Гайр эмне болду? Иштеп жүрөбү?

– Билбейм, – деп жооп берди Иларио. – Уйчулар азыр ранчого кээде эле келишет. Музоолор кыйнап жатышат дейт. Жок, ал жөнүндө эч нерсе укпадым. Качан эле өлүп калды болуш керек.

– Эмне деп атасың! – деп жиберди Рейдлер. – Кандайча өлүп калат?

– Анын абалы өтө эле жаман болчу, – деди Иларио, ийинин куушуруп. – Ал кетерде эле көп болсо бир ай жашарын билчүмүн.

– Болбогон кеп! – деди Рейдлер. – Сенин да башыңды айландырган турбайбы. Доктор көрүп, куландан соо дебедиби.

– Ошентип айттыбы? – деп сурады Иларио, мыйыгынан күлүп. – Керек болсо, ал аны көргөн да эмес.

– Чынын айт! – деп буюрду Рейдлер. – Эмне деп эле башымды оорутуп жатасың?

– Доктор бөлмөгө киргенде, – деп айта башта-

ды Иларио, – Мак-Гайр галереяда суу ичип отурган. Ал мени кармады да, колу менен мына бул жеримди каккылап көрдү. – Ал төшүн көрсөттү. – Мен эмнеге антип атканын түшүнгөн жокмун. Анан кулагын төшөп, бир нерсени тыңшады. Мына бул жерди, анан бул жерди. Эмнеге, билбейм. Анан бир айнек таякчаны алып чыкты да, оозума салды. Колумдан алып, мына минтип кармалады. Анан акырын жы-йырма, treinta, cuarenta⁴ деп санап тур деди. Анын эмне үчүн мындай кылганын ким билсин? – деп колун жайды Иларио. – Балким, тамашалагандыр?

– Үйдө кайсы аттар бар? – Рейдлердин сурага-ны ушул болду.

– Пайсано оттоп жүрөт, Senor.

– Дароо току! Тез!

Бир нече мүнөттөн кийин Рейдлер атка минди да жөнөп кетти. Кебетеси анча болбогону менен тез чуркаган бир куштун атынан коюлган Пайсаного жол түтпөй, аркырап баратты. Эки саат өтүп-өтпөй эле Рейдлер бир дөңсөөгө чыгып, Гвадапулада жаткан лагерди көрдү. Лагерге жеткенде эмне кабар угар экемин деп жүрөгү опкоолжуп, аттан түштү да, ат тизгинин таштап койду. Ак көңүл неме Мак-Гайрды өлтүрүп алган экемин деп өзүн өзү жеп келатты.

Лагерде ашпоздон башка жан жок экен. Ал уйчулардын келишин күтүп, табактарга куурулган уйдун сулп эттерин салып, кофе ичкенге темир чөйчөктөрдү коюп жүрүптүр. Рейдлер көңүлүн өйүп турган суроону дароо бере алган жок.

– Лагерде кандай, жакшыбы, Пит? – деп кооптонуп сурады ал.

⁴ отуз, кырк (испан.).

– Жакшы эле, – деп койду Пит. – Эки жолу азыксыз калдык. Ураган балакетти салды: тегеректеги кырк миля жердеги бадалдарды тинтип жүрүп малды араң дегенде чогулттук. Мага жаңы кофе кайнаткыч керек. Чиркейлер быйыл аябай кутуруп кетти.

– А балдар кандай... баары жакшы жүрүшөбү?

Пит оптимист эмес болчу. Анын үстүнө уйчулардын ден соолугун суроо ашыкча эле болбостон, ашыкча жумшактык да болчу. Кожоюндан мындай сөз угуш чынында таң калыштуу нерсе.

– Калгандар тамакка эки жолу чакыртышпайт, – деди ал акыры.

– Калгандарбы? – деп каргылдана кайталап ийди Рейдлер. Анан Мак-Гайрдын бейитин издегенсип айланасын карады. Жакында эле Алабамадан көргөн ак таш плита көзүнө көрүнгөнсүп кетти. Анан өзүнө келип, уяла түштү.

– Ооба, – деди Пит. – Калгандары. Уйчулардын лагеринде эки айдын ичинде өзгөрүү болбой койбойт да. Айрымдары кетип калышты.

Рейдлер чымырканып туруп акыры сурады:

– А баягы мен бул жакка жөнөткөн жигит... Мак-Гайр... Ал эмне...

– Сиз, – деп анын сөзүн бузуп ийди Пит, эки колуна эки жүгөрү нанды кармай ордунан туруп, – ошондой оорулуу немени уйчулардын лагерине кантип жибердиңиз? Ошондой бир буту көрдө турган немени соо деп айткан докторуңузду тогоолуу басмайыл менен жакшылап бир сабаса болор эле. А жигит өзү кыйын экен! Чатак салат да турат! Биринчи түнү эле балдар аны уйчу кылмак болушту. Росс Харрис аны

камчы менен бир басты эле, ал эмне кылды дебейсизби? Ыргып туруп Росс Харристи сабап салбадыбы. Ооба, сабап салды. Катуу сабады. Росс эптеп турду да, темселеп жата турган жер издеп кетти. А тигил Мак-Гайр болсо тигиндей барып, чөпкө бети менен түштү да, кан кусуп ийди. Туптуура он сегиз саат жатты – бирөө да тургуза албай койду. Анан өзүнө тең келгендерди сыйлаган Росс Харрис киришип, доктор аттуулардын баарын ашатып сөгүп чыкты. Жонсон Жашыл Бутак экөө Мак-Гайрды чатырга алып киришип, чийки эттен берип, вискини шыкай башташты.

Бирок тигинин айыккысы келген жок окшойт. Түндөсү чатырдан качып чыгып, кайра чөпкө көмкөрөсүнөн түшүп жатып алды жаан себелеп турганда. «Көзүмө көрүнбөгүлө, – дейт, – тынчыраак өлөйүн. Мен алдамчымын, анткормун. Мени жайыма койгула!»

– Ошентип, эки жумадай жатты, – деп сөзүн улантты ашпозчу, – оозунан бир сөз чыккан жок, анан...

Аңгыча катуу дүбүрт угулду да, бадалдан чыккан жыйырмадай атчан лагерге кирип келди.

– Кокуй, – деп ийди ашпозчу, ары-бери чуркап. – Үч мүнөттөн кийин тамагын бербесем, булар менин башымды жулуп алышат.

Ал эми Рейдлердин эки көзү жалындап күйгөн оттун жанында аттан түшүп, кашкая күлүп келаткан кичинекей күнгө тотуккан жигитте эле. Ал Мак-Гайрга окшобойт, бирок...

Анан эле Рейдлер аны ийининен тарта колун силкилдетип калды:

– Тууганым, деги кантип калдың?

– Жерге жакын бол дедиң беле? – деп бакылдады Мак-Гайр, Рейдлердин колун кыса кармап. – Мен дал ошондой кылдым, мына эми көрүп турбайсыңбы, жакшы болуп калдым.

Анан жөн эле акмак болуп жүргөнүмү түшүндүм. Ыракмат сага, тууганым, мени ушул жакка кууп жибергениң үчүн. А тигил карыган докторду айтпайсыңбы? Терезеден карап турсам, тигил мексикалык жигиттин төшүн каккылап жатат.

– А сен эмне айтпай койдун, иттин баласы? – деп күркүрөдү малчы. – Доктор мени караган жок деп айтып койбойт белең?

– Э, болдучу! Башымы оорутпагыла, – деп күңкүлдөдү Мак-Гайр, адатынча ачууланып. – Менден сурадыңбы? Айтчунду айтып туруп сүйрөп чыкпадыңбы. Анан мен да болуптур дедим да. Бирок тууганым, уй кайтарган сонун нерсе экен. Балдар да мыкты, мен мындай сонун команда менен жүргөн эмесмин. Мага бул жерде калганга уруксат бересиңби эми?

Рейдлер Росс Харгиске карады.

– Бул акмак, – деди Росс ичи элжирей, – лагердеги эң мыкты уйчу. А мушташканын айтпай эле коёюн...

ЖЫЛАНДАР КАНЬШАСЫ

*М*ек арадагы дарыянын жээгинде, Кошмо Штаттарга тиешелүү көпүрөнүн башындагы чакан күркөдө төрт куралчан чек арачы отурду. Ысыктан кыйналышканы менен Мексика тараптан өтүп ке-

латкан адамдарды көз айырбай карап отурушат.

Бед Даусон, «Капчыгай» пивоканасынын ээси, өзүн адамча алып жүрө албаган Леандро Гарсиа деген немени айдап чыккан экен, ал жыйырма төрт сааттан кийин келип, өч алып кетем деп кеткен имиш.

Ал мексикалык өпкөсү жок мактанчаак болгону менен оттон-суудан кайра тартпаган абдан кашкөй неме болчу жана ушул сапаты үчүн дарыянын өйүз-бүйүзү аны сыйлачу. Өзүнө окшогон бандит достору менен кээ-кээде шаардыктарды дүрбөтүп, зериктирчү эмес.

Гарсиа өч алып кетем деген күнү америкалык жээкте малчылардын жыйыны, бука сүзүштүрмөй, анан эски келгиндердин пикниги болмок. Гарсианын сөзгө бекем экенин билген капитан Мак-Нелти көңүл ачуу маалында коомдук тартипти сактоо үчүн бир офицерди үч солдатты менен көпүрөнүн башына койду. Аларга Гарсиа өзү келсе да, бандасы менен келсе да өткөрбөгүлө деген буйрук берилди.

Ысыктын күнүндө өткөн кишилер деле аз болчу жана чек арачылар тагдырына нааразы болуп, зеригип отурушту. Бир сааттын ичинде күрөң көйнөк кийип, кара жоолук салынган бир кемпирден башка эч ким өткөн жок. Ал сата турган отун жүктөлгөн эшегин айдап өттү. Анан эле көчө жактан үч жолу ок атылганы угулуп калды.

Төрт чек арачы чочуп кетип, жаткан жеринен өйдө болуп отуруп калышты, бирөө ордуна турду. Үчөө тигини жалдырай карап калышты, ал болсо унчукпай патрон тагылган курун бекемдеп тагына баштады. Алардын башчысы лейтенант Боб Бекли тиги жакка өзү гана биринчи болуп барарын,

бул артыкчылыкты эч кимге бербесин берки үчөө билишчү.

Кең көкүрөк шамдагай лейтенант таза кырылган токтоо жүзүн өзгөртпөстөн курун арчын-дамадан шашпай өткөрүп, тапанча кабын жаш бийкеч оңдонгондой оңдоп койду да, эшикти көздөй жөнөдү. Анан токтоп, тигилерге көпүрөдөн көзүнөрдү албагыла деп эскертти да, күн куйкалап турган жолго чыкты.

Берки үчөө бекерчиликтен лейтенант Беклини кеп кыла башташты.

– Мен тобокелге башын биротоло байлап койгон жигиттерди уккамын, – деди Брончо Лесзерс. – Боб Бекли да андайлардан ашып түшпөсө, мурдумду кесип берейин.

– Бобдун бир өзгөчөлүгү, – деп кыпчылды Ньюсес Кид, – чындап машыккан эмес. Ал коркуу деген эмне экенин билбейт. Өлгөндөрдүн тизмесинде болуп калбайын деген кишиде коркуу деген сезим болуш керек.

– Бекли, – деп түшүндүрүп кирди чыгыштык кичине билими бар чек арачы, – ушундай бир шаңдуу согушат дейсиң, мен кичине мандеми барбы деп шек санай баштадым. Анын системасын түшүнбөйм, бирок ал кандайдыр бир эсеп менен согушат.

– Түшүнбөй калдым, – деди Брончо, – мында кандай математикалык эсеп болушу мүмкүн?

– Мүмкүн, тригонометрия болуп жүрбөсүн? – деп божомолдоду Кид.

– Силердин мындай билимдүү экениңерди билбептирмин, – деп кубаттай баш ийкеди чыгыштык. – Беклинин экинчи бир өзгөчөлүгү – камынбай ту-

руп эле атышып кетет. Ал кичинекей артыкчылыкты пайдалангандан да коркот болуш керек. Түн сайын буктурмада отуруп, оң келе калганда артынан атып салганга даяр уурулар менен согушуп жүрсөң, бул деген акылсыздык да. Бекли эч абайлабайт. Мунун айынан бирди көрөрү бышык.

– Мен да ошентип ойлойм, – деди Кид. – Менин оюмча, катыгын колуна берип туруп, дароо кайып болуп кетиш керек да, кайра байкатпай туруп кол салыш керек.

– Кандай болгондо да, – деп жыйынтык чыгарды Брончо, – Боб сыяктуу жылаңач баатырды Рио-Браводон көрө элекмин... Муну карасаң! Ышылдап коёт! – Брончо чаянды төрт фунт келген фетр шляпасы менен жалпайта койду да, анан үчөө тең кайра унчукпай калышты...

Чек арадагы эсепсиз кол салууларда бирге болуп, далай коркунучту чогуу баштан өткөргөн жакын жолдоштору Беклини ушундай деп айтышты. Бирок таң каларлыгы, бирөө да анын жеткен коркок экенинен шек саначу да эмес. Достору да, кастары да аны эр жүрөк баатыр деп эсептешчү. Эркинин күчү менен гана коркок денесине эрдик жасатып жүргөнү эч кимдин оюна да келчү эмес. Кечилдер өзүнүн күнөөлүү денесин камчылаган сыяктуу эле Бекли да дайыма өзүн өзү камчылап, качандыр бир кезде ушул кудай урган коркоктугуман кутулам го деген ой менен ар кандай коркунучтарга каршы бара берчү. Анын баатырдыгына чек арадагылардын баары суктанып, гезиттерде да, Bravo өрөөнүндөгү лагерь отторунун боюнда да сөз болуп жатканда, Беклинин жаны жай таппай турчу. Жүрөгү жарыл-

чудай кысылып, оозу кургап, денеси калтырап, нерви үзүлчүдөй чыңалып турганын, мунун баары анын тубаса коркоктугунун тана алгыс далилдери экенин эч ким билчү эмес.

Анын тобунан бир жигит адатта бир аягын ээрдин кашынан арта салып, тамекисин оозунан түшүрбөй туруп, ар нерселерди кыйкырып коюп согушка кирчү. Мына ушундай бейгам болуш үчүн Бекли бүт айлыгын бергенге даяр эле. Бир жолу ал жигит ак көңүлдүгү менен мындай деп койду:

– Бекли, сиз согушка аза күткөндөй кирет экенсиз.

Бекли өзүн өзү абдан сүйгөндүктөн, коркок денесин ар түрдүү оор сыноолорго салганын уланта берди. Бүгүнкү аптаптуу күндө да өзүн колго алып, кымындай да коркпогонго аракет кылды...

Көпүрөдөн эки кварталдан кийин «Капчыгай» пивоканасы бар болчу. Бекли ал жерден жанагы окуянын издерин байкады. Бир нече киши терезенин талкаланган айнегин тепсеп, кире бериште котолоп туруптур. Пивоканага кирип, ийининен жарадар болгонуна карабастан өзүн атып кеткен «маскарапозду» кармай албай калганына ичи күйүп жулунуп турган Бед Даусонду көрдү. Ал офицерге карады.

– Билесизби, Бекли, – деди ал, – ал экенин билгенде, мен аны дароо эле жайлап коймокмун. Катынча кийинип келди да, атып ийип, качып кетти. Мен аны кемпир деп ойлоп мылтыкка да кол сунган жокмун. Анын Гарсиа экени оюма да келген жок...

– Гарсиабы? – деп кыйкырып ийди Бекли. – Ал биякка кантип келип калды?

Беддин буфетчиси аны колдон алып, капталдагы эшикке алып барды. Көчөдө отун жүктөлгөн эшек арык жээгинде оттоп туруптур. Жерде чоң кара жоолук менен күрөң көйнөк жатат.

– Ушуларды кийип келиптир да, – деп айкырды дагы эле жараатын таңдырбай жаткан Бед ичкериден. – Кыйкырып, мени атып жибергенге чейин аял деп тура берипмин.

– Тиги капталдагы көчө менен качып кетти, – деди буфетчи. – Ал жалгыз экен, эми караңгы кирип, шайкасы бул өйүзгө өткөнчө жашырынып жатат болуш керек. Аны темир жолдун ары жагындагы мексикалыктардын кварталынан тапсаңар болот. Панча Сельс деген тааныш кызы бар ал жерде.

– Кандай куралы бар экен? – деп сурады Бекли.

– Эки револьвери менен бычагы бар экен.

– Менин мылтыгымы алып алыңыз, Билли, – деди Бекли, – мага эки револьвер жетет.

Бул анын айкөлдүгүн көрсөткөнү менен бир жагынан кенебестик болуп калды. Анын ордунда башка бирөө болсо, куралдуу жардамчылырды чакырмак, бирок Бекли ар кандай артыкчылыктан баш тартчу.

Гарсианын кол салуусунан кийин эл үйүнө бекинип калды. Көчөлөр ээн калып, дарбазалар жабылды. Бирок көп өтпөй эле эч нерсе болбогон сыяктуу кайра чубуруп чыга башташты. Беклини көбү тааныгандыктан, Гарсиа качып кеткен жолду жандили менен көрсөтүп берип жатышты.

Ал көрсөтүп беришкен жол менен баратып, баягыдай тамагы кысылып, чекесинен муздак тер чыкканын сизди да жүрөгү коркуудан сокпой калгансып кетти...

Борбордук Мексикадан таң эрте келүүчү поезд бүгүн үч саат кечигип келгендиктен, дарыянын берки өйүзүнөн кетчү поезд менен дал келбей калды. Ошентип, Кошмо Штаттарга бараткан жүргүнчүлөр чек арадагы чакан шаарчадан жай издөөгө аргасыз болушту, анткени эртеңки таңга чейин башка поезд жок болчу.

Алар нааразы болуп, наалып жатышты, анткени эки күндөн кийин Сан-Антониодо чоң жарманке менен ат чабыш болмок. Сан-Антонио бул маалда оомат айлампасы болуп, аны мал, жүн, фаро (же фараон – карта оюнунун бир түрү), ат чабыш жана таза аба көркүнө чыгарары жалпыга маалым. Бул күндөрү малчылар бийиктигинен кулагыдай тизилген алтын тыйындарды сайып ойношот. Ушундан улам бул жакка акча чача тургандар да, акча топтой тургандар да агылып келишет. Өзгөчө элдин көңүлүн ача тургандар Сан-Антониого ашыгып келишет. Эки белгилүү театр ал жерде болчу, ондон ашуун майда-чүйдөлөрү жолдо келаткан.

Кичинекей темир жол станциясынын жанындагы ыпыр-сыпыр баскан запас жолдо эртең мененки мексикалык поезд калтырып кеткен вагон кийинки поездди жалдырап күтүп турат.

Бул вагон качандыр бир кезде кадимки эле жүргүнчү вагону болчу, бир кезде кекирейген кондукторлордун көзүн карап ага түшүп жүргөндөр азыр аны таанышмак эмес. Жаңы боёгу менен жайлуу үйдүн айрым нерселерин көргөн кишилер анын эл ташып жүргөнүнө ишенбес эле. Тордолгон пардалар терезелерди кызыккандардан жаап турат. Вагондун алды жагында Мексика желеги, арт жагын-

да болсо жылдыздуу тилке-тилке Америка желеги желбиреп турат. Жарым ачык терезеден мештин кернеи бурулдап, жанагы үйдүн элесин ого бетер күчөтөт. Бул таң каларлык вагонго кызыккан киши андагы баштан аяк жазылган алтын түстүү жана көк тамгаларга да кызыгары шексиз. Ал жакын барып, «Альварита, жыландар канышасы» дегенди окуса, андан бетер кызыгып калары шексиз эле. Бул вагон аныкы болчу, ал Мексиканын негизги шаарларын шаң-салтанат менен кыдырып, эми Сан-Антониого бараткан. Анын жарнамасы мындай эле:

АЛЬВАРИТА, ЖЫЛАНДАРДЫН КАНЫШАСЫ, калтырап корккон миңдеген көрүүчүлөрдүн алдында ажыдаардай ышкырған чоң жыландарды колуна кармап, аларды каалагандай калчап, өзүнүн укмуштуу өнөрүн көрсөтөт.

Жүз градус ысык (Фаренгейт боюнча) вагонду карап тургандарды көлөкөгө коргологонго аргасыз кылды. Бул жер шаардын чети болчу; беш улуттан турган тургундары чатырларда, жыгач кепелерде жана жаман үйлөрдө жашап, шарманка менен көңүл ачышчу. Ары жагында ойдуңду толтуруп турган дүпүйгөн бийик чер токой бар эле. Ойдуңдан кичинекей суу агып өтүп, анан Рио-Браво-дель-Норте капчыгайына кирип кетчү.

Жыландар канышасынын вагону ушул кудайдын боору ооругудай жерде бир нече саат туруп калды.

Вагондун эшиги ачык эле. Анын алдыңкы бөлүгүнө көшөгө тагылып, кабылдама сыяктуу

болчу. Адатта мында суктанган кабарчылар отурушчу жана синьорита Альваританын мукамдуу кебин басманын кара сөзүнө айландырышчу. Дубалда Авраам Линкольндун портрети, таш тепкичте отурган окуучу кыздардын сүрөтү жана кочкул кызыл алкактуу апакай лилиялардын сүрөтү бар эле. Жерге килем төшөлгөн. Кичинекей үстөлчөдө бир кумура суу менен стакан турат. Өрмө креслодо Альварита гезит окуп отурат.

Бир караганда аны андалузиялык же бискайилик испан аял дешмек. Чачы жарым түндө көргөндөргө көк жүзүмгө окшоп кетет. Сүйрү тарткан кара көздөрү кишини тике карап, өзүнө тартып турат. Менменсинген ачык жүзүнөн суктанарлык шоктугу байкалат. Анын сулуу экенине ынаныш үчүн бурчтагы жашыл, сары, ак афишаларды карап көрүнүз. Алардан синьоританын профессионал кийими менен профессионалча түшкөн сүрөттөрүн көрөсүз. Сары ленталары бар кара тор көйнөк кийип түшкөн сүрөтүндө өзгөчө сулуу. Жылаңач колдоруна пайлот деген көк жылан оролуп турат, ал эми Куку деген он бир футтук азиялык питон белинен эки, мойнунан бир оролуп, коркунучтуу башы менен бекем ыктап алган.

Вагонду бөлүп турган көшөгө ачылды да, жарым аарчылган картөшкө менен бычак кармаган орто жаштардагы бир аял кабылдамага башбагып:

– Альвира, колуң бошпу? – деди.

– Гезит окуп атам, апа... Ойлоп көрсөң... Ушу купкуу, чачы көөдөй болгон Матильда Прайс Галлиполистеги сулуулар конкурсунда эң көп добуш алыптыр.

– Койчу! Ал жерде сен болгондо, Альвири, мын-

дай болмок эмес. Күз аяктаганча үйгө барып каларбыз. Жер кезип, испан болумуш болуп жүргөндөн аябай тажадым. Бирок мен сага муну айтайын деп келген жокмун. Жанагы эң чоң жылан дагы бир жакка сойлоп кетиптир. Вагонду тинтип чыктым, жок. Ал бир саат мурун эле кетип калган окшойт. Бир шыбырт уккандай болуп, бирок сен го деп ойлоп койгомун.

– Ах, карыган шайтан! – деп кыйкырды каныша, гезитин ыргытып жиберип. – Ушуну менен үчүнчү жолу качты. Жорж эч качан сандыктын капкагын жакшы жаппайт. Кукудан коркот го дейм. Эми аны издешим керек.

– Тезирээк таап кел, бирөөгө зыян келтирип койбосун.

Каныша аппак тиштерин кашкайта жылмайып койду.

– Андан коркпой эле койсо болот. Адамдар Кукунун бош жүргөнүн көргөндө эле дарыканага бром алганы жүгүрүшөт. Дарыяга чейин бир кичинекей суу бар. Ал акмак бир ууртам суу үчүн өзүн курмандыкка чалганга даяр. Аны ошол жерден табат болушум керек.

Бир аздан кийин Альварита жыланды издемек болуп вагондун алдына чыкты. Анын татынакай кара юбкасы эң соңку модель боюнча тигилген эле. Таптаза блузкасынан көз тайгылып, көз уялткан чөлдөгү оазистей болуп турду. Эркектердикиндей саман шляпасы коюу чачтарына куп жарашып турат. Крахмалданган бийик жакасына эркектердин галстугу татынакай тагылган. Колунда ак жибек кол чатыры бар.

Костюмуна караганда аны Галлиполистен, ал эми көзүнө караганда Севильеден же Вальядолиден деп айтса боло турган. Аргасыздан кастаньеталар, балкондор, мантильялар, серенадалар, купуя жолугушуулар жана алып качуулар эске түшөт.

– Жалгыз баргандан коркпойсуңбу, Альвири? – деп сурады канышанын апасы. – Зөөкүрлөр толо экен бул жерде. Балким...

– Мен ушуга чейин корко турган нерсе көрө элекмин, апа. Өзгөчө адамдардан, анын ичинде эркектерден эч коркпойм. Кыжалат болбой эле кой. Тиги качкынды тапсам эле келем.

Темир жолдун бою буркулдаган чаң экен. Альварита көп өтпөй эле качкын жыландын ийру-буйру изин тапты. Из, ал ойлогондой эле, темир жолдон өтүп, кичинекей көчө менен суу тарапка кетиптир. Айланада өкүм сүрүп турган тынчтыктан улам мындагылар коркунучтуу коноктон али кабарсыз экен деген ой келди. Аптаптан улам элдин баары үйгө кирип, кээде гана катуу чыккан күлкү же көңүл чөктүргөн музыка угулат. Көлөкөдө ойноп отурган мексикалык кичинекей балдар өтүп бараткан Альваританы көрүп, ооздору ачылып карап калышты. Кээде эшикке чыга калган аялдар аппак жибек кол чатырды карап туруп калып жатышты.

Жүз ярдча баскандан кийин Альварита шаардын четине чыкты. Сейрек бадалдардан кийин ойдуңду көркүнө чыгарып турган токой башталды. Мында ийри-буйру болуп аккан кичинекей суу бар эле. Бул жер элеттик көрүнүшүнө карабастан паррка окшош болчу жана сейилдегендерден калган кагаздар менен бош банклар муну күчөтүп турду.

Альварита суу бойлоп бара берди. Жээктеги кумдан бир аз мурун сойлоп өткөн питондун изин көрдү. Агын суу аны кызыктырбай койбойт, демек, ал жакын эле жерде.

Альварита жакын калганына ишенгендиктен, бир аз эс алмак болуп бийик кара жыгачтан салаңдап турган чырмоокко отура кетти. Ага жетиш үчүн жолдон бир аз жогору чыгышка туура келди. Тегеректе бийик өскөн коюу бадалдар. Ратама гүлүнүн сары желекчелеринен атыр жыт аңкыйт. Кичине жел жүрдү эле, жердеги куураган жалбырактар шуудурай түштү.

Альварита шляпасын чечти да, чачын коё берип, эки өрүм кылып өрө баштады.

Андан беш фут ары жакта, коюу бадалдардын арасынан жаркыраган эки кичинекей көз аны карап турду. Ал жерде он бир фут келген чаар питон Куку жаткан эле. Ал былк этпей, үн да чыгарбай ээсин карап жата берди. Өзүн азыр кармап кетерин билсе да, коюу жалбырактын алдында убактылуу эркиндиктин жыргалынан айрылгысы келбей турду. Чаң баскан үп вагондон кийин агын суунун жытын искеп, жер менен таштарды бүткөн боюң менен туюп жаткан кандай сонун! Бир аздан кийин эле ээси аны таап алат да, баягы караңгы тар сандыкка кайра түшөт.

Альварита капыстан кумдун шыбыртын угуп калды. Бурулуп караса, узун бойлуу кара тору мексикалык туруптур.

– Сизге эмне керек? – деп кескин сурады ал, чачын өргөнүн улантып. Мексикалык андан көзүн албай туруп жылмайды эле орсойгон аппак тиштери чыга түштү.

– Мен сизге жамандык кылбайм, синьорита, – деди ал.

– Мен да андан шек санабайм, – деди каныша, өрүлгөн чачын артка таштап. – Бирок жолуңуз менен кете бербейсизби.

– Менин оюмда эч кандай жамандык жок, болгону бир өптүрүп койсоңуз.

Мексикалык кайра жылмайып, аны карай басты. Альварита эңкейип, кокос жаңгагындай бир ташты ала койду.

– Жогол! – деп өкүм буюрду ал. – Карарган шайтан десе!

Мексикалыктын кара тору бети мындай кордуктан кызара түштү.

– Мен гидальгомун! – деди ал тиштенип. – Мен негрдей мамиле жасаганга жол бербейм. Сен азыр сөзүң үчүн жооп бересиң.

Ал жогору карай бир-эки кадам таштаганда, ыргытылган таш көкүрөгүнө катуу тийди. Теңселе түшүп, жолго отуруп калды да, анан ары жакка бурулуп карап, кызды унута түштү. Альварита да анын эмнеге алаксып түшкөнүн көрмөккө бурулду. Жыйырма ярдча жерде уюлгуган сары-күрөң чачы бар, күнгө тотуккан бети таза кырылган бир жигит аларды көздөй келатыптыр. Мексикалыктын белиндеги курунда эки револьвердин кабы турганы менен бош экен. Алты октуу револьверин Панчи сулуунукунда калтырып коюп, өтүп бараткан Альваританын артынан баса бериптир. Көнгөн адатынча тапанча кабын кармап калды да, куралы жок экенин көрүп, колун алга сунуп жалдырап туруп калды. Анын бул айласыз абалын көргөн тигил неме эки

револьвери бар курун чечип ыргытып, мексикалыкты көздөй жөнөдү.

– Кандай рыцарь! – деп шыбырады көзү жалжылдыган Альварита.

Боб Бекли куралын ыргытып жиберип, каршылашына жакындаганда, баягыдай болуп корко баштады. Араң дем алып, аяктары шилтенбей калды. Оозу таптакыр кургап калды. Жүрөгү ушунчалык катуу соккондуктан, ооруп чыкты. Бирок ал болбой эле намыстанып, коркконун жеңгиси келип чымыркана жакындай берди.

Экөөнүн ортосу барган сайын кыскарып баратты. Мексикалык ордунан жылбай күтүп турат.

Беш ярдча калганда, жогору жактан кум менен таш куюлуп кетти. Ал дароо өйдө жакты карады. Көзү жалжылдаган кумарлуу эки кара көз менен чагылыша түштү. Рио-Браво аймагындагы эң коркок жүрөк менен эң баатыр жүрөк арбаша түштү. Дагы эле чырмаокто отурган Альварита жогортон карап турду. Коюу кара чачы ийининен артыла түшүп, оозу бир аз ачылып, жүзүнөн абдан таң калып турганы байкалат. Бекли экөө тиктеше түштү. Бул укмуш окуя кандайча болгонун сурабай эле коюңуз, түшүндүргөнгө да аракет кылбаңыз. Эки булут кагылышканда, ашыкча заряддар алмашып чагылган чартылдаган сыяктуу мында да эркек өзүн эр сезип, кыз болсо уялыңкы тартып, ансайын сулуулугу арта түштү.

Мексикалык өзүнө келе түштү да, баягыдай болбой кончунан дароо узун бычагын сууруп чыкты. Бекли шляпасын ыргытып жиберип, оюнкарак окуучу сыяктуу кыйкырды да, Гарсианы көздөй атырылды.

Эрөөл ушунчалык тез бүткөндүктөн, Беклинин кумары канбай да калды. Мексикалык адаттагыдай жогортон төмөн карай урбай, бычагы менен алга карай секирди. Бекли ушундан пайдаланып, билектен алды да, ээктен ары берип калды эле, Гарсиа эс-учун жоготуп, кактустун арасына жатып калды. Бекли жыландар канышасын эрдемсий карады. Альварита аны көздөй чуркады.

– Бул жерге кокусунан келип калганыма кубанычтамын, – деди Бекли.

– Ал... ал мени абдан коркутпадыбы, – деп арызданды Альварита.

Алар бадалдын ичиндеги питондун ышылдаганын угушкан жок. Айбандан чыккан куу неме күчтүү жана кудуреттүү деп жүргөн ээсиинин ушундай коркок болуп чыкканынан жийиркенип, ушуга чейин ага баш ийип келгенине өкүндү.

Анан бийлик өкүлдөрү чаап келип калышты да, Беклиден тиги тартип бузган немени өткөрүп алышып, аттарынын бирине арта салып алып кетишти. Бирок Бекли менен Альваританын кеткилери келген жок.

Алар жай баратышты. Бекли револьверлүү курун алып тагынды. Кыз кырк беш калибрдик револьверди көрсөтсөнүз деп өтүнүп, анан адаттан тыш назиктик менен кармалап көрүп, таң калды.

Ойдунга күүгүм кирип баратты. Андан ары батып бараткан күндүн соңку нурларынан жаркыраган дарыя жээги көрүнөт.

Анан бир маалда Альварита коркконунан чыңырып жиберди. Артка кулап, Беклинин кучагында калды. Эр жүрөк каныша мынчалык эмнеден коркту экен?

Көрсө, жол менен эки дюйм келген былжыраган гусеница сойлоп баратыптыр! Куку, сенин өчүндү алышты! Жыландар канышасы өз тактысынан ушинтип баш тартты!

СЮРПРИЗДҮҮ БАЛАТЫ

*Ч*ерокини Сары-Чукулдуктун атасы дешчү. Сары-Чукулдук болсо алтын издегичтердин кыштагы болчу. Мында үйлөр көбүнчө кызыл карагай устундар менен кендирден эле. Чероки алтын издегич болчу. Бир жолу эшеги кварц менен кызыл карагайдын тобурчагын жеп жатканда, Чероки чукулдугу менен отуз унций келген кесек алтын таап алды. Ал ошол жерге казык кагып ээледи да, меймандос кожоюн жана айкөл киши катары үч штаттагы бардык досторуна ооматымы бөлүшкүлө деп кабар жөнөттү. Чакыргандардын бири да баш тарткан жок. Хила дарыясынан, Рио-Пекостон, Туздуу-Суудан, Альбукерк менен Феникстен, Санта-Фэден жана башка тегеректеги алтын издегичтердин лагерлеринен келип жатышты.

Миңге жакын алтын издегич жер ээлеп, отурукташкандан кийин өз кыштагын Сары-Чукулдук деп аташты да, коомдук тартипти сактоо комитетин шайлап, Черокиге кичинекей алтын кесектерден жасалган чынжыр тартуулашты.

Ошо чынжыр тартуулаган аземден үч саат өтпөй эле Черокинин жеринде алтын түгөнүп калды. Ал тамырды эмес, чөнтөктү ээлеген экен. Чероки ал жерди таштады да, башка жерлерди ээлей

баштады. Бирок оомат ага кайра келген жок. Эртеден кечке жууган алтын куму бардагы карызын төлөгөнгө жетпей туруп алды. Ал эми ал чакыргандардын иши илгерилеп жатты. Чероки буга ыраазы боло кубанып, куттуктап жүрдү.

Сары-Чукулдукта кыйынчылыкка моюн бербеген кайраттууларды сыйлагандар чогулган эле. Алар Черокиден эмне кылып жардам берели деп сурашты.

– Магабы? – деп сурады Чероки. – Анда бир аз акча болсо жакшы болор эле. Марипозго барып, бир бактымы сынап көрөйүн. Жакшы жерге туш болсом, дароо кабар жиберем. Силер билесинер да: мен ооматын досторунан жашыргандардан эмесмин.

Май айында Чероки шаймандарын эшегине жүктөдү да, анын башын түндүккө карай бурду. Бир топ киши кыштактын четине чейин узатып коюшту, анан коштошуп, ийгилик каалагандардын кыйкырыктары менен андан ары кетти. Чөнтөгүндө толтура куюлган беш фляжка бар. Оомат Марипоздогу кепене башбакпаса, жылуу төшөк, куурулган жумуртка, сакал алганга жылуу суу мында сени дайыма күтөрүн унутпа деп калышты кыштактагылар.

Чероки өзүнүн лакап атын алтын издегичтердин номенклатуралык системасына ылайык алган. Мында чокундурулганы тууралуу күбөлүк талап кылынчу эмес – ар ким өз атын анысы жок эле алчу. Ат менен фамилия адамдын жеке менчиги болуп эсептелчү, ал эми көк көйнөк кийген башка эки буттуулардан айырмалаш үчүн коом ага убак-

тылуу наам, титул же ылакап ат берчү. Ал көбүнчө ар кимдин жеке өзгөчөлүктөрүнө ылайык берилчү. Көптөрүнө келген жеринин аты жабыштырылчу. Кээ бирлер обу жоктонуп өздөрүн «Адамс» же «Томпсон» деп, же болбосо кадыр-баркына шек келтире турган башка аттарды коюп алышчу. Айрымдар мактанып өтө эле узун ат коюп алышчу, бирок андайларды алтын издегичтер жактырышчу эмес. Атым Честертон Л. К. Белмонт деп далил катары кагазын көрсөткөн бирөөнү күн бата электе кетип калышын сурашкан. «Кодо», «Ийри бут», «Техастык», «Жалкоо Билл», «Роджер ичкич», «Ак-сак Райли», «Сот» жана «Эд-Калифорния» деген аттар көп болчу. Чероки ошол уруунун ичинде жашап калгандыктан ушундай атка конуп калган.

Декабрдын жыйырмасында почточу Болди Сары-Чукулдукка шумдуктай кабар менен келди.

– Альбукеркадан кимди көрдүм дебейсиңерби? – деди Болди, бардын жанынан орун алып. – Черокини. Түрк султанындай болуп кийинип алган, акчаны чачат жөн эле. Экөөбүз айда бир жыргадык, көбүрмө шараптардан ичтик. Чероки ошонун баарын өзү төлөдү. Акчасы чөнтөгүнө батпайт жөн эле.

– Чероки, жакшы тамырды таап алса керек, – деди Эд-Калифорния. – Мына жигит деп ошону айт. Акыры иши оңолгонуна кубанып атам.

– Чероки Сары-Чукулдуктагы досторуна келип кетсе болмок экен, – деди бирөө бир аз капа болуп. – Ооба, эми ушундай болот да. Акча көп нерсени унуттурат.

– Токто, – деп каршы болду Болди, – мен баарын айтып бүтө элекмин. Чероки Марипоздон үч

футтук тамырды ээлеп, ар бир тонна рудадан ар жолкусунда Европага барып келип тургандай алтын алат экен. Аны бир синдикатка сатып, жүз миң доллар алыптыр. Жаңы туулган деңиз мышыгынын терисинен тон кийип, кызыл чана минип... анан дагы эмне кылайын деп жатыптыр дебейсиңерби?

– Карта ойнойт, – деп божомолдоду өзүн кумар оюнусуз элестете албаган Техастык.

– Ах, мени бир өөп койчу, чүрөгүм! – деп ийди Кодо. Ал чөнтөгүнөн бир сүрөттү түшүрбөй, иштегенде да галстугун мойнунан чеччү эмес.

– Пивокана сатып алат, – деп чечти Роджер ичкич.

– Чероки мени бөлмөсүнө алып барып, – деп сөзүн улады Болди, – бир нерсе көрсөттү. Анда бир кампа куурчак, добулбас, секирме оюнчук, ат оюнчук, муз конфеттер, бурама оюнчуктар жана башка ушул сыяктуулар бар экен. Аларды эмне кылат экен дебейсиңерби? Таба албайсыңар. Чероки өзү мага айтып берди. Ал ошонун баарын кызыл чанасына жүктөйт экен да... коё тур, виски айтпай коё тур! Сары-Чукулдукка келип, мындагы балдарга, ооба, ооба, мындагы балдарга!.. ушундай бир сонун Жаңы жылдык балаты орнотуп берип, Гаттерае тумшугунан батышта бир дагы баланын түшүнө кирбеген майрам уюштуруп, сүйлөгөн куурчактарды, кичинекей акылдуу балдар үчүн жыгач уста куралдарын таратат экен!

Ушул сөздөрдөн кийин эки мүнөттөй жымжырттык өкүм сүрүп калды. Аны бармен бузду. Ал кубана турган учур келди го деп стакандарды тизип, артынан бир бөтөлкө виски чыгарды.

– А сен ага айттыңбы? – деп сурады Тринидад деген алтын издегич.

– Ой жок, – деп жооп берди Болди, – айткан жокмун. Ыңгайсыз болуп калды. Чероки ошонун баарын сатып алып, өз оюна өзү ыраазы болуп турса... Анын үстүнө тигил көбүргөн шарабына бир топ болуп калдык. Жок, мен ага эч нерсе деп айтканым жок.

– Чынын айтсам, таң калып калдым, – деди Сот, туткасы пил сөөгүнөн жасалган таягын бардын жанына илип жатып. – Биздин досубуз Чероки өз кыштагын кантип эле билбесин?

– Эми бул жарык дүйнөдө эмне гана болбойт, – деп каршы болду Болди. – Черокинин кеткенине жети ай болду. Бул мезгилде көп нерсе болушу мүмкүн да. Биздин кыштакта балдар жок экенин ал кайдан билсин.

– Мындай ойлоп көрсөң, – деди Эд-Калифорния, – алардын азыркыга чейин жок экени таң калыштуу. А балким, бул жакка упчу менен жалаяктар келбегенинен ушундай болуп жүрбөсүн?

– Таасирдүү болуш үчүн Чероки өзү Аяз ата болмой болуптур, – деди Болди. – Ал өзүнө аппак жасалма чач менен сакал тааптыр, тагынып алса кадимки эле Лонгфеллонун китебиндегидей болуп калат экен. Анан үстүнө кие турган кызыл тону, эки кызыл мээлейи, кайкалаган кыпкызыл бөркү бар экен. Канчалаган Энн менен Виллилер мындай кооздук жөнүндө кыялданып отурганда, анын баары бошко кетсе, шерменде эле болобуз!

– А Чероки бул жакка качан келет экен? – деп сурады Тринидад.

– Сочельник күнү эртең менен, – деди Болди. – Силерден, балдар, жай даярдап, балаты орнотуп, аялдарга кооздотуп койгула деп суранды. Балдарга күтүүсүз сюрприз болсун үчүн, сыр сактай ала тургандарын гана чакыргыла дейт.

Сары-Чукулдуктун жанагы айтылган көңүл чөктүрөрлүк абалы чын эле. Бул ыкчам курулган кыштактын тургундары чын эле бала үнүн угуша элек болчу. Эки катар чатырлар менен устундан салынган кепелердин ортосундагы кара жолду баланын буту баса элек. Мунун баары кийин болду. Бирок ал убакта Сары-Чукулдук тоо арасындагы алтын издегичтердин лагери болчу жана Аяз атанын сырдуу белектерин таң атпай чыдамсыздык менен күткөн балдардын жалжылдаган көздөрүн же сунулган колдорун эч ким көрө элек болчу, кышындагы балатыга кубанган балдардын ызы-чуусун эч ким уга элек болчу. Кыскасын айтканда, Сары-Чукулдукта ак көңүл Черокинин алып келаткан белектеринин кайтарымы боло турган эч нерсе жок эле.

Сары-Чукулдукта болгону беш аял бар болчу. Алардын үчөө – пробирщиктин жубайы, «Бактылуу табылга» мейманканасынын ээси жана тепшисинде күнүнө бир унций алтын кум жууп алчу кир жуугуч аял – кыштакта туруктуу жашашчу. Калган экөө эже-сиңди Спенглерлер – мисс Фаншон жана мисс Ирма – «Ампир» деген көчмө театрда ойношчу. Бирок кыштакта балдар жок болчу. Кээде мисс Фаншон эптеп шок өспүрүмдүн ролун аткарчу, бирок ал Черокинин берешен майрамына төп келе турган баланын образына жакындамак эмес.

Рождество бейшемби күнү экен. Шейшемби

күнү эртең менен Тринидад жумушуна барбастан, «Бактылуу табылга» мейманканасындагы Сотко келди.

– Черокинин балаты майрамын колдобосок, – деди Тринидад, – Сары-Чукулдук түбөлүккө шерменде болот. Кыштакты салган Чероки эле го. Аяз ата уят болбош үчүн мен бир нерсе кылайын деп чечтим.

– Сенин бул демилгең колдоосуз калбайт, – деди Сот салтанаттуу түрдө. – Мен Черокиге милдеттүүмүн. Бирок эмне кылышты, кандай кылышты билбей турам... буга чейин кыштакта балдардын жогу жакшы деп жүргөм... бирок азыр... баары бир эмне кылышты билбей турам...

– Мени кара, – деди Тринидад, – анын жолу менен каражаты алдында жолго чыкканы турат. Азыр чана таап келем да, Аяз атанын майрамына жетим балдар үйүн чапсам дагы бир араба бала алып келем.

– Эврика! – деп кыйкырып ийди Сот.

– Жалган айтпа! – деп каршы чыкты Тринидад. – Муну мен таптым. Мен да бир кезде мектепте латын тилин окугамын.

– Мен сизди коштоп барам, – деди Сот, таягын айландырып. – Менин чечендик талантым биздин пландын ишке ашуусу үчүн жаш досторубуздан бир аз убакытка келип берүүсүн өтүнгөндө ишке жарашы мүмкүн.

Бир саат өтпөй эле бүт Сары-Чукулдук Тринидад менен Соттун планынан кабардар болуп, бир добуштан кубаттап чыкты. Сары-Чукулдуктун кырк миля тегерегиндеги жердеги жаш аялмет үй-

бүлөлөрдү билгендер маалыматтарын саймедиреп айтып берип жатышты. Тринидад алардын бирин калтырбай жазып алып, убакытты текке кетирбей жолго чыгышты.

Адегенде Сары-Чукулдуктан жыйырма миля жердеги устундан салынган кепеге токтошту. Тринидад кыйкырды эле, кепеден үйдүн ээси чыгып, эшикке чыканактап туруп калды. Артынан бир коуроо бала чыкты да, кызыга карап калышты. Үстүбашы эски болгону менен мантайып турушат.

– Иш мындай, – деп баштады Тринидад, – биз Сары-Чукулдуктан келдик. Балдарыңызды ыктыярдуу түрдө алып туралы дедик эле. Биздин белгилүү бир кишибиз балатыны жакшы көрөт жана Аяз ата болгусу келет. Эртең ал Германияда жасалган бир араба ар түрдүү белек алып келет. А биздин Сары-Чукулдукта эң кенже балабыз кырк беш калибрлик рвольвер менен устара колдонуп калды. Анан балатынын жымыңдаган жарыгы жанганда, «О-о» деп кыйкырат? Кыскасын айтканда, бир-эки балаңызды бере турсаңыз, аман-эсен кайра алып келип беребиз. Рождествонун биринчи күнү жадырап-жайнап, сонун мукабалуу «Робинзонду», кызыл добулбас жана башка белек-бечкектери менен келип калышат. Кандай дейсиз?

– Башкача айтканда, – деп кийлигишти Сот, – чакан, бирок гүлдөп өскөн шаарчабыз негизделгенден бери бала жок экенин биринчи жолу билдик. Кичинекей наристелерге ар түрдүү белек-бечкек берчү мезгил жакындап калгандыктан...

– Түшүнүктүү, – деди үй ээси бармагы менен канжасындагы тамекини ныктап жатып. – Мен си-

лерди кармабайын, жентельмендер. Ачыгын айтсам, кемпир экөөбүздүн жети балабыз бар. Баятан бери ойлоп көрүп, силердин майрамыңарга кимисин жиберерими билбей койдум. Кемпир жүгөрү кууруп койду, комодунда чүпөрөк куурчактары катылуу турат. Биз шаан-шөкөтсүз эле өзүбүзчө майрамдайлы дедик эле. Кыскасын айтканда, силердики мага анча жаккан жок жана балдарымын бирин да жибере албайм. Ыракмат, жентельмендер.

Алар төмөн кетип, кайра бир дөбөгө чыгышты да, Уайли Уилсондун ранчосуна токтошту. Тринидад баягы өтүнүчүн кайталады. Сот өзүнүн коштоочулук сөзүн салтанаттуу айтты. Миссис Уайли өзүнүн эки кызыл бет баласын этегине катып, мистер Уайли күлүп, башын чайкаганда гана жылмайды. Дагы бербей коюшту!

Адырларга күүгүм кире баштаганда, Тринидад менен Сот тизменин жарымынан көбүн кыдырып бүтүштү. Жол болгон жок. Жол жээгиндеги мейманканага түнөштү да, эртеси таң атпай кайра жолго чыгышты. Арабада баягы эле экөө.

– Мен түшүндүм, – деди Тринидад, – майрамга бала алып туруу жупка жейм деп турган кишинин каймагын уурдагандай эле кыйын окшойт.

– Шек жок, – деп кубаттады Сот, – бул мезгилде үй-бүлөлүк сезим өтө күчтүү болот окшойт.

Ошентип, майрам алдында отуз миля жол жүрүп, төрт жерге токтоп, төрт жолу сөз сүйлөштү. Пайда чыккан жок. Балдар бардык жерде алтынга тете экен.

Күн батайын деп калганда бир темир жолчунун аялы, өз баласын калкалай, мындай деди:

– Гранит-Жебеде бир жаңы буфетчи аял иштейт. Анын бир уулу болуш керек эле. Балким, ошол жиберер.

Кечки саат беште Тринидаддын качырлары Гранит-Жебеге келди. Поезд курсагын тойгузуп, жаны жай алган жүргүнчүлөрдү алып жаңы эле узап баратыптыр.

Темир жол буфетинин тепкичинде он жаштардагы арык бала отуруптур, оозунда тамеки бар экен. Ачка жүргүнчүлөр тамак ичип кеткен буфеттин ичи чакчелекей. Жаш эле, бирок түйшүктөн чарчап арыган аял отургучта чалкалап отуруптур. Жүзүндө изи кетпей турган, бирок кайрылып келбей да турган бир сулуулук бар. Тринидад ага эмнеге келгендерин түшүндүрдү.

– Боббини бир аз алып кете турсанар, мен сүйүнөт элем, – деди аял чарчаңкы түрдө. – Бурап койгон немедей керээлден кечке иш менен болуп, аны караганга да убакыт жок. Ал болсо чоңдордун жаман жактарын үйрөнүп атат. Каяктагы балаты, эгер силерде...

Эркектер Бобби менен сүйлөшмөк болуп эшикке чыгышты. Тринидад балаты менен белектер жөнүндө саймедиреп айтып берди.

– Анан дос, – деп кошумчалады Сот, – Аяз ата белектери менен келет да, илгери көзү ачыктар...

– Э, койгулачы аны! Мен бала эмесмин, – деди Бобби шылдыңдай. – Аны силер, чоңдор, сатып аласыңар да, түндөсү балдардын жаздыгынын алдына коюп коёсуңар. Анан Аяз ата чана менен келип кетти демиш болуп жерди булгап коёсуңар.

– Ооба, эми андай болушу да мүмкүн, – деди

Тринидад макул болуп. – А бирок балаты чыныгы да. Биздин балаты кандай болот билесиңби! Аль-букеркадагы универмаг сыяктуу болот: он центтен арзан оюнчук болбойт. Добулбастар, айланма оюнчуктар, кайыктар жана...

– Анын кимге кереги бар! – деп койду Бобби. – Мен аларды ойнобой калганыма көп болду. Мылтык каалайм. Оюнчук эмес, чыныгы мылтык, жапайы мышыктарды ата турган. Силердин балатыңарда ошондой мылтык барбы?

– Айта албайм, – деди Тринидад тайсалдап, ким билсин аны... Биз менен барсаң, көрөсүң да.

Боббини эптеп үмүттөндүрүп, Черокинин кайрымдуулук ишине катышууга макул кылган соң, жалгыз олжосун алып кайра жолго чыгышты.

Сары-Чукулдукта болсо ээн турган кампаны майрам залына айландырышып, боёп, жасап-түзөп жатышты. Айымдардын аракетин текке кеткен жок. Шамдар, кооз оюнчуктар менен кооздолуп, жыйырма балага кенен жете турган балаты залдын ортосунда шып тиреп турду. Күүгүм кире баштаганда, чыдамдары кетип, балдар толо араба көрүнөр бекен деп жол карай башташты. Кызыл чанасына ар түркүн формадагы жана өлчөмдөгү кутулар жана таңгактарды толтура салган Чероки шаарчага түштө эле келген. Ал оюндагы ишине ушунчалык берилип алгандыктан, шаарчада балдар жок экенин байкаган да жок, ал эми Сары-Чукулдуктун мындай шерменде абалын айтып койгонго эч кимдин оозу барбай, Тринидад менен Сот эптеп абийирди жабар деп үмүт кылып турушту.

Күн батып калганда, Чероки чогулгандарга

көзүн кысып, Аяз атанын буюмдары менен дагы бир оюнчук салган сырдуу баштыкты алды да, залдан чыгып кетти.

– Балдар чогулары менен, – деди ал ыктыярдуу балаты комитетинин мүчөлөрүнө, – балатынын отторун жандырып, алар менен мышык-чычкан ойноп тургула. Анан оюн кызып калганда... Аяз ата акырын кирип келет. Белектер баарына жетет болуш керек.

Айымдар балатыны тегеренип, оюнчуктарды оңдоп-түздөп илип жатышты. Эже-синди Спенглерлер да жүрүшөт: бирөө «Кен казгычтын келинчеги» аттуу пьесадагы леди Вайолет де Вирдин костюмун, экинчиси кызматкер Маринин костюмун кийип алган. Театрда оюн саат тогузда башталгандыктан, актрисалар комитеттин макулдугу менен балатыны жасалгалаганга жардам берип жүрүштү. Маал-маалы менен бирөө эшикке чуркап чыгат да, Тринидаддын арабасы келе жаткан жок бекен деп тыңшайт. Барган сайын баары кыжалат боло башташты, анткени түн кирип балатынын отторун күйгүзө турган маал болуп калды. Анын үстүнө Аяз ата болуп алган Чероки да кирип келип калышы мүмкүн эле.

Бир маалда арабанын кыйчылдаган үнү угулуп, тигилер кампага келип калды. Айымдар чурулдай түшүп, шам жага башташты. Эркектер ары-бери басышып, айрымдары топ-топ болуп турушту.

Узак жол басып чарчаган Тринидад менен Сот үрпөйгөн бир баланы жетелеп залга кирип келишти. Бала кооздолгон балатыны теңсинбегендей карап койду.

– А калган балдар кайда? – деп сурап ийди

шаарчадагы шаан-шөкөттүн баарын башкарчу про-бирщиктин аялы.

– Айым, – деп үшкүрүп жооп берди Тринидад, – майрам алдында бала издөө акиташтан күмүш издегендей эле кеп экен. Ата-энелик сезим мен үчүн табышмак болуп калды. Ата-энелер үчүн балдары жылдын үч жүз алтымыш төрт күнүндө сууга чөксө, эмен жаңгагын жеп ууланса, жапайы мышыкка кабылса, уурдалып кетсе, баары бир. Бирок арапа күнү өлсө-тирилсе да үй-бүлө чогулуш керек. А бул болсо, айым, эки күн темселеп жүрүп таап келген жалгыз балабыз.

– Ах, сонун бала тубайбы! – деп эркелетти мисс Ирма, узун этектүү көйнөгүн буластата сахнанын ортосуна баратып.

– Жабышпагылачы! – деп үтүрөңдөдү Бобби. – Ким «бала»? Сизби?

– Ачуусун мунун! – деп жиберди мисс Ирма, жүзүндөгү жылмаюусун жоготконго үлгүрбөй.

– Колубуздан келишинче аракет кылдык, – деди Тринидад. – Черокиге бооруң ооруйт, бирок эмне кылабыз.

Ушул учурда эшик ачылды да, Аяз атанын салттуу кийимин кийген Чероки кирип келди. Ак парик менен ак сакалдан бети көрүнбөйт, болгону шок кара көздөрү гана жымыңдайт. Артында көтөргөн кабы бар.

Ал кирип келгенде баары катып калды. Ал турсун эже-синди Спенглерлер да кылыктана турганды унутуп коюшуп, узун бойлуу Аяз атаны карап калышты. Эки колун чөнтөгүнө салган Бобби оюнчуктар менен кооздолгон даракты үтүрөйө карап

турду. Чероки кабын жерге койду да, айланасын таң калып карады. Балким, чыдамы кеткен балдарды мен келгенде чыгасыңар деп камап коюшса керек деген ой кетти окшойт. Чероки Боббиге барды да, кызыл мээлейчен колун сунду.

– Майрамың менен куттуктайм, – деди ал. Балатыдан каалаган нерсеңди алсаң болот, азыр алып беребиз. Кана, Аяз атага кол берип саламдашпайсыңбы.

– Эч кандай Аяз ата жок, – деди Бобби, мурдун жанып. – Сенин сакалың жасалма. Эчкинин эски жүнүнөн жасалган. Мен жаш бала эмесмин. Бул куурчактар менен калай солдаттардын мага эмне кереги бар. Мага мылтык беребиз дешкен. Ал жок турбайбы. Мен үйгө кетем.

Тринидад жардамга келип калды. Ал Черокинин колун кармап, катуу силкилдетти.

– Сен бизди кечирип кой, Чероки, – деди ал. – Сары-Чукулдукта бала жок, болгон да эмес. Биз сенин майрамыңа бир короо бала алып келели деп ойлогонбуз, бирок колубузга тийгени мына бул козу болду. А бул болсо атеист болуп чыкты, Аяз ата дегенге ишенбейт экен. Сен бекерге акча сарптаганыңа уялып турабыз. Биз Сот экөөбүз бир короо бала топ-топ келсек, сенин ышкырыктарың ишке жарап кетет деп ойлогонбуз.

– Эч нерсе эмес, – деди Чероки камырабай. – Бул анча деле көп чыгым эмес. Булардын баарын эски шахтага төгүп жиберибиз да кутулабыз. Карабайсыңбы, Сары-Чукулдукта балдардын жогу дегеле оюма келбептир!

Коноктор анын ортосунда абдан сонун көңүл

ачып жаткандай түр көрсөтө башташты.

Бобби бурчка барды да, отургучка отура кетти. Зериккени жүзүнөн ачык байкалып турду. Чероки өз ролунан дагы эле чыга албай, анын жанына барып отурду.

– Кайсы жерде жашайсың? – деп сылык-сыпаа сурады.

– Гранит-Жебеде, – деп койду Бобби.

Залдын ичи ысык эле. Чероки бөркүн чечип, париги менен сакалын алып койду.

– Эй! – деп жиберди Бобби. – Мен сени тааныйм.

– Биз экөөбүз жолуктук беле?

– Эсимде жок. Бирок сүрөтүнү көргөмүн. Кеминде жүз жолу.

– Кайдан?

Бобби тайсалдай түштү.

– Үйдөн. Комоддон.

– Сенин атың ким?

– Роберт Лемсен. Сүрөт апамдыкы. Ал аны түндөсү жаздыгынын алдына коюп жатат. Ал турсун бир жолу өөп атканын да көргөм. Мен эч качан ант-мек эмесмин. А бирок аялдардын баары бирдей да.

Чероки ордуна турду да, Тринидадды чакырды.

– Бала менен отуруп тур, мен азыр келем. Бул тонду чечип, чанага салып коёюн. Баланы үйүнө жеткизиш керек.

– Кандайсың, кудайсыз, – деди Тринидад Черокинин ордуна отуруп. – Сен, тууган, карып, бардыгына тоюп бүткөн турбайсыңбы? Таттуулар менен оюнчуктар да сени кызыктырбайт экен.

– Сен жаман неме экенсиң, – деди Бобби ага. – Сен мылтык убада кылбадың беле? Аны кой, бул жерде тамеки да чеге албайт экенсиң. Үйгө кетем.

Чероки чанасын эшикке сүйрөп келип, Боббини ага отургузушту. Күлүк аттар жолдогу тапталган кар менен атырылып жөнөштү. Черокинин кийгени жаңы туулган котик терисинен тигилген беш жүз долларлык тон. Абдан жылуу.

Бобби чөнтөгүнөн тамеки алып чыгып, күйгүзмөк болду.

– Ыргыт тамекинди! – деди Чероки, жай, бирок башкача бир үн менен.

Бобби бир аз арсар болуп туруп тамекисин карга ыргытты.

– Кутусу менен ыргыт, – деп кайра буйрук берилди.

Бала дароо болбосо да баары бир буйрукту аткарды.

– Эй! – деди бир маалда Бобби. – Сен мага жагып калдың. Билбейм эмнеге. Башка бирөө мага ушинтип буйрук берип көрсүнчү!

– А сен апам ошол сүрөттү өбөт деп мени алдап аткан жоксуңбу? Жанагы мага окшош сүрөттү?

– Алдаган жокмун. Мен аны өз көзүм менен көргөмүн.

– Сен жана мылтык деп аттың беле?

– Ооба. Эмне болду? Сенде барбы?

– Эртең аласың. Күмүш чаптырылганын.

Чероки саатын карады.

– Сегиз жарым болуптур. Гранит-Жебеге дал майрамдын алдында кирип барат экенбиз. Үшүгөн жоксуңбу? Жакыныраак отур, уулум.

ЖОМОКТОГУ ХАНЗАДА

Акырында саат тогуз болду да, күндүзгү азаптуу оор жумуш аяктады. Лена «Ташчы» мейманканасынын үчүнчү кабатындагы бөлмөсүнө эптеп жетти. Ал таң аткандан баштап чоң аялдардай иштейт: пол жууйт, төшөктөрдү жыйнайт, оор темир чөйчөктөр менен табактарды жууйт, ызы-чуу түшкөн ушул жийиркеничтүү мейманканага отун-суу ташыйт.

Таш кенинде да жумуш бүттү: таштарды тешип, талкалап жаткандардын күрүлдөгү, зор крандардын кычыраганы, көзөмөлчүлөрдүн кыйкырыктары, зыңгыраган оор таштарды ташыган арабалардын ызы-чуусу токтоду. Төмөндө, мейманкананын конторунда үч-төрт жумушчу сөгүнүп-сагынып шашки ойноп отурушат. Дымдалган эттин, кызыган майдын жана арзан кофенин дем кыстырган жыты толуп турат.

Лена мулуйган шамды жакты да, жыгач отургучка отурду. Ал болгону он бирде. Купкуу болгон арык кыз. Азыр бели менен буттары зыркырап ооруп турду. Бирок жүрөгү андан бетер сыздайт. Азабына бүгүн дагы бир азап кошулду: китебин - Гриммдин жомокторун алып коюшту. Күндүз канчалык чарчабасын, келгенден кийин китепке баш-оту менен кирип, жомоктордун өлкөсүнө кетип калчу. Окуган сайын Гримм ага жомоктогу ханзада же сыйкырчы кемпир келип, сени азаптан куткарып алат деп шыбырап турчу. Күн сайын кечкисин Гриммдин китебинен кайрат жана күч алып турчу.

Кандай жомок окуса да, аны өз абалына окшоштура берчү. Отунчунун адашып кеткен баласы,

каз кайтарган бактысыз кыз, куугунтукталган өгөй кыз, желмогуз кемпирдин кепесинде камалган кыз – баары «Ташчы» мейманканасындагы кыйналган байкуш идиш жуугуч кызга окшош болчу. Бардык жомоктордо абал киши чыдагыс болуп калганда, ак көңүл фея же татынакай ханзада жардамга келчү.

Ошентип, киши жегичтин сарайында сыйкыр менен кулга айландырылган Лена Гриммге гана таянып, жакшылык жеңип чыгарын күтчү. Бирок мейманкананын ээси миссис Мелони ал китепти бөлмөдөн таап алып, кызматчыларга түнкүсүн китеп окуган болбойт, анткени уйкудан калып, эртеси начар иштейт деп алып койду. Бирок апасынан алыста жүргөн, оюн дегенди билбеген он бир жашар кыз Гриммдин жомокторусуз кантип жашасын? Сиз анын ордунда болсоңуз, мунун кандай оор экенин билмексиз.

Ленанын ата-энесинин үйү Техаста, бөксө тоолорду аралап аккан Педернелес дарыясынын жээгиндеги Фредериксбург деген шаарчада болчу. Анда немистер гана турушат. Кечкисин алар жол боюндагы чакан үстөлдөргө отуруп алып, пиво ичишет, карта ойношот. Баары үнөмчүл келишет.

Бирок баарынан үнөмчүл Ленанын атасы Петер Хильдесмюллер эле. Мына ошондуктан Ленаны отуз миля алыс жердеги таш кениндеги мейманканага иштегенге жиберешти. Мында ал жумасына үч доллар алчу да, Петер аны топтогон акчасына кошчу. Петердин кошунам Гуго Геффельбауердей бай болсом, ал сыяктуу үч фут келген деңиз пенкасынан жасалган канжа тартып, күн сайын түштөсү «винер-шницель» жесем деген кыялы бар эле.

Лена чоңоюп калгандыктан, иштеп акча таап, байлык жыйнаганга жардам бериш керек деп эсептечү атасы. Бирок он бир жашта үйдөн кетип, киши жегичтин чебинде оор жумуш кылып жүргөн кандай азап экенин элестетип көрүнүзчү. Койлор менен букаларды жеп-жутуп, килейген чаң өтүктөрү менен кирип, баарын булгап, анысы аз келгенсип кыйкырып-өкүргөн киши жегичтерге кызмат кылуу кандай азап. Баарынан да Гриммдин жомокторун алып койгонучу!

Лена качандыр бир кезде калай консерва идиштери жаткан бош сандыктын капкагын ачты да, бир барак кагаз менен мулуйган карандаш алып чыкты. Апасына кат жазгысы келди, аны Томми Райан почтодогу Беллингерге алып барып бермек. Он жети жаштагы Томми таш кенинде иштетчү да, күн сайын Беллингерге барчу. Азыр ал Ленанын катын күтүп терезенин түбүндө турат. Мына ушундай жол менен гана Лена Фредериксбургга кат жөнөтө алмак, анткени миссис Мелони кат жазганды жактырчу эмес.

Шамдын түбү эле калгандыктан, Лена шашып-бушуп карандашты тиши менен учтап жиберип, жаза баштады. Мына анын каты:

«Кымбаттуу ана!

Мен сени ушунчалык көргүм келет. Гретелди да, Клаусту да, Генрихти да жана кичинекей Адольфту да. Мен ушунчалык чарчадым. Сени көргүм келет. Бүгүн миссис Мелони мени бир чаап, кечки тамакты бербей койду. Мен керек дегенчелик отун алып келе алганым жок, анткени

колум ооруйт. Кечээ болсо китебими алып койгон. Лео абам белек кылган Гриммдин жомокторун билесиң да. Мен китеп окуганда, эч кимге жолтоо болбойм. Колумдан келишинче жакшы иштегенге аракет кылам, бирок иш ушунчалык көп болгондуктан, баарына үлгүрө албайм. Кечкисин гана китеп окуйм. Кымбаттуу ана, эгер мени эртең алып кетпесеңер, сууга барып чөгүп өлөм. Билем, мунум жакшы эмес, бирок ушунчалык кыйын, оор болуп калды. Силерди ушунчалык көргүм келет, жанымда эч ким жок. Мен аябай чарчадым, Томми да катты күтүп турат...

Сенин сүйгөн кызың Лена».

Томми бир топко күтүп калды. Акырында Лена катты терезеден ыргытты да, Томми аны алып, дөбөгө чыгып баратканын көрдү. Анан чечинбестен шамды өчүрдү да, жердеги матрацка бүрүшүп жатып алды.

Саат он жарымда Беллингер чал канжасын тиштеп, байпакчан бойдон үйүнөн чыкты да, эшикке чыкканактады. Айдын жарыгынан агарып көрүнгөн жолду тиктеп, бир буту менен согончогун кашып койду. Ал Фредериксбургдун почтосун күтүп турган эле.

Анан бир аз өтпөй эле почточу Фрицтин жележорто келаткан качырларынын дүбүртү угулду да, анан почто фургону эшиктин алдына келип токтоду.

Почточу Беллингер менен күрүлдөп учурашкан Фрицтин чоң көз айнеги айдын жарыгында жаркырап турду. Ал ыргып түштү да, качырларын коё берди, анткени алар Беллингердикинен арпа жешчү.

Качырлар арпаны жеп бүткөнчө, Беллингер почто кабын алып чыгып, фургонго ыргытты.

Почточу Фриц Бергмандын жакшы көргөн үч, жок, тагыраак айтканда, төрт нерсеси бар эле, анткени эки качырды эки киши катары эсептеш керек. Алар анын жашоосундагы негизги кызыкчылыгы менен кубанычы болчу. Анан немис императору, андан кийин – Лена Хилдесмюллер.

– Айтыңызчы, – деди Фриц, жолго камынып атып, – почто кабында таш кениндеги кичинекей Ленанын фрау Хилдесмюллерге жазган каты жокпу? Акыркы катында ал ооруп атам деп жазган экен. Апасы эмне болду экен деп кыжалат болуп атат.

– Ооба, – деди Беллингер чал, – анда миссис Хелтерскелтер дейби, ошондой бирөөгө жазган кат бар. Томми Райан кечинде алып келген. Ал кичинекей кыз таш кенинде иштейт дедиңизби?

– «Ташчы» мейманканасында, – деп кыйкырды Фриц, божуну алып. – Он бир жашта, бою бармактай эле бар. Жанагы карыган сараң Петер Хилдесмюллердин кылганы да! Аны бир таяк менен башын оё коём го!.. Балким, Лена эми жакшы болуп калдым деп жазгандыр. Апасы кубанып калат эле байкуш. Auf Wiedersehen, херр Бэллингер, бутуңузга суук тийип калбасын, байкаңыз.

– Жакшы бар, Фрици, – деди Беллингер чал. – Бүгүн түнү суук болот окшойт.

Кичинекей кара качырлар жол менен желе-жорто баратышты, анда-санда гана Фриц аларды эркелете күрүлдөп кыйкырып коёт.

Качырларды караганча Ленаны ойлонуп баратып Беллингердикинен сегиз милядай узактагы

эмен токоюна жетип калды. Анан револьвердин үндөрү менен бир уруу индеец кыйкыргандай жапайы кыйкырыктан ою бузулуп кетти. Анан атчандардын шайкасы фургонду курчап калды. Алардын бири почточуга револьверин такап, токто деп буйрук берди. калгандары эки качырды – Күркүрөк менен Чагылганды тизгинден алышты.

– Donnerwetter! – деп кыйкырды Фриц күркүрөгөн үнү менен. – Was ist das? Коё бер качырды! Бул – Кошмо Штаттардын почтосу!

– Эй немис, бол! – деди бирөө созолонуп. – Колго түшкөнүңү билбей турасыңбы? Качырыңы токтот да, фургондон чык.

Калыстык үчүн айтыш керек, Фредериксбургдун почтосун колго түшүрүү Гондо Билл үчүн эрдик эмес болчу. Чоң олжонун артынан түшкөн арстан кокусунан туш келген коёнду басып алган сыяктуу Гондо Биллдин шайкасы да Фрицке кокусунан туш келип калды.

Алар бул түнү жасай турган ишин бүтүрүшкөн эле. Фрицтин фургону алар үчүн оор жумуштан кийинки көңүл ачуу болчу. Мындан жыйырма миля түштүк-чыгышта паровозу аңтарылып, жүргүнчүлөрүнүн жүрөгү түшүп, почто вагону тонолгон поезд турган. Гондо Билл менен анын шайкасынын бүгүнкү программасы ошол болчу. Жомоктогудай олжого туйтунган соң, эл азыраак жак менен батышка бет алып, Рио-Гранде аркылуу Мексикага өтүп кетсек деп келатышкан. Иши оңунан чыккан каракчылардын көңүлдөрү ачык эле.

Жини келип, коркконунан титиреген Фриц фургондон түшүп, көз айнегин оңдоду. Каракчылар да

аттан түшүп, ырдап, секирип, кыйкырып, өздөрүнүн ээн-эркин турмушуна жыргап жатышты. Качырлардын маңдайында турган Роджерс Калдыркан Жылан тизгинди катуу силкип жиберди. Фриц айкырган бойдон килейген Роджерске асылып, муштуму менен койгулай баштады.

– Акмак! – деп айкырды Фриц. – Ит, айбан! Бул качырдын тумшугу ооруйт. Мен сенин башыңды жулуп алам, каракчы!

– Ха-ха-ха! – деп каткырып күлдү Роджерс. – Бу «ачыган капустаны» алып кеткилечи!

– Каракчылардын бири Фрицти ары алып кетти, эми анын ашатып сөгүнгөнү токой жактан угула баштады.

– Иттин колбасасы десе! – деп кыйкырып койду Роджерс. – Бул немис андай деле жаман киши эмес окшойт. Качырына болушканын карабайсыңбы! Малың жакшы көргөн кишилер мага жагат. Каргыш тийгир, лимбург сыры, баса калбадыбы мени! Болду, болду, качырым, коркпо, эми оорутпайм.

Атамандын жардамчысы Бен Муди сунуш кылбаганда, балким, алар почтого деле тиймек эмес.

– Мени уксаң, капитан, – деди ал, Гондо Биллге кайрылып, – мына бул почтонун каптарында олжо болушу мүмкүн. Мен мурун Фредериксбургдун тегерегинде жылкы менен соода кылып жүрүп, ал жердеги немистерди жакшы билип калгамын. Ал шаарга көп акчалар почто менен келет. Немистер которгону үчүн банка акча төлөгөндөн көрө катка миң доллар салып койгонду артык көрүшөт.

Бою алты фут келген далдайган Гондо Билл ада-тынча ойлонуп турбастан Муди сөзүн аяктаганча

эле фургондон каптарды ыргыта баштады. Колунда бычак жарк эте түштү да, кендирдин чытырап айрылганы угулду. каракчылар каптарды тегеректеп алып, каттарды ача башташты. Аларды жазгандар сүйлөшүп алышкансып Мудинин божомолун жокко чыгарып жатышты. Фредериксбургдун почтосунан бир доллар да табылган жок.

– Сен, – деди Гондо Билл почточуга жетекчинин үнү менен, – ушундай бир үймөк эски кагазды ташып жүргөндөн уялсаң болбойбу. Сенин оюңда эмне бар? Силер, немистер, акчаңарды кайда катасыңар?

Беллингердин почто баштыгы Гондонун бычагынан тилинип калды. Анда чакан таңгак кат бар экен. Фриц ушуга келгенде ого бетер кыжалат болуп, жаалдана баштады. Баягы Ленанын каты эсине түштү. Шайканын атаманынан ушул катты жөн эле койгула деп суранды.

– Ыракмат сага, немис, – деди Гондо толкунданган почточуга. – Ушул катта акча бар окшойт. А мына, балдар жарык кылгылачы.

Гондо миссис Хилдесмюллерге жазылган катты таап ачты. Калгандары тегеректеп туруп алышып, каттарды күйгүзүп жарык кылып жатышты. Гондо немисче жазылган катты карап туруп калды.

– Эй немис, сен эмне башты оорутасың? Баалуу катың ушулбу? Почтоңду бөлүштүргөңгө жардам берип жаткан досторуңду ушинтип шылдыңдагандан уялбайсыңбы?

– Бул кытайча жазылыптыр, – деди Гондонун ийининен артыла карап турган Сенди Гренди.

– Жаңылышасың, тууганым, – деди шайканын

башка бир мүчөсү. – Бул – стенография. Мындайды мен сотгон көргөмүн.

– Жок, жок, бул немисче, – деп ийди Фриц. – Бул болгону кичинекей кыздын апасына жазган каты. Байкуш кыз ооруганына карабастан ата-энесинен алыста чоочун кишилердин колунда иштеп жүрөт. Бооруң ооруйт! Урматтуу каракчы мырза, бул катты мага бериңизчи.

– Сен бизди ким деп турасың? – деди Гондо капысынан катаал боло түшүп. – Бизди эмне, жаш кыздын ден соолугун билип койбогудай түркөй деп турасыңбы? Кана, бул катты мына бул билимдүү жентелмендерге окуп, анан америкалыктардын тилине которуп бер.

Гондо револьверин үрөй учура айландырып, ордуна турду. Бүжүрөгөн кичинекей немис катты дароо окуп, англисчеге которуп берди. Каракчылар үн чыгарбай, кунт коюп тыңдашты.

– Бул кыз канча жашта? – деп сурады Гондо кат окулуп бүткөндөн кийин.

– Он бирде, – деди Фриц.

– Ал азыр кайда?

– Ал таш кенинде, мейманканада иштейт. Ah, mein Gott!! Кенедей болгон байкуш чөгүп өлөм деген тура. Билбейм, эгер ал чөгүп өлө турган болсо, Петер Хилдесмюллерди атып салам.

– Силер, немистер, – деди Гондо Билл жек көрүп, – мага жакпай калдыңар. Куурчак ойной турган кыздарыңарды иштетет экенсиңер. Эмне деген элсиңер деги! Силерге бир сабак боло турган нерсени көрсөтөйүн. Балдар, бери келгиле!

Гондо Билл досторун чакырып алды да, кеңеше

баштады. Анан каракчылар Фрицти ары жакка алып барышты да, эки кур менен даракка бекем таңып, качырларды ары жактагы башка бир даракка байлап коюшту.

– Биз сага жамандык кылбайбыз, – деди Гондо аны жооткотуп. – Дарактын түбүндө бир аз отуруп тур, эч нерсе болбойсун. Биз азыр кетишибиз керек, жакшы түш көрүп тур. Немистер айткандай, Ausgespielt.

Анан Фриц тигилердин атка минип, дүбүрөгөн бойдон баягыдай жапайы кыйкырык менен Фредериксбург жолуна түшкөнүн укту.

Ал дарактын түбүндө эки сааттай отурду. Анан жанагыдай окуялардан улам чарчагандыктан, көзү илинип кетти. Канча убакыт уктаганын ким билсин, бир маалда катуу түрткүдөн ойгонуп кетти. Бирөө курду чечти да, ордуна тургузду. Колу-буту карышып, уйку-соонун арасында кайда экенин билбей турду. Көзүн ушалап караса, кайра баягы каракчылардын арасында туруптур. Алар аны фургонго отургузушту да, божуну колуна беришти.

– Жөнө үйүнө, немис, – деп буюрду Гондо Билл. – Сен бизди убарага салдың, сенден кутулбасак болбойт. Spiel! Zwei Bier! Famos!

Гондо Чагылганды камчылап койду эле, эс алып калган качырлар лепилдеген бойдон жолго түштү.

Шумдуктуу окуядан эси оогон Фриц үйүнө эртерээк жеткиси келип качырларын камчылап баратты.

Ал Фредериксбургга таңга маал келмек эле, бирок бул жолу саат он бир болуп калганда келди. Почтого бараткан жолдо Петер Хилдесмюллердин

үйүнүн жанынан өтмөк. Ал качырларын дарбазанын алдына токтотту да, фрау Хилдесмюллерди чакырды. Аны күтүп турушкан экен, бүт үй-бүлө чуркап чыкты.

Толугунан келген кызыл бет фрау Ленадан кат барбы деп сураганда, Фриц болгон окуяны айтып берди. Каракчы мажбурлап окуткан каттын мазмунун айтканда, фрау Хилдесмюллер буркурап ыйлап ийди. Анын кичинекей Ленасы чөгүп кеткен турбайбы! Аны эмнеге жиберисти экен! Эми эмне кылыш керек? Балким, кеч болуп калгандыр? Петер Хилдесмюллердин деңиз пенкасынан жасалган канжасы жерге түшүп кетти да, талкаланып калды.

– Айым! – деп айкырды ал. – Баланы эмнеге жибересиң? Эгер Ленадан айрылсак, ал сенин күнөөң болот.

Анын сөзүн эч ким тыңдаган жок, анткени бул анын күнөөсү экенин баары билишчү.

Анан эле «Апа!» деген таң каларлык чыйылдаган үн чыкты. Фрау Хилдесмюллер адегенде бул Ленанын арбагы окшойт деп ойлodu да, анын фургондун артына чуркап барып кыйкырып ийди да, тирүү Ленаны кучагына кысып, купкуу бетинен өпкүлөй баштады. Уйкудан жаңы ойгонгон Лена жолдон чарчаганы менен жылмайып, сагынган апасына жабышып турду. Ал фургондун ичиндеги каптардын арасында уядай одеялга оролуу бойдон ызы-чуу болгонго чейин уктап бериптир.

Фриц аны карап калды, таң калганынан чекчейген көздөрү чанагынан чыгып кете жаздады.

– Gott im Himmel! – деп кыйкырды ал. – Сен фургонго кайдан келип калдың? Каракчылар өлтүрүп

коё жаздашканы аз келгенсип, эми акылымдан да айнып калат окшойм.

– Аны сиз алып келип бердиңиз, Фриц, – деп кыйкырды фрау Хилдесмюллер. – Биз эми сизди кантип ыраазы кылабыз?

– Фрицтин фургонуна кантип түшүп калганыңды апаңа айтып берчи, – деди фрау Хилдесмюллер.

– Билбейм, – деди Лена. – Мени киши жегичтерден жомоктогу ханзада куткарганын гана билем.

– Императордун тажысы менен ант берем! – деп айкырды Фриц. – Биз баарыбыз айнып калдык окшойт.

– Ал келип, мени бошотуп алат деп дайыма күтүп жүрчүмүн, – деди Лена, жердеги одеялга отуруп. – Акыры ал кечээ түнү куралдуу рыцарлары менен келди да, киши жегичтин чебин басып алды. Эшиктерди бузуп, тарелкалар менен пиво чөйчөктөрүнүн баарын талкалашты. Мистер Мелонини суу куюлган бочкага тыгып, миссис Мелонини унга бөлөштү. Рыцарлар ата баштаганда, кызматкерлердин баары терезеден секирип, токойго качып кетти. Мен ойгонуп кетип, тепкичти карадым. Ханзада тепкич менен чыгып келип, мени одеялга ороду да, алып чыгып кетти. Узун бойлуу, күчтүү жана келишимдүү экен. Арак жыттанып, жүзү катаал болгону менен назик сүйлөштү. Ал мени атына өңөрдү да, рыцарлардын коштоосунда жөнөп кеттик. Ханзаданын алдында баратып, уктап кетипмин, ойгонсом үйгө келип калыпмын.

– Болбогон кеп! – деп кыйкырды Фриц Бергман. – Жомок! Сен таш кенинен менин фургонума деги кантип келип калдың?

– Ханзада алып келди, – деп ишенимдүү жооп берди Лена.

Фредериксбургдуктар азыркыга чейин андан башкача жооп ала албай жүрүшөт.

ПРИНЦЕССА ЖАНА ПУМА

Албетте, король менен королевасыз болбойт. Король каардуу чал эле: алты атар револьвери, шпорасы менен жүрчү, айкырганда прериянын калдырган жыландары кактустун түбүндөгү ийиндерине кире качышчу. Король болгонго чейин аны Шыбырама Бен дешчү. Ал элүү миң акр жер жана ошончо малга ээ болгондон кийин аны О’Доннел, малдын королу, дей башташты.

Королева болсо Ларедодо өскөн мексикалык кыз болчу. Ал жакшы, жоош аял болуп чыкты, ал турсун Бенди да үйдө акырын сүйлөгөнгө үйрөтүп, анын айкырыгынан идиш-аяк сынбай турган болду. Бен король болгондон кийин Эспиноза ранчосунун галереясына отуруп алып чий токуганды жакшы көрүп калды. Байып кеткенден кийин Сан-Антонеден фургон менен жумшак креслолор жана тегерек үстөл келип, кара чачтуу башын ийип, Даянага тагдырлаш болуп калды.

Tese majeste⁵ болбош үчүн сизди адегенде король жана королева менен тааныштырдык. Бирок «Тайманбас принцесса жана акмак болгон арстан» деп атаса боло турган бул аңгемеде алар эч кандай деле роль ойнобойт.

⁵ мартабасына шек келтирүү (франц.).

Бир күнү Рипли Гивнс Кош-Терек ранчосуна жоголуп кеткен торпоктордун эмне болгонун билгени барып калды. Кайра кеч чыгып, Нуэсес дарыясындагы Ак боз аттын кечүүсүнө келгенде, күн батайын деп калды. Мындан ары лагерге чейин он алты миля бар. Эспиноза ранчосуна чейин – он эки. Гивнс чарчагандыктан, кечүүнүн боюнда түнөмөк болду.

Дарыя ушул жерге келгенде бир сонун болуп жайылып агат. Жээгинде коюу токой өсөт. Элүү ярдча жердеги коюу өскөн чөп атка тоют, аттын ээсине төшөк болот. Гивнс атын байлады да, тердикти сергисин деп жайып койду. Анан бир даракка жөлөнө отуруп, тамеки орой баштады. Капыстан жээктеги бадалдар жактан күркүрөгөн үн угулду. Ат коркунучту туюп, бышкырып, туйлап ийди. Гивнс камырабай тамеки чеккенин улантып, жердеги курун алды да, эмне бар, эмне жок деп револьверин камдап койду. Дарыядан чоң балыктын шарпылдагы угулду. Кичинекей боз коён бадалды айлана чуркап келип, Гивнсти карап отуруп калды. Ат кайрадан оттой баштады.

Күн батып баратканда, Мексика арстаны дарыя жээгинде сопрано ырдап жатса, этият болуш керек. Ал жаш торпоктор менен семиз койлор аз кездешкендиктен, сиз менен таанышсам жакшы болот эле деп ырдап жатышы мүмкүн.

Жерде бир жолоочудан калган жемиш консервасынын калай банкеси жатыптыр. Аны көргөн Гивнс ыракаттана жөтөлүп койду. Канжыгадагы күрмөсүндө бир аз кофе боло турган эле. Кара кофеден ичип, тамеки тартсаң! Ковбойго дагы эмне керек?

Гивнс заматта от жакты. Калай банкени алды да, сууга жөнөдү. Жээкке он кадамдай калганда, аялдын ээри токулган бир ат оттоп турганын көрдү. Суунун боюнда болсо Жозефа О'Доннел ордуна туруп келатыптыр. Суу ичкен соң, колун аарчып атыптыр. Анан Гивнс анын оң жагында, он ярдай жерде Мексика арстаны бутактарга жашынып турганын көрүп калды. Сары көздөрү ачкалыктан күйүп, алты футтай ары жактан түптүз болуп ката түшкөн куйругу көрүнүп турат. Мышык тукумундагылардын бардыгы сыяктуу эле секирер алдындагыдай бир аз термелгенсип турат.

Гивнс колунан келгенин жасады. Револьвери отурган жеринде калган, ага чейин отуз беш ярд бар. Ал айкырган бойдон арстан менен принцессанын ортосун көздөй чуркады.

Кармаш, Гивнс кийин айтып жүргөндөй, кыска жана башаламан болду. Ал жетип барып, абадан созулган түтүндү көрдү да, эки жолу ок атылганын укту. Анан жүз фунттук Мексика арстаны үстүнө кулап, басып калды. Ал: «Коё бер, мындай болбойт!» деп айкырганын, анан оозуна чөп менен ылай толуп, арстандын астынан курттай болуп араң сойлоп чыкканын, даракка тийген желкеси шишип чыкканын бир билет. Арстан кыймылсыз жатыптыр. Шектене түшкөн Гивнс арстанга муштумун кезеп: «Коё тур, сени элеби»... деп кыйкырды да, анан өзүнө келе түштү.

Жозефа болсо камырабай, күмүш чаптырылган отуз сегизинчи калибр револьверин кайра октоп, ордунда туруптур. Бул жолу көзгө атарлык андай деле керек болгон жок, анткени жырткычтын башы

жиптин учуна байланган томат банкесине караганда оңой бута болчу. Кыздын ойноктогон кара көздөрүндө шок жылмаюу турду. Жолу болбой калган байкуш рыцардын жүрөгү күйүп турду. Көктөн издегени жерден табылып, бирок колдогону Купидон эмес, Момус болуп калбадыбы. Токойдогу сатиралар азыр боорун тытып күлүп жатышса керек. Ошентип, «Сеньор Гивнс жана анын арстан менен күлкү келтирерлик кармашуусу» деп айта тургандай водевиль болуп калды.

– Бул сизсизби, мистер Гивнс? – деп сурады Жозефа чоюлуп. – Кыйкырып жиберип, тийгизбей коё жаздадыңыз. Жыгылганда башыңыз эч нерсе болгон жокпу?

– Жок, – деп жай жооп берди Гивнс. – Ооруган деле жок.

Ал эңкейип, жырткычтын алдында калган кооз шляпасын уялып жатып сууруп алды. Анысы күлкүлүү номер үчүн атайын жасалгандай болуп бырышып-тырышып калыптыр. Анан тизелей калды да, аркыраган боюнча жан берген арстандын башын назик сылады.

– Байкуш Билл! – деди ал кайгырып.

– Эмне болду? – деп сурап ийди Жозефа.

– Сиз, албетте, билген эмессиз, мисс Жозефа, – деди Гивнс, ак көңүлдүгү кайгыны басып кеткен кишинин түрү менен. – Сиз күнөөлүү эмессиз. Мен аны куткарып калайын деп, бирок үлгүрбөй калдым.

– Кимди куткарып калайын дедиңиз эле?

– Биллди. Мен муну керели кечке издегемин. Бул биздин лагерде эки жыл эрмек болуп жүргөн. Байкуш десе! Бул коёнду да капа кылмак эмес. Эми

балдар укса, жаман болушат го. Бирок сиз мунун жөн гана ойноюн дегенин билген жоксуз да.

Жозефанын кара көздөрү күйгүзүп баратты. Бирок Рипли Гивнс туруштук берди. Ал кара-күрөң тармал чачын кашып ойлонуп турду. Көзүнөн кайгырганы билинип турду. Жагымдуу жүзүндө кайгы. Жозефа аны аяп кетти.

– Сиздин сүйгүнчүгүңүз бул жерде эмне кылып жүрдү эле? – деп сурады ал, акыркы жүйөсүн колдонуп. – Ак боз аттын кечүүсүндө эч кандай лагерь жок да.

– Бул лагерден кечээ качып кеткен, – деп шыр жооп берди Гивнс.

– Мунун койоттордон кантип коркпой жүргөнүнө таң калып турам. Билесизби, өткөн жумада Жим Вебстер, биздин атчыбыз, лагерге терьердин кичинекей күчүгүн алып келген. Ал байкуш Биллди азапка салды: лагерди аралатып кууйт, арткы бутун кажыйт. Күн сайын жатар маал болгондо, Билл тиги күчүктөн качып, балдардын биринин төшөгүнө кирип жатат. Саягы, чыдабай кетсе керек, болбосо качмак эмес. Ал лагерден чыккандан коркчу.

Жозефа өлүп жаткан айбаттуу жырткычты карады. Гивнс аны бутунан сылап койду, мунусу менен бир чапчыса, бир жылдык торпок өлүп калмак. Анан кыздын бети кызара түштү. Болбогон бирдемени атып алыпмын деп уялып турабы? Бирок көз карашы жумшарып, кирпичтерине шок күлкү уялады.

– Абдан өкүнүчтүү, – деди ал, – бирок ушундай килейген неме баса калчудай болуп секиргендиктен...

– Байкуш Билл ачыккан экен, – деп болуша кетти Гивнс. – Биз буга лагерде тамак бергенде, секиртип ойнотчубуз. Бир кесим эт алыш үчүн жерге жатып оонап берчү. Сизди көргөндө, тамак берет деп ойлосо керек.

Жозефанын көзү капасынан бакырая түштү.

– Мен сизди атып сала жаздаган турбаймынбы! – кыйкырып жиберди ал. Сиз ортого чуркап чыкпадыңызбы. Муну сактап калыш үчүн өмүрүңүздү тобокелге салган турбайсызбы! Бул абдан сонун, мистер Гивнс. Мага жаныбарларды жакшы көргөн адамдар жагат.

Ооба, эми ал суктанып карап турду. Ошентип, уяттуу окуянын аягы баатырлык менен бүтө турган болду. Гивнстин минтип турганы «Жаныбарларды коргоо коомунда» жогорку мансапты камсыз кылмак.

– Мен, – деди ал, – жылкыларды, иттерди, мексикалык арстандарды, уйларды, аллигаторлорду жакшы көрөм.

– Аллигаторлорду жек көрөм! – деп дароо каршы чыкты Жозефа. – Сойлогон, жийиркеничтүү немелер!

– Аллигатор деп айттымбы? – деп оңдоп кетти Гивнс. – Антилопа дейин деген элем.

Абийири Жозефаны түрткүлөп турду. Ал кечирим сурагандай колун сунду. Көзүндө төгүлбөй калган жаш турду.

– Кечирим сурайм, мистер Гивнс. Аял болгон соң коркот экенсиң. Биллди атып алганыма абдан өкүнүп турам. Менин кандай уялып турганымы сиз элестете да албайсыз. Мен муну билгенде, эч качан мындай кылмак эмесмин.

Гивнс сунулган колду кармады да, Биллдин кайгысын ак көңүлдүгү жеңип кеткенче коё бербей турду. Акырында анын кечиргени белгилүү болду.

– Сизден өтүнөм, муну эми сөз кылбаңыз, мисс Жозефа. Биллди көргөн ар кандай кыз коркпой коймок эмес. А балдарга болсо мөн эптеп түшүндүрүп коём.

– Чын айтасызбы? Мени жек көрбөйсүзбү? – Жозефа ага жакындады. Көздөрүнөн мээрим төгүлүп, жалооруп турду. – Мен мышыгымды өлтүргөн кишини жек көрмөкмүн! Өз өмүрүңүздү тобокелге салып куткарып калууга аракет кылганыңыз кандай жакшы! Мындай иш аз эле кишинин колунан келет.

Жеңилиштен чыккан жеңиш! Драмага айланган водевиль! Баракелде, Рипли Гивнс!

Күүгүм кирип баратты. Албетте, мисс Жозефаны жалгыз үйүнө жөнөткөнгө болбойт эле. Атынын акырая тиктегенине карабастан, Гивнс аны кайра токуду да, кошо жөнөдү. Жаныбарларды сүйгөн экөө – принцесса менен жигит шиберлүү талаа менен үзөңгү кагыштыра чаап баратышты. Прериянын жыты – берекелүү талаа менен кооз гүлдөрдүн жыты аңкып турду. Алыстан койоттордун үнү угулду. Эмнеден коркушмак эле! Бирок баары бир...

Жозефа ыктай бастырды. Анын кичинекей колу бирдемени издегенсип жатты. Гивнс аны алаканы менен жапты. Аттар катар баратты. Колдор акырын жумулду да, алардын биринин ээси сүйлөп кирди:

– Мен мурун эч качан коркчу эмесмин, – деди Жозефа, – бирок чыныгы жапайы арстан менен бетме-бет келип калган абдан коркунучтуу экен! Байкуш Билл! Мени менен кошо жөнөгөнүңүз жакшы болбодубу...

О’Доннел галереяда отуруптур.

– Эй, Рип! – деп барк этти ал. – Бул сенсиңби?

– Ал мени узатып келди, – деди Жозефа. – Жолдон адашып, кеч калдым.

– Анда карыздармын, – деди мал королу. – Биздикине конуп ал, Рип, лагерге эртең барасың.

Бирок Гивнс калгысы келген жок. Лагерге кете берейин деп чечти. Эртең менен эрте букаларды айдаш керек. Ал коштошту да, чапкан бойдон кетти.

Бир сааттай өтүп, жарык өчкөн соң, Жозефа түнкү көйнөгү менен эшигине келди да, коридордон королго кыйкырды:

– Ата, эсиңдеби, «Кесик кулак» деген мексикалык арстан бар эмес беле? Мистер Мартиндин коюн баккан Гонсалести өлтүрүп, Салада ранчосунан элүүдөй торпокту кырып кетпеди беле? Ошону бүгүн Ак боз аттын кечүүсүнөн өлтүрбөдүмбү. Секиргенде, отуз сегизинчи калибр менен эки атып жайладым. Аны сол кулагынан тааныдым, анткени Гонсалес чал мачетеси⁶ менен кулагын шылый чапкан. Сен өзүң да мендей ата алмак эмессиң, ата.

– Азаматсың, кызым! – деп барк этти Шыбырама Бен капкараңгы болгон королдук уктоо бөлмөсүнөн.

⁶ мексикалыктардын чоң бычагы.

«Алтылар менен жетилер»
жыйнагынан,
1911

ЭСКИ БӨЛКӨ

*М*исс Марта Мичемдин бурчта наабайканасы бар эле (үч тепкич менен чыгып, эшикти ачканда, коңгуроосу чарылдачу наабайкана).

Кыркка келип калган мисс Марта Мичемдин банкта эки миң доллары, андан тышкары эки жасалма тиши, анан да сезимтал жүрөгү бар болчу. А бирок эми андан начар аялдардын канчасы турмушка чыгып кетти.

Жумасына эки-үч жолу келчү бирөө аны жакындан бери кызыктыра турган болду. Орто жаштагы, көз айнекчен, тыкан тегизделген учтуу сакалы бар.

Ал англисче сүйлөгөнү менен немис акценти даана байкалчу. Эскирип калган жамачылуу кийи-

ми шөлбүрөп, айрым жерлери бырышып турчу.

Бирок ал баары бир тыкан көрүнчү жана жүрүм-туруму да жакшы болчу.

Ал дайыма эски бөлкөдөн экини алчу. Жаңы бөлкөлөр беш центтен эле, ал эми эскисинин экөө биригип беш центтен сатылчу. Ал башка нерсе сурабастан, дайыма эски бөлкө гана алчу.

Бир жолу мисс Мичем анын колунан кызыл жана күрөң тактарды байкап калды. Дароо эле абдан кедей сүрөтчү турбайбы деген жыйынтыкка келди. Шек жок, бул болду-болбоду мансардада жашап, ошол жерде сүрөт тартат, эски бөлкө жеп, мисс Мичемдин бышырган таттуу нерселери жөнүндө кыялданат. Мисс Мичем таттуу токоч, котлет жана варенье менен чай ичип отурганда, жанагы манерасы жакшы сүрөтчү жийиркеничтүү мансардада каткан бөлкөнү жеп отурбай, буларды мени менен чогуу жесе жакшы болбойт беле деп үшкүрүп калчу... Жогоруда айтпадыкпы, мисс Мартанын жүрөгү өтө сезимтал эле...

Анын кесиби жөнүндөгү божомолун текшерип көрүү максатында бөлмөсүндө илинип турчу аукциондон алган сүрөттү алып келип, нан турчу текченин үстүнө коюп койду.

Бул венециялык бир көрүнүш эле. Жердеги, тагыраак айтканда, суудагы алдыңкы планда келишкен мрамор паллацио (сүрөттүн өзүндө ушундай жазылуу!) турат. Ак сарайдан тышкары гондола (андагы айым сөөмөйү менен сууну чийип барат), булут, көк асман жана ар түрдүү көлөкөлөр бар.

Буга бир дагы сүрөтчү көңүл бөлбөй коё албас эле.

Эки күндөн кийин баягы алуучу келип калды.
– Мага эки эски бөлкө берип коёсузбу?
– Сүрөтүңүз сонун экен, мадам, – деди ал, бөлкөнү ороп жатканда.

– Чын элеби? – деди мисс Марта өзүнүн куулугуна ыраазы болуп. – Мен искусствону жана («сүрөтчүлөрдү» дегенге али эртелик кылат го) сүрөттөрдү ушунчалык сүйөм.

Анан мындай деп кошумчалады:

– Демек, сиздин оюңузча, бул жакшы сүрөтчү?
– Дер балацо, – деди алуучу, – начар тартылыптыр. Перспектива да туура эмес. Жакшы калыңыз, мадам!

Ооба, мунун сүрөтчү экени шексиз! Мисс Марта сүрөттү кайра бөлмөсүнө алып барып койду. Көз айнектин ары жагындагы көздөрү кандай сонун тигиле карайт. Маңдайынын кеңдигин айтпайсыңбы! Бир көргөндө эле перспективаны байкаган неменин эски бөлкө жеп жүргөнүн кара! Бирок сүрөтчүлөр таанылганча абдан кыйналат эмеспи...

Бул гений эки миң доллардын, наабайкананын жана... сезимтал жүрөктүн ыраматын көрсө, искусство үчүн да, перспектива үчүн кандай сонун болмок! Бирок, мисс Марта, мунун баары кыял!

Эми ал дүкөнгө келген сайын сүйлөшө турган болуп калды. Мисс Мартадан жылуу сөз күткөндөй түрү бар. Баягыдай эле эски бөлкө алат да, таттуу печенье, пирог, борсойгон куймактарды сурап да койбойт. Жакындан бери арыктап, көңүлү чөгүп жүрөт. Марта ага таттуу бир нерсе кошуп берип коёюн дейт, бирок ага даабайт. Таарынтып аламбы деп коркот. Сүрөтчүлөр өтө намыскөй келет деп укканы бар.

Мисс Марта дүкөнгө көк жибек кофтасын кие турган болду.

Ал арткы бөлмөдө айва менен буранын уругун кошуп бир сырдуу ботко кайнатчу. Көп аялдар муну тунук болсун деп бетине сыйпашат.

Бир күнү ал адатынча наабайканага келип калды. Адаттагыдай эле эски бөлкө сурап, акчасын берди. Мисс Марта бөлкө алмакчы болгондо, сырттан өрт өчүргүч араба калдырап-шалдырап өтүп калды. Тигил аны көргөнү эшикке чыкты, анткени анын ордундагы ар бир адам ошону кылмак.

Мисс Марта өрөпкүп кетти да, учурдан пайдаланып калмакчы болду.

Төмөнкү текчеде бир аз мурун сүтчү берип кеткен бир фунт жаңы май турган. Мисс Марта бычак менен эки бөлкөнү тилди да, майдан салып туруп, кайра жабыштырып койду.

Алуучу кайра келгенде, ал бөлкөлөрдү кагазга ороп жаткан эле. Бир аз жагымдуу кобурашып турган соң ал чыгып кетти. Мисс Марта өзүнчө жылмайып, бирок ошол эле учурда толкунданып турду. «Ашыкча болуп калган жокпу? Сүрөтчү таарынып калбас бекен? Таарына койбостур. Тамактын тили жок да! Анан калса май жабышкандыктын эмблемасы эмес го!»

Ал күнү ушулар оюнан кетпей койду. Айыбы кантип ачылып каларын ар кандай элестетип көрдү. Мына, ал кыл калемин менен палитрасын четке койдду. Жанында жаңы сүрөт тарта баштаган мольберти турат, андагы перспективаны эми айтпай эле коёлу. Суу менен эски бөлкөнү жемек болуп, ага бычагын матырганда – ах! Мисс Марта кыпкызыл болуп кет-

ти. Бөлкөнү жеп жатканда, май салып койгон колду бир ойлоп коёр бекен?...

Ушул учурда эшиктеги коңгуроо шаңгырап кетти. Бирөө калдыратып кирди. Мисс Марта арткы бөлмөдөн чыга калды. Эки киши туруптур. Алардын бирин, канжа тиштеп турган жаш жигитти, мурун көргөн эмес. Экинчиси болсо анын сүрөтчүсү экен. Бети кыпкызыл, шляпасы капталына кетип, чачы уйпаланып калыптыр. Мисс Мартаны көрөрү менен муштумун түйүп, ага атырылды.

Мисс Мартага атырылды!

– Dummkopf! – деп чаңырды ал. – Tausendofer!

Ушундай бирдеме деди. Немисче сөгүнүп атты.

Жаш жигит аны алып кеткенге аракет кылды.

– Мен кетпейм, – деп кыйкырды немис, – мен буга айтмайынча кетпейм...

Ал мисс Мартанын текчесин тарсылдатып койгулады.

– Сиз буздуңуз, – деп чаңырды, – сиз менин... түбүнө жеттиңиз... Көз айнегинин ары жагындагы көк көздөрүнөн от жанып турду. – Мен сизге айтышым керек... Сиз карыган, жүдөө мышыксыз...

Мисс Марта текчеге жөлөндү да, колун көк жибек лифине салды. Жаш жигит досун жакадан алды.

– Болду, кеттик! – деди ал жини келип. – Сен айта турганыңды айттың.

Ал жинденген сүрөтчүнү көчөгө алып чыкты да, анан кайра келди.

– Мадам, мен эмне болгонун сизге түшүндүрүп коюшум керек, – деди ал. – Кыскасы, мындай болду. Бул – Блумберггер деген инженер-архитектор. Экөөбүз бир жерде иштейбиз. Ал үч айдан бери ра-

тушанын жаңы имаратынын планын иштеп жаткан. Сыйлыгы бар конкурс жарыяланган. Кечээ чиймесин сыя менен чийип чыккан болчу. Билсеңиз керек, чийме адегенде карандаш менен чийилет да, даяр болгон соң, карандаш менен чийилгендер эски бөлкө менен өчүрүлөт. Бул резина өчүргүчтөн жакшы болот. Блюмбергер дайыма сизден эски бөлкө алып жүрчү, муну сиз жакшы билесиз... Эми сиздин айыңыздан анын планы эч нерсеге жарабай калды, жолго бутерброд орогонго эле жарабаса...

Мисс Марта арткы бөлмөгө кайра барды. Көк жибек кофтасын чечти да, адатта кийчү күрөң кофтасын кайра кийди. Анан чакада турган айва менен буранын уругунан жасалган боткону терезеден төгүп ийди.

ПОЕЗДГЕ КОЛ САЛУУ

Автордун эскертүүсү

Муну мага айтып берген киши бир нече жыл аутло (аутло (outlow) – мыйзамдан тышкары деп жарыяланган киши) катары Түштүк-Батышта жашап, өзү ачык баяндаган иш менен алектенген экен. Анын баяны чынында эле кызык, кеңештери да кол салган поезддеги жүргүнчүлөр үчүн пайдалуу болушу мүмкүн. Поездди тоногондордун башынан өткөргөндөрү башкаларды бул ишке азгыра албасы бышык. Мен анын баянын мүмкүн болушунча так, дээрлик сөзмө-сөз айтып бергенге аракет кылдым.

О.Г.

Эгер көпчүлүк элден сурап көрсөк, поездди токтотуу кыйын деп жооп беришмек. Бул туура эмес – поездди токтотуу оңой эле. Мен темир жол жүргүнчүлөрүнүн тынчын алып, «Экспресстер компаниясындагы» кызматкерлердин түн уйку-сун бөлгөн кишимин. Жеке мен үчүн поездге кол салуу менен байланышкан жалгыз жагымсыз окуя өз үлүшүмө тийген акчаны сарптап жатканда караниет адамдардын мени алдап кеткени болду. Коркунуч жөнүндө айтпай деле койсок болот, анткени кооптоно турган дегеле эч нерсе жок! Бир жолу бир киши поездди токтото албай кала жаздаган. Эки киши да кээде ушундай болушу мүмкүн. Эгер ыкчам жигиттерден болсо, үчөөнүн колунан келет. Бирок эң ылайыктуусу – беш киши. Жер менен убакытты тандоо ар түрдүү жагдайларга жараша болот.

Мен поездге кол салганга алгач 1890-жылы жолу катыштым. Балким, мени ошого алып барган жол темир жол каракчылары ошол ишке биринчи жолу кантип барары жөнүндө бир аз маалымат бериши ыктымал. Батыштык алты аутлонун ичинен бешөө жумушсуз калган ковбой болчу, алтынчысы болсо Чыгыштан келген бир кески эле. Анын кийингени да ошондой эле, ар түрдүү жаман иштерди жасай бергендиктен, анын айынан бүт банда жаманатты болуп жүрдү. Бешөөбүз оор турмуштан каракчы болсок, тигил кара ниеттигинен каракчы болуп чыгыптыр.

Жим экөөбүз Колорадодогу 101-ранчодо иштетчүбүз. Бай жер ээлери малчыларды сүрүп чыгарчу. Алар жерлерди тартып алып, бийликке иш-

теше албай турган кишилерди коюшчу. Бир күнү Жим экөөбүз түштүккө качып, Ла-Хунтага атчан жөнөдүк. Ал жерде эч кимге зыян келтирбей бир аз көңүл ачтык, бирок бир фермер бизди каматмак болду. Жим шерифтин жардамчысын атып салды, мен болсо ага жардам бердим. Башкы көчөдө ары-бери жүгүрүп атышып жүрөбүз, полициянын такыр жолу болбой койду. Акырында курчоону жарып чыктык да, Серизодогу бир ранчого бардык. Атттарыбыз уча албаса да, учкан кушту кубалап жете тургандай күлүк эле.

Бир нече күндөн кийин Ла-Хунтадан бир топ полиция келип, бизди алып кетмек болду. Ранчодолулар бизге болушуп, биз турган үй атылган октон элек болуп калды. Күүгүм киргенде, полицияга бир куту окту жаадырып туруп, тоого качтык.

Алар биздин чыгып кеткенибизди билип калышса керек, ошондон улам айланып отуруп Оклахомага түштүк.

Ал жерден эч нерсе таба алган жокпуз. Мукурап айлабыз кеткенде темир жолду көрөлү, деп чечтик. Жим экөөбүз ага-ини Мурларга – Том жана Айкка кошулдук. Алардын атын эми айта берсем болот, анткени экөө тең кийин каза болуп калышты. Том Арканзастагы банкты тоногондо өлдү, Айк болсо андан да коркунучтуураак жерде – бийге барганда өлдү. Биз Санта-Фе деген жердеги терең дарыяга салынган, айланасы чытырман токой көпүрөнү тандадык. Жүргүнчү ташыган поезддердин баары ошол көпүрөнүн башындагы түтүктөн суу алышчу. Бул тынч жер болчу, анткени эң жакынкы үй беш миля ары жакта эле. Кол салардын алдында аттарды ты-

ныктырып, ишти ойлоноштурдук. Эч кимибиз мурун поезд тоноп көрбөгөндүктөн, планыбыз абдан начар эле. Санта-Феге барчу экспресс поезд суу түтүгүнө түнкү саат 11ден 15 мүнөт өткөндө келмек. Он бир болгондо, Том экөөбүз жолдун бери жагына, Жим менен Айк ары жагына өтүп жаттык. Поезд көрүнүп, жарыгы жолду алда кайдан бери жарытып, паровозунан буу атырылып келатканын көргөндө, жаман болуп кеттим. Бул ишке катышпас үчүн ранчодо бир жыл бою бекер иштегенге даяр болуп кеттим. Кийинчерээк мындай ишке адис болуп калган кашкөй кишилердин айрымдары да ушундай болгонбуз деп айтышканын уктым. Паровоз келип токтору менен тепкичине ыргып чыктым, ары жагынан Жим чыкты. Машинист менен кочегар мылтыгыбызды көрөрү менен айттырбай кол көтөрүп, ата көрбөгүлө, айтканыңарды аткарабыз, деп жалдырашты.

– Түшкүлө! – деп буйрук бердим.

Жерге түшөрү менен аларды поездди бойлото алып жөнөдүк. Ал ортодо Том менен Айк мылтык атып, апачидей чаңырып, вагондон чыкпагыла деп поездди бойлой жүгүрүп жүрүштү. Бир жигит кенедей револьверин терезеден чыгарып, атып жиберди. Мээлеп туруп анын айнегин талкалай аттым эле, ошол бойдон тынчыды.

Анын ортосунда баягыдай толкунданбай өзүмө келип калдым. Балда жүргөндөй өрөпкүп эргий да түштүм. Бардык вагондордун жарыгы өчүп, Том менен Айк кыйкырып аткылаганын токтоткон соң, айлана көрүстөндөй жымжырт боло түштү. Эсимде, бадалдан бир чымчык ойготуп ийдиңер дегенсип чыйпылдап жиберген.

Кочегарга панар таптырдым да, проводникти коркутуп, эшигин ачтырдым. Ал эшигин ачты да, колун көтөрдү.

– Секир ылдый, тууганым, – дедим.

Ал коргошундай болуп жерге күп деп бир тийди. Вагондо эки сейф бар экен: бири чоң, экинчиси кичинекей. Айтмакчы, адегенде курьердин куралын – кош ооз мылтык менен револьверди алдым. Мылтыктын патрондорун чыгарып алдым да, револьверди чөнтөккө салдым. Анан курьерди чакырып, мылтыкты мурдуна такап туруп иштете баштадым. Ал чоң сейфти ача албай койду, бирок кичинесин ачты. Анда болгону тогуз жүз доллар бар экен. Бул биздин тобокел ишибиз үчүн аз болгондуктан, жүргүнчүлөрдү карап чыкмай болдук. Туткундарды курьердин вагонуна камадык да, машинистке бүт поездди жарык кылдырдык. Биринчи вагондон баштап ар бир эшикке бирден киши коюп, жүргүнчүлөрдү колун көтөртүп тургузуп койдук.

Эгер көпчүлүк эркектердин кандай коркок экенин көргүңүз келсе, жүргүнчү поездине кол салыңыз. Алар коргоно албаганы үчүн эмес (мунун мүмкүн эмес экенин анан айтып берем), апкаарый түшкөндүктөн коркок болуп калышат. Бир аз мурун вагонду жаңырта бакылдап, мактанып отурган энгезердей кишилер, фермерлер, мурунку солдаттар, спортсмендер, бийик жакалуу дендилер ушунчалык корккондуктан, калтырап туруп беришет.

Кадимки вагондордо түнү эл аз болгондуктан, уктоочу вагондорго жеткенче аз эле нерсе чогулттук. Пульман вагонунун проводниги мени эшиктен тосуп алды, Жим аркы эшигине кетти. Проводник бул

вагонго кирүүгө болбойт, анткени темир жол компаниясына тиешелүү эмес, анын үстүнө жүргүнчүлөр кыйкырыктар менен атылган октордон ансыз де коркуп жатышат деп сылык-сыпаа түшүндүрдү. Мен өмүрүмдө мистер Пульмандын улуу ысымы мынчалык кадыр-барк жана ишенимдүүлүк менен айтылганын көргөн эмесмин. Алты заряд револьверими проводниктин көкүрөгүнө ушунчалык катуу такаган экемин, жилетинин топчусу револьвердин оозуна кептелип калыптыр. Аны чыгарыш үчүн атканга туура келди. Проводник оозун баскан бойдон вагондун тепкичинен ылдый кулап кетти. Мен уктоочу вагондун эшигин ачып, ичкери кирдим. Узун бойлуу, семиз чал ынтыгып, демигип мени көздөй келатыптыр. Сюртугунун бир жагын кийип, анын үстүнө жилетин кийгенге аракет кылып жатат. Ал мени ким деп ойлоду билбейм.

– Жигит, – деди ал, – сиз токтоо болушуңуз керек. Баарынан мурун токтоо болуңуз да, аптыкбаңыз.

– Анте албайм, – дедим мен. – Өрттөнүп турам.

Анан айкырып ийип, револьвер менен шыпка аттым.

Чал төмөнкү керебеттин алдына кире качмакчы болду эле, ал жактан чайылдаган үн чыгып, бир жылаңач бут аны курсакка тээп, тышка чыгарып койду.

Аркы четтеги эшиктен Жимди көрдүм да, бардыгыңар чыгып, тизилгиле деп буйрук бердим.

Жүргүнчүлөр ылдый түшө башташты да, вагон бир саамга үч ярустуу циркке окшой түштү. Эркектер калың карда калган коёндордой болуп бүжүрөп турушту. Алардын үстүндө кийимдеринин төрттөн

бири, бирден өтүк бар эле. Кээ бирлери жерге отуруп алышып, татаал арифметикалык маселени чечип жаткансып кырк бешинчи өлчөмдөгү бутуна аялдардын отуз сегизинчи батинкесин кийгенге аракет кылып атышат.

Аялдар ыкчам кийиништи. Алар тирүү каракчыны көргөнгө кызыгышып, шейшеп-одеялдарды жамынган бойдон чурулдап чыгышты. Дегеле аялдар эркектерге караганда сезимталыраак жана жүрөктүүрөөк келишет.

Биз баарын тиздик да, тынч тургула дедик. Анан мен катарынан кыдыра баштадым. Тапкан нерселерим (баалуу нерселерди айтам) аз эле болду. Лекция учурунда абдан акылдуу сезиле турган семиз, бою узун, кекирейген акмак чалдардын бирөө күлкүнү келтирди. Ал узун сюртугу менен бийик жибек цилиндрин кийип чыгыптыр, ылдый жагында болсо пижама. Мен ал принц Альбертти аңтарганда жок дегенде куйма алтын же бир таңгак акча таап чыгам го деп ойлогом, бирок андан төрт дюйм келген балдардын кичинекей ышкырыгы чыкты. Аны эмнеге алып жүргөнүн билбейм. Жиним келип, ышкырыгы менен оозго бир койдум.

– Эгер акча бере албасаң, ойноп бер.

– Мен ойногонду билбейм, – деди ал.

– Анда тезирээк үйрөн, – деп, револьверди такадым.

Ал ышкырыкты алды да, кызылчадай кызарып, ышкырып ойной баштады. Бала кезде угуп жүрчү ыр экен:

«Өлкөдө мындай кыз жок деп,
Какшаган эле ата-энем.»

Вагондон чыкканча ойното бердим. Кээде алы кетип, адашып калып атты. Мен болсо бурулуп, баягы кыз эмне болду, артынан кеткиң келген жокпу деп револьвер менен опузалап койсом, кайра ойноп кирет. Ошентип, кеминде бир алтымыш жолу ойноду окшойт.

Цилиндр кийген, жылаңайлак, кичинекей француз ышкырыгын ойногон ошол чалдай күлкүлүү немени эч көргөн жокмун. Жанында турган сары аял аны көрүп, каткырып жатты. Анын күлкүсүн коңшу вагондон да укмаксыңар! Мен керебеттерди карап чыкканча, Жим тигилерди көзөмөлдөп турду. Тинтип атып, жаздык тышка бир шумдук нерселерди толтуруп чыктым.

Кээде тиш чукуганга гана жарай турган чөнтөк тапанчалар чыгып атты, аларды дароо эле терезеден ыргытам. Топтоп бүткөн соң, тапкандарымды капталдагы орундукка төктүм. Сааттар, билериктер, шакектер, чөнтөк дептерлер, жасалма тиштер, вискиси бар флягалар, упалар, шоколаддар жана ар түрдүү түстөгү жана узундуктагы жасалма чачтар жайнап калды. Саат, акча тыгылган аялдардын он чакты байпагы чыкты. Аларды матрацтын алдына тыгып коюшуптур.

Биз согуштагы индеецтер эмеспиз деп айттым да, «скальптарды» кайра алгыла дедим. Бирок тиги жасалма чачтардын кимдики экенин бир да аял билбей койду. Чаар одеялга оронгон бир айым (абдан сулуу экен!) бир нерсе тыгылган байпакты кармаганда, чаңкылдап жиберди:

– Ал меники, сэр! Сиз аялдарды тонобойсуз го деп ойлойм!

Биринчи жолу поездге кол салып жаткандыктан, кандайдыр бир этикалык кодексти сүйлөшкөн эмеспиз. Мен эмне дээримди билбей калдым да, анан мындай дедим:

– Албетте, ал биздин адистигибиз эмес. Байпактагы сиздин буюмуңуз болсо, алсаңыз болот.

– Албетте, меники, – деди ал колун созуп.

– Баары бир карап көргөнгө уруксат бериңиз, – дедим, байпакты учунан кармап.

Андан эркектин эки жүз долларлык сааты, кийин эсептесек алты жүз доллары бар эркектин намыяны жана 32-калибрдеги револьвер чыкты. Анын ичинде аялдыкы десе боло турган элүү центтик күмүш билерик гана бар экен.

– Мадам, – дедим ага билерикти берип атып, – мына сиздин жеке буюмуңуз. Эми айтыңызчы, өзүңүз бизди алдаганга аракет кылып жатып, бизден туура жүрүм-турумду кантип талап кыласыз? Мен сизге таң калып турам!

Жаш аял уурулуугу кармалып калгансып кыпкызыл болуп кетти.

Бир аял «Айбан!» деп кыйкырып ийди. Анын тиги аялды айтканын, же мени айтканын билбей калдым. Иш аяктагандан кийин, барып жата бергиле деп, эшиктин сыртынан жакшы түш көрүп жаткыла дедик да, кетип калдык.

Таң атканча кырк миля жол жүрүп, анан гана олжону бөлүштүрдүк.

Ар бирибиз 1752 доллар 85 цент акча менен алдык. Жасалгаларды топ-топ кылып бөлүштүрдүк.

Анан ар бирибиз өз жолубуз менен кеттик.

Бул менин биринчи кол салуум болду, бирок

кийинкилериндей эле оңой болду. Мен ушунда гана жүргүнчүлөрдү тонодум. Иштин бул түрү мага жаккан жок. Кийин кызмат вагондору менен гана иштеп жүрдүм.

Кийинки сегиз жылдын ичинде колуман көп акчалар өттү. Эң чоң олжо алгачкы кол салуудан жети жыл өткөндөн кийин болду. Биз өкмөт кызматындагы солдаттарга көп акча алып өтө турган поездди билип калдык. Кичинекей станциянын жанындагы кумдуу адырга бешөөбүз бекиндик да, чак түштө поездге кол салдык. Акчаны он солдат кайтарып келатыптыр, бирок алар үйүндө же дем алышта жүргөндөй эле жатышыптыр. Терезеден башын чыгарып караганга да үлгүрүшкөн жок. Эч кандай тоскоолдуксуз эле акчаны алып кеттик, болгондо да алтын тыйын менен экен.

Албетте, кийин бул боюнча чоң ызы-чуу болду. Өкмөттүн акчасы болуп аткандан кийин, өкмөт жанагы кайтарган солдаттар эмне үчүн жөнөтүлгөнүн билгиси келди. Жылаңач адырда чак түштө кол салары эч кимдин оюна келген эмес деп актанышты. Өкмөт буга эмне деди билбейм, бирок чындап киришти. Күтүүсүздүк – мына кол салуучулардын негизги артыкчылыгы! Гезиттер ар нерсе деп жазып атышып, акырында тогуз-он миңдей акча бар экен деп аныкташты. Өкмөт да муну колдоду. Бирок так цифраны азыр биринчи жолу айтам: кырк сегиз миң доллар болчу. Эгер кимдир бирөө тынчы кетип, Сэм абанын купуя эсептерин карап көрсө, менин центине чейин так айтканымы көрөт. Биз ал кезде тажрыйбалуу болуп, эмне кылышты билип калганбыз. Жыйырма миля батышка кетип, Бродвей-

дин полициясы да ээрчий турган из калтырган соң, изибизди жашырып кайра келдик.

Кол салгандын эртеси полиция тегеректи тинтип жүргөндө, Жим экөөбүз ошол шаардагы бир досубуздун үйүнүн экинчи кабатында кечки тамакты ичип отурдук.

Досубуз маңдайдагы басмакананы, андагы басма станогун көрсөттү, анда бизди кармап бергендерге сыйлык бериле тургандыгы жөнүндө кулактандыруу басылып жатыптыр.

Колго тийген акчаңарды эмне кыласыңар деп менден көп сурашат. Чынын айтсам, акча сарпталгандан кийин анын ондон бир бөлүгүнүн да эсебин бере албас элем.

Аутлонун достору көп болуш керек. Кадимки шаардыкка бир аз тааныштары болсо жетиштүү, а биздей кишилерге достор керек. Жарыяланган сыйлыкты алыш үчүн полиция артынан сая түшүп кууп жүргөндө, аутлонун токтой турган, тамактанып, атына жем жедирип, бир нече саат санаасы тынч уктап ала турган жерлери болуш керек. Кол салуудан кийин акчанын бир бөлүгүн ошол достору менен бөлүшүш керек. Ошондой жерге барганда, жерде ойноп отурган баланын этегине уучтап алтын же акча салып жатып, жүз доллар же миң доллар берип жатканымы билбеген учурларым көп болду.

Эски каракчылар чоң иштен кийин адатта чоң шаарларга кетип калышат да, акчасын ошол жакта жок кылышат. Жаңылар болсо, кол салуу канчалык оңунан чыкпасын, акчасын тапкан жерден чачышып, колго түшүп калышат.

Мен 94-жылкы бир ишке катышып, ошондо

жыйырма миң доллар алдык. Анда да өзүбүз жакшы көргөн качуу планын аткардык, башкача айтканда, кайра келип, поездди тоногон жерге жакын бир жерге жайгаштык. Бир күнү эртең менен бир гезитте шериф сегиз жардамчысы жана отуз куралчан киши менен Чамарронадагы токойдо темир жол каракчыларын курчап турат, бир нече саттан кийин алар колго түшөт же өлтүрүлөт деп жүрүптүр.

Мен ал кабарды Вашингтондогу келишкен отелдердин биринде окуп отурдум. Артымда атайын форма кийген лакей турат. Жим болсо маңдайдагы үстөлдө эс алууга чыккан деңиз офицери менен бакылдашып отурат. Биз бул жакка келип, келишкен кийимдерди сатып алып, оор жумуштан кийин эс алып жатканбыз.

Сыягы, биз ошол чытырман токойдо өлдүк окшойт, анткени колго түшкөн жокпуз да.

Эми поездди токтотуу эмне үчүн жеңил экенин жана эмне үчүн ага барбаш керек экенин түшүндүрүп берейин.

Биринчиден, артыкчылыктардын баары кол салгандарда болот, албетте, бул үчүн алар тажрыйбалуу жана эр жүрөк болуш керек. Алар тышта, караңгыда болот, ал эми алардын душмандары поезддин ичиндеги тар, жарык жерде болушат. Терезеден же эшиктен башын чыгарса эле, сырттагы эч нерседен кайра тартпаган мергенчилердин бутасына айланат.

Бирок поездди тоноонун негизги шарты, менин оюмча, күтүүсүздүк менен жүргүнчүлөрдүн ойкыялы болуш керек. Эгер мурун «локо» деген чөптү жеп алган жылкыны көрсөңүз, менин айтайын де-

ген оюмду дароо түшүнөсүз. Андай жылкынын көзүнө ар нерсе көрүнө берет. Аны эки фут келген кичинекей суудан кечире албайсыз, анткени анын көзүнө ал Миссиссипи болуп көрүнөт.

Жүргүнчүлөр да ошондой болот. Эки же үч каракчы атып атканда, аларга жүз киши атып жаткандай туюлат. Револьвердин оозу туннель болуп көрүнөт. Жүргүнчүлөрдү тоногон оңой, бирок кээде алар да кууланышы мүмкүн, мисалы, бир таңгак акчаны өтүгүнө салып жиберешет да, алты атар револьвер менен кабыргага нукумайынча, кайра алып чыкпайт. Бирок негизи жүргүнчү – зыяны жок адам.

Поезд кызматкерлерин айта турган болсок, алар бир короо койдой эле эл болот. Мен аларды коркок деп айткым келбейт, алар болгону баарына көзү жетет да, куру опузага баш ийишет. Чиновниктер да ушундай. Жашыруун полициянын агенттери, шерифтер жана темир жол детективдери акчаларын Моисей сыяктуу момурап туруп бергенин көп көрдүм. Мага жолуккан абдан эр жүрөк шерифтердин бири куралын отургучтун алдына ката салып, башкалардай эле чөнтөгүн аңтарып акча бергенин да көрдүм. Ал корккон жок, болгону артыкчылык бизде экенин аңдады.

Анын үстүнө чиновниктердин көбүнүн үй-бүлөсү бар, ошондуктан тобокелге сала бербеш керектигин түшүнүшөт. Поездге кол салгандарга өлүм коркунучтуу эмес. Ал качандыр бир кезде мени өлтүрүшөт деп күтөт жана көбүнчө ошондой болот. Эгер кокусунан кол салган поездде болуп калсаңыз, башкалар менен бирге эле катарга тизилип, эрдикти башка бир пайдалуу боло турган учурга калтырыңыз

деп кеңеш берер элем. Чиновниктердин каракчылардын ишине киришүүнү каалабаганынын экинчи бир себеби – таза финансылык маселе. Куралдуу кагылышуу болуп, киши өлгөндө, чиновник адатта зыянга учурайт. Эгер каракчы качып кетсе, Жон До жана башкаларды кармоо жөнүндө буйрук чыгат да, шерифтер жүздөгөн миля жерди кыдырышып, күбөлөрдүн далилдерин жазышат. А чыгымдардын баарын өкмөт төлөйт. Ошентип, чиновниктер үчүн бул эрдик эмес, жол кире маселеси.

Күтүүсүздүк – каракчылардын негизги артыкчылыгы деген сөзүмө бир далил келтирип берейин. 92-жылы Дальтондун шайкасы индеецтердин аймагындагы агенттерди аябай убара кылышты. Анда аларга оомат келип турган убак эле; алар ушунчалык кашкөйлөнүп, эмне кылышарын күн мурун жарыялап калышкан. Бир жолу алар баланча поездди индеецтердин аймагындагы Прайер-Крик деген станциядан баланчанчы түнү токтотобуз деп жарыялашты. Ошол түнү темир жол компаниясы Мескожиден он беш полицияны поездге отургузду. Андан тышкары элүү куралчан адам Прайер-Криктеги деподо буктурмада жатты. Кати курьердик поезди станцияга келгенде, Дальтондун бир да киши-си жок экен. Кийинки станцияга, Адейрге, чейин алты миля бар эле. Поезд ага жакындап калганда, полиция жайбаракат отуруп алып, азыр Дальтондун шайкасы келсе мындай кылмакпыз деп бакылдап отурган эле. Ошол учурда мылтык атылганы угулуп калды. Бир армия атып жаткандай туюлду. Кондуктор менен бир жумушчу «Каракчылар!» деп вагонго кыйкырып кирип келишти. Бир нече поли-

ция жерге секирип түшүп, поездди бойлоп жүгүрүп кетишти. Калгандары винчестерлерин отургучтун алдына ката коюшту. Экөө аткылаша кетип өлдү.

Дальтондун шайкасы он мүнөттүн ичинде поездди токтотуп, күзөттү алып коюшту.

Анан жыйырма мүнөттүн ичинде акча келаткан вагондон жыйырма жети миң долларды алып, изин суутуп кетишти. Менин оюмча, кол салуу күтүлгөндөй Прайер-Крикте болсо, полиция катуу согушмак, бирок Адейрде алар апкаарып, эмне кылаарын билбей калышты. Дальтондун кексе каракчылары болсо муну билишкен.

Аягында сегиз жылдык каракчылык тажрыйбамдын кээ бир жыйынтыктарын бөлүшпөй кетсем болбос. Поезд тоноо – пайдасыз иш! Укук жана адеп-ахлак маселелерин мындай коюп (мага аларды козгогонго болбойт) айтканда, аутлонун жашоосунда көз арта турган нерсе деле жок. Ал темир жол менен темир жолчуларды өз банкириндей, револьверин ар кандай сумманы жазса боло турган чек китепчесиндей көрө баштайт. Акчаны болсо чача берет. Өмүрүнүн көбү жортуулдап жүрүп өтөт, күнүтүнү ат үстүндө болуп, кээде көргөн күнү ушунчалык оор болгондуктан, тапкан олжосунун да ыраматын көрө албайт. Анткени акыры бир күн өлөрүн же камаларын, азырынча көзгө атарлыгы, атынын күлүктүгү жана ишенимдүү револьвери гана куткарып жүргөнүн билет.

Бирок бул полициядан коркуп уктай албай калат деген сөз эмес. Өзүмдүн тажрыйбамдан көргөндөй, полиция аутло шайкасынан үч эсе көп болмоюнча кол сала албайт.

Бирок аутло бир нерсени эч унута албайт жана ушунун өзү анын жашоосун тозокко айландырат: ал полиция өз агенттерин кайдан аларын билет. Ал агенттер мурун каракчы, ууру, алдамчы, тентимиш же өзү сыяктуу аутло болгонун, өз досторуна чыккынчылык кылып, түрмөгө камап, өлтүргөнгө жардам бергени үчүн жазадан кутулуп, мамлекеттик тыңчы болгонун да билет.

Бир күнү өзүнө да чыккынчы чыгарын (ага чейин өлтүрүп салышпаса!), ошондо башка бирөөлөр эмес, өзү торго түшөрүн да билет.

Мына ошондуктан темир жол каракчысы шериктерин акылдуу кыз күйөө тандагандан да миң эсе этият болуп тандайт. Мына ошол үчүн түнү төшөгүнө отуруп алып, ар бир аттын дүбүртүн тыншайт. Мына ушундан улам ал шеригинин анчейин бир айтып койгон сөзүн, кыймылын же түнү уйкусурап кобураганын көп күн бою ойлонот.

Темир жол каракчыларынын кесиби ага жакын саясат же биржа спекуляциясындай жагымдуу эместигинин бир себеби мына ушунда.

МУҢДАШТАР

*У*уру терезеден кирди да, тегерете карап туруп калды. Өзүн сыйлаган ар бир ууру адегенде карап көрөт да, анан уурдай баштайт эмеспи.

Ал бирөөнүн үйүндө эле. Жабык турган эшик, өсүп кеткен чөптөрдөн улам үй ээси бир океан толкуну шарпылдап урган мрамор террасада жаш жигитке өзүнүн жалгыздыктан жабыккан таза жан

дүйнөсүн эч ким түшүнбөгөнүн айтып отурса керек деп ойлоду. Ал эми үчүнчү кабаттагы жарык болсо анын күйөөсүнүн үйгө келгенин, бир аздан кийин жарыкты өчүрүп, уйкуга кетерин айтып турат. Анын үстүнө сезон да аяктап калды. Анткени сентябрь табият үчүн да, адам үчүн да ушундай бир мезгил: ар бир үй-бүлөлүү киши стенографист кызкелиндер, кабарелер – баары өтөр-кетер нерсе экен деген жыйынтыкка келип, ыймандуу болгусу келип, кудай кошкон жубайынын үйгө келишин күтө турган болот.

Ууру тамеки чекти. Алаканы менен жапкан ширеңкенин жарыгынан узун мурду, уркуйган жаактары жылт эте түштү. Бул уурулардын үчүнчү түрүнөн эле. Булар али изилдене элек жана эл буларды жакшы биле бербейт. Полиция бизге уурулардын биринчи жана экинчи түрүн гана айтат. Алардын бөлүштүргөнү өтө эле жөнөкөй. Болгон айырмасы жакасында дешет.

Эгер кармалган уурунун жакасы крахмалданбаган болсо, бул өтө коркунучтуу, оңолбой турган кески неме деп айтышат да, бул баягы миң сегиз жүз жетимиш сегизинчи жылы хеннесилик полициянын чөнтөгүнөн кол кишенди уурдап алып, кармалбай кеткен неме болуш керек деп шектене башташат.

Уурулардын кеңири таанымал экинчи бир түрү – бул жакасы крахмалданган ууру. Адатта аларды жентельмен ууру деп коюшат. Күндүзү ал смокинг кийип, кербезденип тамактанат, же болбосо туш кагаз такчу неме болуп жүрөт да, түн кирери менен өзүнүн жийиркеничтүү негизги ишине – квартира тоногонго киришет. Апасы Ошеан-Гроувдо жаша-

ган абдан бай, эл сыйлаган леди болот да, андай ууру түрмөгө алып жөнөгөндө, тырмак тегиздегичим менен «Полиция гезитин» бергиле деп талап кылат. Анын ар бир штатта бирден аялы, бардык жерде бирден сүйлөшкөн кызы болот жана гезиттер анын курмандыгы болгон аялдардын сүрөттөрүн катар-катары менен басып чыгарышат. Мында алар докторлордун баары баш тартып, бирок патенти бар бир флакон дарыны ичкенден кийин эле айыгып кетти деп чыккан архивдеги аялдардын сүрөттөрүн пайдаланышат.

Ууру көк свитерчен эле. Бул жентельмендерге да, ашынган кески ууруларга да кирбейт. Полиция муну кайсыга кошсок болот деп башы катары шексиз. Өтө пастыкка барбаган, көкөлөп да кетпеген мындай оор басырыктуу ууруну алар уга да элек болсо керек.

Ошентип, бул уурулардын үчүнчү түрү акырын жыла баштады. Бет кабы да, колунда панары да, бутунда каучук такалуу башмагы да жок. Анын ордунда отуз сегизинчи калибр револьвер кармап, сагыз чайнап алган.

Үйдөгү эмерек кабы менен турат. Күмүштөр сейфке катылыптыр. Ууру көптөн деле үмүт кылган жок. Ал үчүнчү кабаттагы күнүрт жарык күйгөн бөлмөгө бармак, анда жалгыздыктан улам кабылган жыргалдардан кийин үй ээси катуу уктап жатат болуш керек. Мына ошол жерден уурулук мээнеттин кайтарымын карап көрсө болот. Бир аз акча, саат, асыл таштуу төөнөгүч, иши кылса кадимки нерселер болушу ыктымал. Болгону ууру ачык турган терезени көрдү да, бактысын сынап көрмөк болуп кирип калды бул үйгө.

Ал күңүрт жарык бөлмөнүн эшигин акырын ачты. Газ чырак бүлбүлдөп күйүп туруптур. Ке-ребетте бир киши уктап жатыптыр. Үстөлчөдө ар түрдүү нерселер: уйпаланган акчалар, саат, ачкычтар, үч покер фишкасы, бир нече сынган сигара жана кызыл жибек лента чачылып жатыптыр. Жанын эртең менен баш жазганга деген бир бөтөлкө сельтер турат.

Ууру үстөлчөнү карай үч кадам таштады. Уй-кудагы неме оор онтоп, көзүн ачты. Анан оң колун жаздыктын алдына салып жиберип, бирок кайра алганга үлгүрө албай калды.

– Жөн жат! – деди ууру кадимки үн менен. Үчүнчү категориядагы уурулар шыбырап сүйлөшпөйт. Төшөктөгү адам револьвердин оозун карап катып калды.

– Колунду көтөр! – деп буюрду ууру.

Тигинин тишти оорутпай суурган тиш доктур-дукундай болгон ак чалган күрөң сакалы бар экен. Аттуу-баштуу эле киши окшойт, анын үстүнө азыр жини да келип турат. Ал туруп отурду да, оң колун көтөрдү.

– Экинчисин дагы! – деди ууру. – Балким, сол колуң менен ата аларсың. Экиге чейин санай аласыңбы? Бол!

– Бул колуму көтөрө албайм, – деди тиги бети-башын тырыштырып.

– Эмнеге?

– Ийиним ревматизм.

– Катуубу?

– Катуу болчу. Азыр өнөкөт болуп калды.

Ууру тигини бутага алып унчукпай турду. Анан

көзүнүн кыйыгы менен үстөлчөнүн үстүндөгүлөрдү карады да, кайра төшөктө отурган немеге тигилди. Анан анын да бети-башы тырыша түштү.

– Токтотуңуз мунуңузду, – деп кыйкырды тиги киши, кыжыры келип. – Тоногону келгенден кийин тоңуз. Алыңыз тигилерди.

– Кечирип коюңуз, – деди ууру жылмайып. – Меники да кармап калды. Сизге оңдой берди болду: экөөбүз ревматизм менен дос турбайбызбы. Меники да сол колум. Менин ордумда башка бирөө болсо колун көтөрбөй койгон сиздей немени дароо эле атып таштамак.

– Көп болдубу? – деп кызыга түштү тиги киши.

– Беш жыл болду. Эми мындан кутулуш кыйын. Иш кызып калганда, кармайт да турат.

– Калдыркан жыландын майын сыйпап көрдүңүзбү? – деп сурады тиги.

– Чакалап сыйпадым. Мен майын алган жыландарды улаштырсам, Жерден Сатурнга жетмек, алар калдырай турган болсо, бүт Вальпараисо кулагына кебез тыкмак.

– Кээ бирөөлөр «Чизельмдин дарысын» ичишет экен, – деп койду тиги.

– Болбогон неме, – деди ууру. – Аны мен беш ай ичкемин. Эч кандай таасири болгон жок. «Финкель-хемдин экстрактын» ичип, «Галаад бальзамына» буулап, «Поттун оору басуучу пульверизаторун» колдонуп жүргөндө, бир аз жеңилдеп калган. Менимче, сол чөнтөгүмө салып жүргөн каштан жакшы жардам берди.

– Сиздики кайсы убакта катуу ооруйт: эртең мененби же түндөсүбү?

– Түндөсү, – деди ууру. – Дал иш учурунда. Сиз деги колунузду түшүрүнүзчү... Эми атып деле жибербестирсиз... «Бликерстаф кан тазалагычын» көргөн жоксузбу?

– Жок. Сиздики кандай, маал-маалы менен ооруйбу, же сыздап тура береби?

Ууру керебетке көчүк басып, револьверин тизесине койду.

– Туруп-туруп, – деди ал. – Капыстан эле кармап калат. Жогорку кабаттардан баш тартканга туура келди: эки жолу орто жолдон кармап калды. Мен сизге бир нерсе айтайынбы: доктурлар бул оорунун эч нерсесин билишпейт.

– Мен да ошентип ойлойм. Бир жарым миң долларым бекерге эле кетти. Сиздики шишип калабы?

– Эртең менен. Жаандын алдында жанымды көргө жер таппай калам.

– Ооба, меники да ошондой. Токумдай булут Флоридадан бизди көздөй жылды дегиче болду, анын келатканын сезип турам. «Саздагы тумандар» сыяктуу мелодрама болуп жатканда театрдын жанынан өтүп калсам, ийиним нымды дароо сезет да, куруша түшүп, калчылдата баштайт.

– Ооба, эч нерсе кыла албайсың. Азап да, – деди ууру.

– Туура айтасыз, – деп үшкүрдү тигил.

Ууру револьверин карады да, чөнтөгүнө кайдыгер салып койду.

– Сиз оподельдокту сыйпап көрдүңүз беле? – деп сурады ал ыңгайсыз абалдан чыккысы келип.

– Болбогон нерсе, – деди тигил ачууланып. – Уйдун майын сыйпагандай эле кеп.

– Туура, – деп макул болду ууру. – Ал колун мышык аймап алган кичинекей Минниге эле жарайт. Ачыгын айтсам, акыбалыбыз жаман. Бу жарык дүйнөдө бизге бир гана нерсе жардам берет. Ысытып, көңүлдү көтөрө турган ичимдик. Тууганым... сен мага капа болбо. Бул иш эми өттү, кетти... Кийин, барып ичебиз. кечирим сурайм, эгер... ох, түгөнгүр! Дагы кармап калбадыбы!

– Бир жумадай болуп калды, жардамдашпаса, кийине албай калдым, – деди тигил. – Томас да жатып алды окшойт...

– Эч нерсе эмес, ийиниңизден чыгыңыз, – деди ууру. – Мен кийингенге жардам берем.

Тигил болсо кичине адеп сактагысы келди. Ак чалып калган сакалын сылап:

– Мындай нерсе болчу эмес эле... – деп баштады.

– Мына көйнөгүңүз, – деди ууру. – Эптеп кийиниз. Айткандай, бирөө «Омберри майын» эки жума сыйпагандан кийин кадимкидей оңолуп, галстугуму өзүм байлап калдым деди эле.

Босогого жеткенде тиги киши токтоп калды.

– Акча албай бараткан турбаймынбы, – деди ал. – Кечээ үстөлчөгө коюп койбодум беле.

Ууру аны жеңинен кармады.

– Кеттик, – деди ал ороюраак. – Албай эле коюңуз. Мен сизди чакырып атпаймбы. Ичкенге жетет. А сиз кызыл карагайдын ийнелеринен жасалган «Дары жаңгак» дегенди сыйпап көрдүңүз беле?

*«Калган-каткандар»
жыйнагынан,
1911*

ТОНИНИН КЫЗЫЛ РОЗАЛАРЫ

Эл аралык темир жол көпүрөсү күйүп кетти. Ошентип, Сан-Антониодон түштүккө карай келаткан поезд күйгөн көпүрөгө келип, кырк сегиз саатка жыла албай туруп калды. Ушул поезд менен мисс Тони Бивердин жаңы майрамдык шляпасы келаткан эле.

Эспиноза ранчосунан араба менен кырк миля жол жүрүп шляпага барган мексикалык кызматкер Эспиши камчысын бүктөй кармап, тамекисин чычайтып, кайдыгер куру кол кайтып келди. Ал Нопал станциясына барыптыр да, поезддин келбей турганын угуп, күт деп буйрук беришпегендиктен, тизгинди буруп, понилерин айдаган ранчого салып уруп баса бе-

риптир. Техастагы Кактус-Сити чиркөөсүндөгүлөр Пасханы – жаздын алгачкы майрамын Бешинчи авенюдагы байлардын чиркөөсүндөгүлөргө караганда анча майрамдашпайт десеңиз, терең жаңыласыз. Мында, прерияларда, малчылардын кыздары менен аялдары көйнөктөрү менен шляпаларын Нью-Йорктогулардан кем кооздошпойт жана бул күнү Алыскы Батыш Париж менен Парадиздин ортосундагы бир нерсеге айланат. Мына, жума да болуп калды, а Тони Бивердин Пасхада кие турган гүлдүү шляпасы күйгөн көпүрөнүн алдында турган товар вагондун бурчунда жатат. Ишемби күнү түш ченде Шустринг ранчосунан мисс Роджерс, Энчородон Элла Уивз жана Грин-Уоллиден миссис Беннет менен Ида Эспинозага Тонини ала кетели деп келишет. Анан жаңы көйнөк, шляпаларды кийген сулуулардын тобу жекшемби күнү эртең менен эркектердин жүрөгүнө чок салып, кооз көйнөктөрү менен ал турсун талаа лилияларынын да ичин тарытканы он миля ары жактагы Кактус-Ситиге барышат...

Ошентип, жума күнү Тони эшиктеги тепкичке отуруп алып, жапжашыл болуп өсүп чыккан чөптү чыбык менен сабап отурду. Оозу бекем кымтылып, кабагына кар жаап турат.

– Темир жолду жек көрөм, – деп күбүрөдү. – Эркектерди да көрөйүн деген көзүм жок. Колубуздан баары келет деп мактанып коюшат дагы. Көпүрөнүн күйүп кеткенин эмне дешер экен? А Ида Беннеттин шляпасы фиалкалар менен кооздолот... Кактуска жаңы шляпасыз кантип бармак элем. Эгер мен эркек болсом, албетте, аны бир жолун таап алып келмекмин...

Эки эркек өздөрүн кантип кордоп атканын үн катпай угуп отурушту. Алардын бири Уэллс Пирсон, Мэго-Келлордон келген уйчу, экинчиси Томсон Берроус, Грин-Уоллиден келген койчу болчу. Эркектерди келекелеп, темир жол тартибин жер-жеберине жеткире тилдеп атканда да алардын көзүнө Тони сулуу көрүндү. Алар жан-дили төө куштай болуп, канатынан жулуп беришмек, ак кытандай болуп шляпа үчүн терисин сыйрып беришмек, бирок, тилекке каршы, алардын териси пасхалык шляпага жарабайт. Экөөнүн бири да эмне кылып жардам берерин билишпейт. Кара тору жүзү, күнгө күйгөн самандай чачы менен окуучуга окшоп кеткен Пирсон капа болуп отурат. Тонинин тигинтип отурганына канчалык кайгырганы менен аны айта албайт. Томсон Берроус андан алда канча шогураак жана ийкемдүүрөөк эле. Чыгыш жакта өскөн неме дайыма батинке кийип, галстук тагынып жүрчү жана аялдарга жакын болчу.

– Соңку жамгырдан улам Кумдуу коктудагы чоң арык сууга толуп кетиптир, – деп койду Пирсон.

– Чын элеби? – деди Тони жини келип. – Айтып койгонуңуз үчүн ыракмат, мистер Пирсон. Менимче, сиз үчүн жаңы шляпа маанилүү деле эмес... Сиздин оюңузча, жаш кыз сиз сыяктанып эски шляпаны беш жыл кийип жүрө бериш керекпи? Сиздин жанагы арыктагы жиндидей болгон сууңуз көпүрөнү каптап, өрттү өчүрүп калса жакшы болмок.

– Мен сиздин шляпаңызды угуп абдан капа болуп турам, мисс Бивер, – деди Берроус, Пирсондун кайгылуу тажрыйбасын дароо эске алып. – Мен чын

эле кыжалат болуп турам! Эгер колумдан келсе...

– Капа болбой эле коюңуз, – деп какшыктады Тони. – Эгер жасагыңыз келсе, жасамаксыз да... Бирок сиз эч нерсе жасай албайсыз...

Тони унчукпай калды да, бир маалда кабагы ачыла түшүп, көзү жайнап кетти. Анда бир ой пайда болду.

– Лонг-Элмде шляпа саткан бир дүкөн бар, – деди ал. – Эва Роджерс ошондон соңку модадагы шляпа сатып алдым деп айткан. Балким, анда дагы калгандыр? Бирок Лонг-Элмге чейин жыйырма сегиз миля бар да.

Жигиттер ыргып турду эле, шпоралары шыңгырай түштү. Демек, рыцарлар дагы эле бар экен...

– Албетте, – деди ал, көктөгү ак булутту караганча сейилдеп баратып, – кыздар келгенче ким Лонг-Элмге жетип, шляпа алып келип калмак эле. Демек, Пасханы үйдө өткөрөт турбаймынбы...

Ал үшкүрүп, анан жылмайып койду.

– Болуптур, мисс Тони, – деди Пирсон, айыптуу түрдө шляпасына колун тийгизип, – үйгө кете турган маал болду. Эртең Драй-Бренчте жумуш бар, Күлүк экөөбүз даярданбасак болбойт. Шляпаңыздын кечигип калганы жаман болуптур. А балким, көпүрөнү Пасхага чейин оңдоп коюшар.

– Мен да кетишим керек, – деди Берроус саатын карап. – О-о! Беш болуп калган турбайбы. Короого тезирээк барып, жанагы жапайы кочкорлорду камаганга жардам бериш керек.

Ошентип, тигил экөө капыстан эле шашып калышты. Аны менен салтанаттуу түрдө кош айтыш-

кан соң, экөө Батыштын сылык-сыпаа таризи менен кол кысышты.

– Жакын арада көрүшкөнчө, мистер Пирсон, – деди Берроуз.

– Көрүшкөнчө, – деди уйчу, досун жердин түбүнө узатып жаткансып. – Мего-Келлордон өтүп калсаңыз, келбей кетпеңиз.

Пирсон Күлүккө, Техастын эң мыкты атына ыргып минди да, адатынча аны кош аяктата тургузду.

– Мисс Тони, – деп, токтой калды Пирсон, – Сан-Антониодон кандай шляпа алдырдыңыз эле? Түсүн унутуп калыптырмын.

– Сонун саман шляпа, албетте, соңку фасондогу, – деп муңайым жооп берди Тони. – Кызыл розалар менен жасалгаланган. Мен баарынан дал ошондой кызыл розаларды жакшы көрөм.

– Сиздин чачыңызга дал ошол түс жарашат, – деп сылык-сыпаа коштоп кетти Берроуз.

– Ооба, мен баарынан кызыл розаларды сүйөм. Ак, көк жана кызгылтымдарын мурдуңарга тагып алгыла... Жолдогу кайдагы бир көпүрөлөр күйүп кетип, кыздарды Пасхада зарыл буюмдарсыз калтырып жатканда, мунун баарын айтып отуруштун эмне кереги бар! Бул Пасха мен үчүн начар, көңүлсүз болот!

Пирсон башын ийип коштошту да, Эспиноза ранчосунан чыгыш жакка карай желе-жорто жөнөп кетти. Күлүктүн дүбүртү чандуу жолдон угулбай калганда, Берроуз жээрде бээсин түштүк-батышка, ачык прерияны көздөй салды. Тони чыбыгын таштады да, үйүнө кетти.

– Ах, менин кичинекейим, Пасхада жаңы шляпасыз калганыңа кыжалат болуп атам, – деди апасы.

– Кыжалат болбой эле коюңуз, апа, – деп жооп берди Тони. – Эртең мен жаңы шляпалуу болом. Ал турсун экөө болушу да мүмкүн.

Прерияга жеткенде, Берроуз оңго бурулуп, жээрде бээсин кургап калган сайдын жээктеринде өскөн бадалдарга карай салды. Коюу өскөн чөп менен бадалдарды аралай тик өрдөп, анан жашыл мейкин талаага чыкты. Берроуз улам оңго карай жүрүп отуруп, Нуес аркылуу өтчү Индианага кеткен эски жолду кесип өттү. Мындан жыйырма сегиз миля түштүк-чыгышта Лонг-Элм бар эле. Берроуз бээсин камчылап, чаап жөнөдү. Алыс жолдо ээрге жакшылап отурайын деп оңдонгончо, аттын дүбүртү угулуп, индеецтердикиндей ач кыйкырык чыкты да, бадалдан Уэлс Пирсон чыга келди. Пирсон аялдар бар жерде эле сүрдөп калчу. Өзгөчө Тонини көргөндө үнү Техастын жашыл саздарындагы бакалардыкындай назик болуп калар эле. Азыр болсо анын индеец таризиндеги ач кыйкырык куу сүрөөнүнөн тегеректеги коёндор менен гүлдөр бүжүрөй түштү.

– Корооңуз үйдөн өтө эле алыс го, досум, – деп кыйкырды Пирсон, Күлүк жээрде бээге жете келгенде.

– Жыйырма сегиз миля, – деп тиштене жооп берди Берроуз. Пирсондун каткырыгынан дарыянын аркы жээгиндеги үкү күндөгүдөн жарым саат эрте ойгонуп кетти.

– Болуптур, – деди ал. – Экөөбүз үчүн андан бетер жакшы. Мен өзүм да ачык ойногонду жакшы

көрөм. Биз экөөбүз шляпа уулап бараткан эки шляпа жиндисибиз да. Ошентип, биз бир учурда жолго чыктык, финишке ким биринчи келсе, анын Эспинозадагы акциясы жогорулайт.

– Сиздин атыңыз мыкты экен, – деди Берроуз, Күлүктүн келишкен тулкусуна, буттарына ичи тарый карап. – Албетте, сиз туура айтасыз, бул жарыш. Бирок мыкты чабандес катары сиз атты эрте-леп жиниктирбейт болушуңуз керек. Анын күчү ма-рага жакындаганда керек болот. Шляпага ашыкпай эле чогуу барсак кандай болот?

– Туура айтасыз, – деп макул болду Пирсон. – Сиздин кыраакылыгыңызды сыйлайм, бирок Лонг-Элмде шляпа аттуудан калган болсо, ал мисс Тонинин башына конуу бактысына ээ болот. Тилекке каршы, Берр, сиз ал салтанаттуу аземде болбойсуз. Жок, Берр, мен мактанган жокмун... карасаңыз, сиздин бээңиз колунан бир аз сылтып баратат.

– Мен бээмди сайдым: мисс Тони эртең мен Лонг-Элмден алып келген шляпаны киет.

– Анда мен утуп кетем, – деп каршы болду Пирсон, – ошентип, ат уурдагандай болуп калат турбайбы. Бирок Мего-Келлердогу менин үйүмө кимдир бирөө көчүп келгенде, сиздин жээрде бээңиз ишке жарашы мүмкүн...

Берроузду кара тору жүзү ушунчалык купкуу болуп кеткендиктен, ковбой унчукпай калды. Бирок анын мындайы көпкө созулчу эмес.

– Айтыңызчы, Берр, – деп баштады ал, – бул Пасханын ыраматы деген кайдан чыккан? Жаңы шляпа кийүүнү эңсеп, ага жетиш үчүн чаң салган аялдар эмнеге таянышат? Календаргабы?

– Жок, – деп ойлонуп жооп берди Берроуз, – менимче, Библияга таянат го. А балким, Рим папасынын же башка бирисинин буйругу боюнчадыр... а болбосо Рим папасынын эмне кереги бар? Же Зодиак белгилери менен байланышы бардыр. Эч нерсе деп айта албайм, бирок муну египеттиктер чыгарган деп окусам керек эле.

– Эгер муну бутпарастар да майрамдашса, анда бул чыныгы майрам турбайбы, – сүйүнүп кетти Пирсон. – Болбосо Тони аны майрамдамак эмес. Кулак салсаң, Берр, эгер Лонг-Элмдеги дүкөндө бир гана шляпа калсачы? Анда эмне болот?

– Анда, – деп үтүрөйдү Берроуз, – аны ким мыкты болсо, Эспинозага ошол алып барат.

– Азамат! – деп кыйкырып ийген Пирсон шляпасын көккө ыргытып, кайра тосуп алды. – Менимче да ошондой болуш керек! Сиз адилет адамсыз, Берр, ой жүгүрткөнүңүз да эркекче. А эгер шляпалар көп болсочу?

– Анда бирден шляпа тандап алабыз да, бирөөбүз мурун, бирөөбүз кийин келебиз.

Пирсон кубанганынан колун жайып жиберип:

– Биздикидей бирге соккон жүрөктөр болгон эмес, болбойт дагы, Берр! – деп жиберди. – Экөөбүз керик минип, бир мээ менен ойлонушубуз керек.

Лонг-Элмге түн оогондо жетишти. Шаарчадагы элүү чакты үй жарыктары өчүп, үнсүз турушат, ал эми жалгыз көчөнүн ортосундагы дүкөн жабык экен. Аттарды байлашкан соң, Пирсон дүкөнчү Сеттон чалдын эшигин каккылай баштады. Бир мүнөттөн кийин эшиктин тешигинен

винчестердин оозу көрүндү да, кимди шайтан айдап келди деген кыска суроо берилди.

– Мэго-Келлордон Уэллс Пирсон жана Грин-Уоллиден Томсон Берроус. Сиздин дүкөндөн бир нерсе керек болуп калды. Ойготконубуз үчүн кечирим сурайбыз, бирок шашылыш алышыбыз керек болуп калды. Кыскасы, тезирээк чыгыңыз, Томми аба, болбосо сиздин винчестериңизге каршы эки мыкты кольтубуз бар.

Акырында уйкусураган Томми абаны эптеп алып чыгып, эмне керек экенин айтышты.

– Пасха шляпаларыбы? – деп кобурады ал. – Шайтан алгыр! Мм... Экөө калса керек эле. Жазга деп ондон ашыкты алдыргамын. Азыр көрсөтөм.

Томми аба кадимки соодагерлерден эле, анда бардыгы: мык, ээр, ун, май, карта, вино, байпак сатылчу. Бул эки шляпа дүкөндө былтырган бери илинип турчу, аялдын тажрыйбалуу көзү муну дароо байкамак. Бирок ковбой менен койчунун тажрыйбасыз көзүнө алар быйыл апрелде келген эң модалуу шляпа болуп көрүндү. Маалында буларды «дөңгөлөк» деп коюшчу. Кочкул кызыл самандан жасалып, талаасы түптүз, тегиз болчу. Экөө тең окшош экен, аппак розалар менен кооздолуптур.

– Болгон товар ушубу, Томми аба, – деп сурады Пирсон. – Болуптур, сиз бирди алыңыз, Берр, мен бирди алайын. Тандай турган деле шляпа жок экен.

– Эң акыркы мода, – деди Томми аба оозу-мурду кыйшайбай туруп. – Эгер шляпа издеп Нью-Йоркко барсаңар, мындайды Бешинчи авенюдагы эң мыкты дүкөндөрдөн гана тапмаксыңар.

Томми аба сүйүнгөнүнөн жакшы барсын деп ар

бирин кара коленкорго ороп берди. Бирин Берроус, бирин Пирсон канжыгасына байлады. Анан Томми аба менен коштошуп, ага чын дилден ыракмат айтышкан соң, кайра келген жолуна түшүштү. Эми кеп атта жүрүштө калды. Алар ал турсун мурункудан да жай келатышты. Бир аз сүйлөшкөн сөздөрү деле кас адамдардыкындай болгон жок. Бирок Берроустун ээринде карабин, Пирсондун белинде алты атар кольт бар болчу. Ошентип прерия менен чаап келатышты. Саат алты жарым болгондо, Эспиноза ранчосу беш миля аралыктан токой арасындагы агарган так болуп көрүнчү дөбөгө чыгышты. Пирсон оңдонуп отурду. Ал Күлүгүнүн кандай экенин билчү. Берроустун жээрде бээси ак көбүк болуп тердеп, мүдүрүлүп кетип жатты. Күлүк зымыраган бойдон алдыда келатты. Пирсон Берроуска карады да, кол булгалады.

– Келип калдык. Эми жарышалы ким чыгар экен. Жакшы калыңыз, Берр. Качан көрүшөбүз?

Ал мустангдын капталын тизеси менен бекем кысып, ранчону көздөй салды. Бир айча жайытта бош жүргөн Күлүк мойнун созуп, сызып жөнөдү. Бирок Пирсон жыйырма ярдча узай электе эле карабиндин атылганын укту... Ал эмне болгонун түшүнбөй эле ээрге жабыша калды. Берроус, балким, атты гана аткандыр. Мылтыкты жакшы аткан неме чабандеске тийгизбей эле атын атып коймок, бирок Пирсон эңкейе калып, ок адегенде анын далысына тийип, анан аттын мойнуна тийди. Күлүк дароо кулады, ковбой анын башынан ашып барып таштуу жолдо экөө тең кыймылсыз жатып калды. Берроус артын карабай кетти.

Эки сааттан кийин Пирсон өзүнө келип, эки жагын карады. Күлүк капталынан жатыптыр, бирок абалы өтө деле жаман эместей. Пирсон карап көрсө, ок кайып өтүптүр. Ат тийген октон жыгылып, эс алганча жата берген окшойт. Ал түнкү жарыштан чарчагандыктан, мисс Тонинин шляпасына жатып алып, салаңдап турган бутактын жалбырактарын жалмалап атыптыр. Пирсон кыйкырды эле, тиги ыкшоолонуп ордуна турду. Ээрге байланган коленкордогу кайран шляпа аттын астында калып жалпайып жатыптыр. Муну көргөн Пирсон кайра эсин жоготуп жатып калды, шляпа болсо жарадар далысынын астында калды. Бирок ковбой оңой менен өлбөйт. Жарым сааттан кийин кайра өзүнө келди, мынча убакытта аял эки жолу эси ооп, эки жолу өзүнө келмек да, эки жолу жарашып, бул үчүн бир порция бал муздак алдырып жемек. Ал ордуна турду да, оттоп турган Күлүктү көрдү. Жалпайган шляпаны ээрге кайра байлап, эптеп атка минди.

Түш ченде шайыр компания Эспиноза ранчосуна келди. Арасында жаңы араба минген мисс Роджерс, Энчоро менен Грин-Уоллиден келген кызкелиндер бар. Баарында жаңы пасхалык шляпа, чиркөөгө барганга чейин чыдамдары жетпей майрамды жакшы тосуш үчүн азыр эле кийип алышыптыр. Тони болсо дарбазанын алдында ыйлап турду, көз жашын жашырган да жок. Колунда Берроус алып келип берген ак розалуу жек көрүндү шляпа...

Ою таза курбулары болсо мындайды азыр эч ким кийбейт, булар үч жыл мурун эле модадан чыккан деп чурулдап ийишти.

– Эски шляпаңды кий да, кеттик, – деп шаштырышты алар.

– Пасхагабы? Эски шляпа мененби? Аны кийгенден көрө өлүп калганым жакшы, – деп буркурады Тони, жек көрүндү шляпаны тегеретип. Курбуларынын шляпалары татынакай ийилип, соңку модага ылайык бүктөлгөн.

Капыстан бадалдын арасынан ак, жашыл, кызыл жана боз тактары бар таң каларлык бирдеме чыга келди.

– Эй, Пирсон, – деди Бивер ата. – Сиз эмне, мустанг үйрөттүңүзбү? Жок, ууга барган окшойсуз, канжыгаңызда каптагы торопойдой бирдеме жүрөт.

– Кулак салчы, Тони, эгер барууну кааласаң, тез бол, – деди татынакай Бетти Роджерс. – Биз сага арабадан орун калтырып койдук. Шляпаны унут. Жанагы сонун вуаль менен шляпа кийгенден сулуу көрүнөсүң.

Пирсон Бивер ата торопой деген немени канжыгасынан акырын чечип берди. Тони капыстан аны үмүт менен карап калды. Пирсон Тонини бир аз кызыктырып жүрчү. Тони ал берген таңгакты шашып ача баштады.

– Колумдан келгенин жасадым, – деп жай айтты ал. – Күлүк экөөбүз андан көбүрөөгүн жасадык окшойт.

– О-о-о! – деп чыйылдап ийди Тони. – Так эле ошол фасон... кызыл розалар... Бир мүнөт токтой тургула!... Кийип көрөйүнчү...

Ал учкан бойдон үйгө кирип кетти да, сүйүнгөнүнөн албырып кайра чуркап чыкты.

– Ах, кызыл түс сага кандай сонун жарашат! –

деп чурулдап ийишти кыздар. – Бол, бол эми, Тони, кечигебиз!

Тони Күлүктүн жанында бир аз буйдала калды.

– Ыракмат, чоң ыракмат сизге, Уэллс, – деп жиберди ал. – Мен дал ушундайды кааладым эле. Эртең Кактуска келиңиз, чиркөөгө чогуу баралы... Келесизби?..

– Бара алсам, – деп жооп берди ал, желкесин кашый күлүмсүрөп.

Жадырап-жайнаган Тони чымчыктай болуп Роджерстердин арабасына кирип кетти, анан процессия Кактус-Ситинин жолуна түштү.

– Сиз эмне иш кылып жүрдүңүз, Пирсон? – деп сурады Бивер ата. – Кебетеңиз кетип калыптыр.

– Гүл боёп жүрдүм, – деди ал түнөрүп. – Лонг-Элмден чыкканда, бул розалар ак эле... Бивер ата, Күлүктөн түшкөнгө жардам бериңизчи, болбосо боёгум калбай калат деп коркуп турам.

КАКТУС

 бакыттын негизги өзгөчөлүгү – анын өзгөрмө экендиги. Чөгүп бараткан киши көз ачып жумганча баарын эстеп жиберерин баары билишет. Ушундан улам бирөө мээлейин чечип атып эле өзүнүн ашык болгон мезгилин баштан-аяк эстеп жиберерине ишенсе болот.

Бойдок турмуш кечирген квартирасына келип, үстөлдүн жанында туруп калган Трисдалдын абалы ушундай эле. Үстөлдүн үстүндөгү бийик кызыл вазада таң каларлык жашыл гүл турат. Бул – кактус-

тун бир түрү, үлпүлдөгөн узун жалбырактары үлп эткен желге ыргала түшөт.

Трисдалдын досу, күйөөгө чыккан кыздын агасы, тигиндейрээкте жалгыз ичип отургандыктан ыкшыйып көңүлсүз. Жигиттер фракчан эле. Алардын ак жуумал жүздөрү күүгүм тартып бараткан бөлмөдө бүдөмүк жылдыздардай көрүнөт.

Трисдал мээлейин чечип жатканда, соңку азаптуу сааттар көз алдынан өтүп жатты. Чиркөө толгон чоң букет гүлдөрдүн жыты мурдуна дагы эле келип тургандай, миңдеген үндөрдүн жумшак күүлдөгөнү, буластаган көйнөктөрдүн назик шуудураганы, кыз-жигитти түбөлүккө баш коштуруп жаткан поптун жай созолонгон үнү кулагына дагы эле угулуп жаткандай туюлду.

Ушул соңку үмүтсүз ойлордон улам Трисдалдын акыл-эси тумандап, Эллистен кантип жана эмне үчүн айрылып калдым деген суроого жооп таба албай турду. Бул тана алгыс чындыкка таң калып туруп, бир маалда буга чейин элестете албаган нерсе - өзүнүн ички, жасалмасыз, жылаңач «мени» менен бетме-бет келе түштү. Өзүнүн сырты жалтырак, ичи калтырак менменсинген өзүмчүл экенин көрдү. Башкалар муну алда качан байкаган болуш керек деген ойдон калчылдап кетти. Текеберлик жана менменсинүү! Анын калканында ушул эмблемалар кайчылашып жүргөн турбайбы! Эллисте болсо мунун бири жок эле!

Бирок эмне үчүн...

Мындан бир-эки саат мурун Эллис бурула басып, алтарга бет алганда, бир чети кубанып, өзүн бир аз карманган. Түбөлүк баш кошуп жаткан күйөөсүн

эмес, башка кишини ойлогондуктан ушундай купкуу болуп баратат го деп жубаткан өзүнө өзү. Бирок кичине да болсо көңүл жубатар бул үмүтү да дароо таш капты, анткени Эллис кол сунган кишиге ушундай бир карады дейсиң, Трисдал өзүнүн биротоло унутулганын аңдады. Эллис аны да бир кезде ушинтип карачу жана бул көз караштын ары жагында эмне жатканын Трисдал жакшы билчү. Анын акыркы таянычы ушинтип талкаланды. Текеберлиги жер менен жексен болуп, чындыкты моюнга алгандан башка эч нерсе калган жок.

Бирок эмне үчүн баары ушинтип аяктады? Уруш-талаш деле болгон жок, дегеле андай эч нерсе болгон жок да...

Анан кыздын мамилеси кескин өзгөргөндөн мурунку күндөрдөгү окуяларды миңинчи жолу эстей баштады.

Эллис аны дайыма жерге-сууга тийгизбей мактап суктана берчү, ал болсо буга ого бетер падышадай үстүртөн карап менменсинип калчу. Кыз өз сезимдерин балалык баёолугу менен назик эркелеп, ушунчалык сонун айтар эле. Ага жан-дили менен берилип, болгон-болбогон талант-сапаттардын баарын ыйгара берер эле. Трисдал болсо гүл да, жемиш да бербеген кайрымсыз куураган чөл сыяктуу анын айткандарын сиңирип ала берчү.

Трисдал түнөргөн түрү менен экинчи мээлейин чечип жатканда, мурдагыдан да катуу уяла баштады. Өзүнүн өзүмчүлдүгүнөн, текеберлигинен мурун мынчалык азап чегип көргөн эмес...

Анан баягы Эллисти пьедесталына кошо ала чыгып, өзүнүн улуулугун бөлүшкүсү келген кеч

эсине түштү. Анын баарын майда-чүйдөсүнө чейин эстеш азап болгондуктан, кыздын кандайча болуп маңдайында туруп калганын эстегиси келген жок.

Эллис бир маалда мындай деп калды:

– Капитан Каруссерс сизди испан тилин эне тилинен кем билбейт деп айтты. Эмне үчүн сиз мунуузду менден жашырып жүрөсүз? Мен дүйнөдө дегеле сиз билбеген нерсе жок го деп ойлой баштадым!

Каруссерс кылгылыкты кылган экен. Албетте, Трисдал өзү да күнөөлүү: клубда жөн жүрбөй сөздүктөн жаттап алган кастилиялыктардын эски макал-лакаптарынан жаадыра берет (анын ушундай мактанчаактыгы бар)... Каруссерс анын мындай шектүү эрудициясын ыгы келсе да, келбесе да көбүртүп-жабыртып мактай бере турган. Көрсө, балакеттин баары ушунда жаткан окшойт.

Бирок мындай мактоо, мындай суктануу кимге жакпайт: Трисдал да муну жалган дей алган жок. Каршылык көрсөтпөй эле Эллистин аны испан тилин мыкты билген адам катары макташына жол берди. Буга өзү да сыймыктанып, бул жалган мактануунун азабын кийин тартарын билген жок.

Ошол эстен кеткис кечте кыз бир жагынан ушунчалык толкунданып, бир чети ушунчалык уялып, тартынып турду. Торго түшкөн куштай чабалактап, көздөрүнөн баарына макул экени көрүнүп турду (кудай урсун, ошондой болчу). Бирок баёо кыз анда ачык жооп бере албады.

– Мен сизге жообун эртең берем! – деди ал. Өз женишине мас болуп турган Трисдал буга макул болду.

Эртеси ал үйдөн чыкпай, анын катын кыпылдап күтүп отурду. Эллис болгону бир таң каларлык кактус жиберди, каты жок экен. Шылдың кылгансып гүлдүн ботаникалык аты жазылган ярлык гана турат!

Трисдал кечке чейин күттү, бирок жооп келген жок. Текеберлиги менен менменсингендиги кызга барып, эмне болгонун сураганга жол берген жок. Эки күндөн кийин тааныштардыкынан түшкү тамакта жолугуп калышты. Экөө суз учурашты, бирок Эллис Трисдалды таң калып, толкунданып, жалооруп карап жатты. Ал болсо сылык-сыпаа, алмаздай муздак түрү менен менменсинип жооп күтүп жатты. Ошондо Эллистин жүзү аялдык табияты менен дароо кубулду да, музга айланып калды...

Ошентип, алар биротоло катышпай калышты. Буга ким күнөөлүү? Кимди айыптаса болот? Баягы пьедесталынан кулап түшкөн Трисдал эми талкаланган текеберлигинин арасынан ушуга жооп издеп кыйналып жатты.

Бөлмөдөгү досунун үнү анын оюн бузуп, өзүнө келтирди.

– Ой, Трисдал, айтчы, деги сага эмне болду? Тойго конок болуп барбай эле өзүң үйлөнүп калгандай азап чегип кыйналып турасың го. Мына, мени карачы, ушул кыздын эркелигинин айынан ыплас кемеге түшүп алып, Түштүк Америкадан эки миң жол жүрүп келдим. Мен ошону кың дебей эле көтөрүп отурбаймынбы. Болгону бир карындашым болсо, ал да турмушка чыгып кетти. Эч нерсе кыла албайсың, тууган: өзүңө кел да, бир нерсе ичип алаксы.

– Ооба, бир нерсе ичиш керек! – деди Трисдал.

– Силердин брендиңер начар экен, – деди тигил жакын келип. – Пунта-Редондага келип, Гарсиа чалдын брендисин бир ичип көр. Ошончо узак жол басып барганыңа эч өкүнбөйсүң. Коё турчу, бир тааныш нерсе турат да! Бул кактус сага кайдан келип калган?

– Бир досум белек кылган, – деп тайсалдап жооп берди Трисдал. – Сен кактустун бул түрүн билесиңби?

– Билбей анан, жакшы билем! Бул деген тропикалык өсүмдүк, биздин Пунтада кадам сайын кездешет. Мына аты да жазылып турбайбы. Сен испанча билесиңби, Трисдал?

– Жок, – деп жооп берди Трисдал жылмайымыш болуп. – Мында испанча жазылып турабы?

— Ооба да! Менин жердештеримдин эски салты боюнча, кактусту сүйгөнүнө берет. Мына ошол үчүн түштүк америкалыктар муну «Ventomarme» дешет, бул болсо испанча «Кел да, ал» дегенди билдирет.

МАЗМУНУ

«ТӨРТ МИЛЛИОН»

Олуялардын белеги.....	5
Сары иттин эскерүүлөрү.....	13
Чатырдагы бөлмө.....	20

«БАТЫШТЫН ЖҮРӨГҮ»

Ранчодогу санаторий.....	31
Жыландар канышасы.....	51
Сюрприздүү балаты.....	66
Жомоктогу ханзада.....	82
Принцесса жана пума.....	94

«АЛТЫЛАР МЕНЕН ЖЕТИЛЕР»

Эски бөлкө.....	103
Поездге кол салуу.....	108
Муңдаштар.....	123

«КАЛГАН-КАТКАНДАР»

Тонинин кызыл розалары.....	131
Кактус.....	143

О. Генри
ТАНДАЛГАН ЧЫГАРМАЛАР

Которгон *Т. Абдиев*
Сүрөтчүсү *Б. Жайчибеков*
Басманын редактору *Ы. Кадыров*
Редактору, корректору *Ш. Койлубаева*
Компьютерде терген *Ж. Биймырзаева*

Басууга 20.06.15-ж. кол коюлду.
Көлөмү 9,5 физ. б.т. 8,84 шарт. б.т.
Форматы 84x108^{1/32}. Оффсеттик басылыш.
Тиражы 3000 нуска.

«Мага» ЖЧКсында чыгарылды.
720040. Бишкек, Тыныстанов к., 96